

SOCRATES

2018, NR. 1 (10)

Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes
elektroniskais juridisko
zinātnisko rakstu žurnāls

Rīga Stradiņš University
Faculty of Law
Electronic Scientific
Journal of Law

Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls = Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Rīga: RSU, 2018., Nr. 1 (10). 131 lpp.

Redkolēģija / Editorial Board

Jānis Gardovskis (vadītājs) – *Dr. habil. med.* profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Iveta Ozolanta – *Dr. habil. med.* profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Andrejs Vilks (atb. zin. redaktors) – *Dr. iur.* profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Vladimirs Eminovs – *Dr. habil. iur.* profesors, Maskavas Valsts juridiskā universitāte, Krievija
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.* profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Viktors Justickis – *Dr. habil. iur.* profesors, Viļņas Mikola Romera universitāte, Lietuva
Sandra Kaija – *Dr. iur.* profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Valters Kego (*Walter Kego*) – Zviedrijas Drošības un politikas attīstības institūts, Zviedrija
Ando Leps – *Dr. habil. iur.* profesors, Tallinas universitāte Nord, Igaunija
Jaceks Zeļinskis (*Jacek Zielinski*) – *Dr. habil. sc. pol.* profesors, Siedlces Dabas un
humanitāro zinātņu universitāte, Polija
Alviņš Šakočs (*Alvydas Šakočius*) – *Dr. iur.* profesors, Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
Vitolds Zahars – *Dr. iur.* profesors, Daugavpils Universitāte, Latvija
Natālija Gutorova (*Nataliya O. Gutorova*) – *Dr. iur.* profesore, Poltavas Tiesību institūts,
Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina
Vitālijs Paškovs (*Vitaliy M. Paschkov*) – *Dr. iur.* profesors, Poltavas Tiesību institūts,
Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina

Redakcijas padome / Editorial Council (Rīgas Stradiņa universitāte)

Jānis Baumanis – *Dr. iur.* vadošais pētnieks
Jānis Grasis – *Dr. iur.* asoc. profesors
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.* profesors
Aldis Lieljuksis – *Dr. iur.* asoc. profesors
Sandra Kaija – *Dr. iur.* profesore
Uldis Ķinis – *Dr. iur.* asoc. profesors
Andrejs Vilks – *Dr. iur.* profesors
Tenis Nigulis – Izdevniecības un poligrāfijas nodaļas vadītājs

Visi žurnālā ievietotie raksti ir recenzēti. / All journal articles are reviewed.

Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta. / Upon citing the journal article, reference to the journal is mandatory.

Autoru viedoklis var nesaskanēt ar redakcijas viedokli. / Opinion of authors may not coincide with the editorial views.

Par faktu pareizību atbild autori. / The authors are held responsible for the truthfulness of the facts.

Redaktori / Editors: Ināra Mikažāne (latviešu val.), Jānis Zeimanis (angļu val.)

Korektore / Corrector: Indra Orleja

Datorgrafīķe / Computer graphic designer: Ilze Stikāne

RSU IPN Nr. 18-112

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2018
Dzirčiema iela 16, Rīga, LV-1007

ISSN 2256-0548

Saturs / Contents

Priekšvārds	5
Foreword	7
<i>Aleksandrs Matvejevs</i> . Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai	9
Malicious Disobedience of a Lawful Order or Demand by a Police Officer	15
<i>Ēriks Treļs</i> . Policijas uzdevumi un to īstenošana pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados	17
Tasks of the Police and Implementation in the First Years of Existence of the Republic of Latvia	27
<i>Alisa Panova</i> . Specifics of Use of Hearsay Testimony as Evidence under Ukrainian and Foreign Criminal Procedure Laws	30
Liecības, atsaucoties uz citu cilvēku vārdiem: izmantošanas īpatnības pierādīšanā Ukrainas un ārvalstu kriminālprocesos	37
<i>Marina Sumbarova</i> . Ekspertu atzinuma kriminālprocesā novērtēšana	39
Assessment Criteria of Expert Opinion on Criminal Trial	44
<i>Inese Baikovska</i> . Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība	45
Origination and Historical Development of Legal Institution – Renewal of Criminal Proceedings Due to Newly Disclosed Circumstances	53
<i>Mārcis Grinciuns</i> . Operatīvā eksperimenta veikšanas nosacījuma izpildes problemātika	56
Operative Experiment Problematics	74
<i>Vitaliy M. Pashkov, Andrii A. Olefir</i> . Problem of Patient Discrimination in Sphere of Health Protection	76
Pacienta diskriminācijas problēmas veselības aizsardzības jomā	90
<i>Ivans Jānis Mihailovs</i> . Development of Legal Framework within Educational and Professional Psychologist Practice in the Republic of Latvia	94
Psihologu izglītības un profesionālās darbības tiesiskā regulējuma attīstība Latvijas Republikā	104

<i>Džena Andersone. Mirušu cilvēku personas datu aizsardzība</i>	108
Personal Data of Deceased Persons	118
<i>Karina Zalcmane. New Principles of Football Security in Europe</i>	120
Jaunie futbola drošības principi Eiropā	126
<i>Kristīne Mārtinsonē, Sandra Kaija, Ivans Jānis Mihailovs.</i> Pirmais psihologu profesionālās darbības regulējumam veltītais izdevums latviešu valodā	128
Autoru alfabētiskais rādītājs / Alfabetic List of Authors	131

Priekšvārds

Lasītājiem tiek piedāvāts elektroniskā žurnāla *Socrates* nu jau desmitais numurs, kuru zināmā mērā var uzskatīt par jubilejas izdevumu un kas liecina par šī žurnāla izdošanas sistemātiskumu un regularitāti. Krājumā ir ietverti gan ārvalstu autoru raksti, gan arī Latvijas tiesību zinātnieku un speciālistu darbi.

Liela daļa rakstu ir veltīta krimināltiesiskajai un ar policijas vai speciālo dienestu saistītai tematikai. Tiesību zinātņu doktors **A. Matvejevs** ir aplūkojis jautājumu par ļaunprātīgu nepakļaušanos policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai. Jāatzīst, ka tiesiskajā praksē bieži jāaskaras ar faktu, ka policijas darbinieku prasības netiek pildītas. Autors rakstā analizējis administratīvo pārkāpumu kvalifikācijas problēmas pēc Latvijas Administratīvā pārkāpumu kodeksa 175. panta.

Dr. iur. Ē. Treļš publikācijā ir analizējis policijas darbības uzdevumus Latvijas valsts pastāvēšanas sākumā. Var piekrist raksta autoram, ka sabiedrības attīstības procesā būtiskas ir trīs kategorijas: miers, kārtība un drošība, kas pastāvīgi ir policijas darbības objekti un joprojām ir svarīgi un nepieciešami iedzīvotājiem gan Latvijā, gan arī citur pasaulē.

Jaunais tiesību zinātnieks **M. Grinciuns** ir pievērsis uzmanību operatīvā eksperimenta veikšanas nosacījuma izpildes problemātikai. Autors piedāvā interesantus operatīvā eksperimenta veikšanas nosacījumus gadījumos, ja nav iespējams personu identificēt pēc vārda, uzvārda un personas koda un ja pastāv objektīvi šķēršļi personu identificēt ierastajā ceļā.

Šajā *Socrates* krājumā ir iekļautas saturiski nozīmīgas publikācijas, kuras ir veltītas aktuālām kriminālprocesuālām problēmām. Tā, piemēram, **A. Panova** apraksta jautājumu loku, kas ir saistīts ar liecību, atsaucoties uz citu cilvēku vārdiem, izmantošanas īpatnībām Ukrainas un ārvalstu kriminālprocesos. Autore pamatoti secina, ka atbilstīgi Ukrainas kriminālprocesa tiesību normām liecības, atsaucoties uz citu cilvēku vārdiem, var tikt atzītas par nepieļaujāmām, izņemot gadījumus, ja kriminālprocesā iesaistītās puses piekrīt šī pierādījuma izmantošanai. *Dr. iur. M. Sumbarova* analizē eksperta atzinuma novērtēšanas problēmas kriminālprocesā. Var piekrist zinātnieces viedoklim, ka eksperta atzinumam ir tikai tam raksturīgas izvērtēšanas īpatnības, kas ietekmē tā ticamību un ir cieši saistītas ar pirmstiesas un tiesas kriminālprocesa kvalitāti.

I. Baikovska savā pētījumā atspoguļo tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsmi un vēsturiskās attīstības evolucionāro procesu. Pamatots ir secinājums, ka tiesību institūtam – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – ir nozīmīga loma tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā. Tā regulējums laika gaitā tiek pilnveidots atbilstīgi nepieciešamībai nodrošināt pilnvērtīgas cilvēka pamattiesības.

Vitaliy M. Pashkov, Andrii A. Olefir – tiesību zinātnieki no Ukrainas Nacionālās universitātes piedāvā ļoti interesantu rakstu, kurā analizē pacienta diskriminācijas problēmas veselības aizsardzības jomā. Pētījums ļāvis izdarīt secinājumu, ka Ukrainā vissvarīgākie jautājumi ir pacientu diskriminācija, pamatojoties uz seksuālo orientāciju un dzīvesvietu. *Dr. iur. I. J. Mihailovs* savā rakstā vispusīgi un dziļi apskata psihologu izglītības un profesionālās darbības tiesisko regulējumu Latvijā. Pētījuma nozīmīgums ir saistīts ar to, ka 2017. gadā tika pieņemts Psihologu likums. Rakstā pamatoti tiek pievērsta uzmanība jautājumiem par psihologa pienākumu uzņemt atbildību par savas profesionālās darbības rezultātiem, šo rezultātu definēšanas problēmām, kā arī iespējamo psihologa profesionālās atbildības civiltiesisko apdrošināšanu.

Doktorante **Dž. Andresone** pēta problēmu, kura tiesību zinātnē ir maz analizēta, – mirušo cilvēku personas datu aizsardzību. Autore secina, ka mirušo personu datu apstrādē biežāk tiek izmantotas tās tiesību normas, kas attiecas uz mirušo pacientu datu apstrādi, taču arī šāda prakse visos gadījumos nav konsekventa. Būtiski, ka ar pacienta nāvi nebeidzas medicīniskā personāla pienākums glabāt profesionālos noslēpumus par personu.

K. Zalcmane savā publikācijā ir atspoguļojusi problēmu par jaunajiem futbola drošības principiem Eiropā. Autore analizē Eiropas Padomes Konvencijas par integrētu pieeju drošības, apsardzes un apkalpošanas futbola spēļu un citu sporta pasākumu laikā jautājumiem nozīmi. Rakstā konstatēts, ka jaunās Konvencijas noteikumi ir paredzēti, lai integrētu vispārīgu pieeju drošības jautājumiem sporta pasākumu laikā, un minētas jaunas pieejas sporta pasākumu drošības nodrošināšanā.

Socrates desmitais izdevums ir daudzveidīgs tematikas un satura ziņā. Neapšaubāmi, tas var būt saistošs plašam lasītāju lokam.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*,
RSU Juridiskās fakultātes profesors

Foreword

The readers have been presented with, to some extent, the anniversary issue of the “Socrates” – its 10th edition. This is the sign of systemic and regular issuance of the electronic journal. The collection consists of works by international experts and those by specialists and law scientists of Latvia.

Many articles deal with topics of criminal justice and those connected with police or special services. Doctor of Law **A. Matvejevs** in his article analyses a problem of abuse of a lawful order or claim by a police officer. It must be admitted that in legal practice there are frequent encounters when orders of a police officer are disobeyed. Thus, this article analyses problems of qualification of administrative offenses after Article 175 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Latvia.

Dr. iur. **Ē. Treļš** in his publication has analysed police tasks during the first years of existence of the Republic of Latvia. One can agree with the author of the article that during the process of evolution of society, three main categories have remained constant – peace, order and security – which are permanent tasks of the police and have remained important and necessary to every citizen both in Latvia and in other parts of the world. The new law scientist **M. Grinciuns** has researched the problem of fulfillment of the condition for conducting an operational experiment. The author offers engaging conditions for performing an experiment if it is impossible to identify a person by their name, surname and national identification code, and if there exist objective obstacles to identify the person in the usual way.

Content-based publications, devoted to topicality of criminal procedural issues, have been included in the collection “Socrates”. Thus, **A. Panova** writes about the array of questions related to testimony from the use of other people’s words, formed during the proofing in criminal procedure in Ukraine and other countries. The author has made justifiable conclusions that, according to the norms of Ukrainian criminal procedure, testimonies from the use of other people’s words can be treated as inadmissible, unless parties involved in criminal proceedings agree to use such evidence. *Dr. iur.* **M. Sumbarova** analyses the problems of assessment of expert opinion during criminal trial. One can agree with the opinion of the scientist that expert opinion has its unique assessment characteristics which affect the credibility and are closely connected with the quality of pre-trial and judicial criminal proceedings.

I. Baikovska’s research examines a legal institution concerning the re-opening of criminal proceedings due to newly disclosed circumstances, focusing on the origin of this institution and evolutionary process of historical development. The following conclusion is justifiable that legal institution – re-opening of criminal proceedings due to newly

disclosed circumstances – has a significant role in establishing fair trial. Its regulation is being improved over a period in accordance with the necessity for the full realisation of fundamental human rights.

Vitaliy M. Pashkov and **Andrii A. Olefir** – law scientists from the National University of Ukraine – in a compelling article analyse discrimination problems of patients in the field of health care. The findings have allowed for the conclusion that for Ukraine the most essential are questions of discrimination of patients based on their sexual orientation and place of residence.

Dr. iur. **I. J. Mihailovs** in his article has a comprehensive and deep-seated overview of education of psychologists and their professional action in the context of the development of legal framework in the Republic of Latvia. The significance of the research lies in the fact that the new Law of psychologists was passed in 2017. The article addresses the questions of the requirement of psychologists to take on responsibility of the results of their professional actions, the problems of defining such results, as well as the potential civil liability insurance of a psychologist's professional liability.

The student of doctoral studies **Dž. Andersone** has researched the problem not much studied in jurisprudence – personal data protection of the deceased. The author has concluded that for the processing of the personal data of the deceased more frequently such legal norms are applied which relate to processing of the personal data of the deceased; yet such practice is inconsequential in all cases. It is important to acknowledge that upon the death of a patient medical personnel still must keep professional secrets about such a patient.

K. Zalcmāne in her publication has reflected the problem of the new security principles of soccer in Europe. The author analyses the significance of the European Parliament Convention on integrated approach to security, guard and servicing during the game of soccer and other sporting games. The regulations of the new convention are dedicated to integration of the wholistic approach on questions regarding security during the sporting events. The article mentions new approaches to ensure security during the sporting events.

10th edition of the “Socrates” is multimodal in terms of its thematic units and contents. Without doubt, it can be binding to the respective readership.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*, Professor
of the Faculty of Law of RSU

Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai

Dr. iur. Aleksandrs Matvejevs

*Daugavpils Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte,
Tiesību katedra, Latvija
aleksandrsmatvejevs5@inbox.lv*

Kopsavilkums

Rakstā tiek analizētas Latvijas Administratīvā pārkāpuma kodeksa 175. pantā noteikto administratīvo pārkāpumu kvalifikācijas problēmas.

Policijas darbinieks ir valsts varas pārstāvis, un likumīgas prasības un rīkojumi, ko viņš izvirzījis vai devis, pildot dienesta pienākumus, visām personām obligāti jāizpilda. Nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībām ir sodāma. Izskatot administratīvā pārkāpuma lietu, vienmēr nepieciešams noskaidrot, vai konkrētajā gadījumā policijas darbinieka rīkojums vai prasība bijusi likumīga. Likumīgs rīkojums vai prasība izriet no tiesību normas, proti, šādam rīkojumam vai prasībai pēc sava satura jābalstās uz tiesību normām.

Atslēgvārdi: policijas darbinieks, administratīvais pārkāpums, ļaunprātīga nepakļaušanās, likumīgs rīkojums vai prasība.

Ievads

Likuma “Par policiju” 22. panta pirmajā daļā noteikts, ka policijas darbinieks ir valsts varas pārstāvis un likumīgas prasības un rīkojumi, ko viņš izvirzījis vai devis, pildot dienesta pienākumus, visām personām obligāti jāizpilda. Nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgām prasībām ir sodāma. Turklāt atbilstīgi šim pantam jebkurai personai policijas darbinieka prasības ir obligātas un rīcība ir saistoša, kamēr amatpersona, kas pilnvarota kontrolēt vai uzraudzīt viņa darbību, nebūs tās apturējusi vai atcēlusi [5]. Likuma “Par policiju” 12. panta pirmās daļas 1. punktā noteikts, ka policijas darbiniekam, pildot viņam uzliktos pienākumus atbilstoši dienesta kompetencei, ir tiesības prasīt,

Aleksandrs Matvejevs. Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai

lai personas pārtrauc likumpārkāpumus un citu rīcību, kura traucē policijas pilnvaru izpildi, kā arī ir tiesības lietot pret likumpārkāpējiem paredzētos piespiedu līdzekļus [5].

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 20. marta sprieduma SKA-68/2007 9. punkta trešajā rindkopā lasāms:

“Administratīvo lietu departamenta ieskatā likumīgs rīkojums vai prasība Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta un likuma “Par policiju” 22. panta pirmās daļas izpratnē ir tāds rīkojums vai prasība, kas izriet no tiesību normas, proti, šādam rīkojumam vai prasībai pēc sava satura jābalstās uz tiesību normām. Tādējādi, izskatot administratīvā pārkāpuma lietu, vienmēr nepieciešams noskaidrot, vai konkrētajā gadījumā policijas darbinieka rīkojums vai prasība bijusi likumīga.” [6]

Šajā publikācijā tiek atainotas problēmas, kas konstatētas pētījumā par administratīvo pārkāpumu kvalifikāciju pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta. Pētījums tika veikts, analizējot normatīvos aktus un tiesu praksi, lietojot šādas interpretācijas pamatmetodes: gramatisko (filoloģisko) interpretācijas metodi, noskaidrojot tiesību normas jēgu no valodnieciskā viedokļa; sistēmisko interpretācijas metodi, noskaidrojot tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām; un teleoloģisko (jēgas un mērķa) interpretācijas metodi, noskaidrojot tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.

Par nepakļaušanos policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībām, viņam pildot sabiedriskās kārtības sargāšanas vai dienesta pienākumus, administratīvo atbildību var piemērot tikai gadījumā, ja administratīvā pārkāpuma lietā tiek konstatēts, ka policijas darbinieka rīkojums vai prasības konkrētajā gadījumā bijušas objektīvi likumīgas.

Jēdzienu valodniecisks un juridisks skaidrojums

Pētījumā tika lietoti vairāki jēdzieni, piemēram, “ļāunprātība”, “nepakļāušānās”, “likumīgs”, “rīkojums” un “prasība”.

Latviešu valodas vārdnīcā ļāunprātība tiek skaidrota kā “vispārināta īpašība – ļāunprātīgs. Izdarīt ko aiz ļāunprātības. Tas, kas izdarīts ar ļāunu nolūku. Izdarīt (pastrādāt) ļāunprātības. Tā ir acīm redzama” [10, 610]. Juridisko terminu vārdnīcā ir skaidrojums, ka “ļāunprātība raksturo personas apzinātu bīstamu darbību, ar kuru tiek nodarīts kaitējums kādas citas personas, fiziskas vai juridiskas, ar likumu aizsargātām tiesībām un interesēm” [8, 142]. Savukārt nepakļāušānās tiek aplūkota kā asā formā izteikta vai izdarīta atteikšanās izpildīt neatlaidīgu, vairākas reizes atkārtotu amatpersonas likumīgu rīkojumu vai prasību [8, 168].

Latviešu valodas vārdnīcā vārds “likumīgs” tiek skaidrots kā tāds, kas ir saskaņā ar likumu, tāds, kas balstās uz likumu. Par likumīgu prasību [10, 610] runājot, noder Juridisko terminu vārdnīcā sniegtais skaidrojums par likumību, kas šeit traktēta kā likumu un citu normatīvo aktu stingra, precīza un vienvēidīga ievērošana un izpildīšana visu valsts iestāžu amatpersonu, sabiedrisko organizāciju un personu darbībā [8, 230].

Latviešu valodas vārdnīcā vārds “rīkojums” skaidrots kā oficiāla pavēle, oficiāls norādījums, ko darīt [10, 918]. Juridisko terminu vārdnīcā par rīkojumu teikts, ka tas ir oficiāls saistošs norādījums, pavēle, ko darīt, kā izturēties, darboties, un tas obligāti jāizpilda [8, 230].

Aleksandrs Matvejevs. Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai

Latviešu valodas vārdnīcā par prasību rakstīts, ka tā ir kas tāds, ko noteikti liek darīt, izpildīt [10, 872].

Lai administratīvo pārkāpumu kvalificētu pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta [3], jākonstatē personas apzināta bīstama darbība, nepakļaujoties policijas darbinieka likumīgiem rīkojumiem vai prasībām laikā, kad viņš pilda sabiedriskās kārtības sargāšanas vai dienesta pienākumus. Administratīvo atbildību par nepakļaušanos policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībām, kad viņš izpilda sabiedriskās kārtības sargāšanas vai dienesta pienākumus, iespējams piemērot tikai tajā gadījumā, ja administratīvā pārkāpuma lietā tiek konstatēts, ka policijas darbinieka rīkojums vai prasības konkrētajā gadījumā bijušas objektīvi likumīgas.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. pantā [3] netiek minēts, kādā formā jāizsaka likumīgie rīkojumi vai prasības. Administratīvā procesa likuma 69. pantā noteikts, ka administratīvo aktu var izdot mutvārdos vai citādi, ja ir viens no šiem nosacījumiem: administratīvā akta izdošana ir steidzama, un jebkura kavēšanās tieši apdraud valsts drošību, sabiedrisko kārtību, vidi, personas dzīvību, veselību vai mantu; tas paredzēts piemērojamā normatīvajā aktā; gadījums ir objektīvi mazsvarīgs; administratīvā akta izdošana rakstveidā nav iespējama vai nav adekvāta. [1]

Policijas darbībai raksturīga rīcības steidzamība (administratīvo aktu izdodot mutiski, regulējot satiksmi ar signāliem (ar skaļruņa palīdzību, roku vai zizli), jo policijas darbiniekam dažādās situācijās jārikojas nekavējoties. Tomēr policijas darbinieka rīcībai neatkarīgi no situācijas jāatbilst tiesību aktu normu prasībām, un viņu rīcības dēļ nedrīkst tikt pārkāptas personu pamattiesības.

Policijas darbinieka rīkojumu un prasību lietošanas prakse

Policijas darbiniekiem jābūt neatlaidīgiem, izsakot rīkojumus vai prasības, turklāt tie vairākas reizes jāatkārto un mutiski jāizsaka personai saprotamā valodā vai arī ar žestu palīdzību, piemēram, satiksmi regulējot ar signāliem (ar skaļruņa palīdzību, roku vai zizli), bet jāraugās, lai žesti būtu nepārprotami.

Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas iestādes darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībām – pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta [3] – veidojas tikai tajos gadījumos, ja nepakļaušanās izpaužas kā mērķtiecīga rīcība, atsakoties izpildīt policijas darbinieka likumīgu rīkojumu vai prasību, ja prasība netiek izpildīta vairākas reizes.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2007. gada 20. marta spriedumā SKA-68/2007 nosprieda (5.3. punkts):

“Personas rīcība atzīstama par ļaunprātīgu Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta izpratnē, ja persona pārkāpumu izdarījusi ar nodomu, [...] nav paklausījis policijas darbinieka prasībām un rīkojumiem, kaut arī policijas vērsanos pie viņa ir redzējis un dzirdējis” [6].

Aleksandrs Matvejevs. Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments vairākos savos spriedumos, tostarp gan savā 2007. gada 20. marta spriedumā lietā Nr. SKA-68/2007 [6], gan arī 2006. gada 14. novembra spriedumā lietā Nr. SKA-454/2006 [7], pauda atziņu, ka jebkurš policijas darbinieka rīkojums, ko viņš izdevis, pildot dienesta pienākumus, atzīstams par visiem saistošu un sākotnēji ir jāizpilda. Senāts vienlaikus secinājis, ka nevar liegt pašai personai, pret kuru vērstas policijas darbinieka prasības, kvalificēti izvērtēt izvirzīto prasību tiesiskumu, taču, ja persona uzskata, ka policijas darbinieka prasības konkrētajā gadījumā nav likumīgas, un nepakļaujas šīm prasībām, tā pati uzņemas risku, proti, ja vēlāk tiks konstatēts, ka policijas darbinieka prasības bija likumīgas, bet pašas personas izdarītais vērtējums izrādījies kļūdainais, šī persona tiks saukta pie administratīvās atbildības par nepakļaušanos šīm prasībām. Lai personas rīcību varētu uzskatīt par ļaunprātīgu, kā tas izteikts Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta dispozīcijā, pietiek, ka tiek pierādīta personas vaina attiecīgā pārkāpuma izdarīšanā, t. i., ja persona, kas to izdarījusi, ir apzinājusies savas darbības vai bezdarbības prettiesisko raksturu, paredzējusi tās kaitīgās sekas un vēlējusies vai apzināti pieļāvusi šo seku iestāšanos. Īpašs jēdziena “ļaunprātīgums” skaidrojums un novērtējums nav nepieciešams, lai varētu atzīt personu par vainīgu nodarījumā, kas paredzēts Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. pantā.

Lai administratīvo pārkāpumu kvalificētu pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta [3], nav svarīgi, vai policijas darbinieks sabiedriskās kārtības sargāšanas un sabiedrības drošības nodrošināšanas pienākumus veicis dienesta pienākumu pildīšanas laikā vai pēc savas iniciatīvas, vai personu lūguma pēc palīdzības. Likuma “Par policiju” devītajā pantā noteikts, ka jebkura policijas darbinieka pienākums ir visā Latvijas Republikas teritorijā – neatkarīgi no viņa ieņemamā amata, atrašanās vietas un laika – gadījumā, ja pie viņa vēršas personas ar pieteikumu vai ziņojumu par notikumu, kurš apdraud personu un sabiedrības drošību, kā arī pašam konstatējot šādu notikumu, veikt iespējamus pasākumus, lai novērstu likumpārkāpumu, glābtu cilvēkus un sniegtu viņiem palīdzību likumpārkāpumu izdarījušo personu konstatēšanā un aizturēšanā, noskaidrot aculieciniekus, apsargāt notikuma vietu, kā arī paziņot par notikušo tuvākajai policijas iestādei [5].

Likuma “Par policiju” devītajā pantā [5] lietotais jēdziens “pasākums” aptver jebkuru policijas darbību, kura skar citu personu tiesības un vērsta uz mērķa sasniegšanu. Policijas pasākumu izvēle un pasākumu intensitātes noteikšana ir saistīta ar samērīguma principu. Atbilstīgi tam pasākumam ir jābūt:

- nepieciešamam;
- piemērotam;
- vajadzīgam;
- atbilstīgam jeb samērīgam (66. pants) [1].

Ja pastāv vairāku tiesisko interešu (vērtību) vienlaicīgs apdraudējums, policistam jānosaka aizskarto tiesisko interešu (vērtību) nozīmīgums un jāievēro apdraudējuma intensitāte un apdraudējuma tuvums (laikā). Visbeidzot – sīks, nenozīmīgs apdraudējums

Aleksandrs Matvejevs. Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai

var palikt arī nenovērsts, ja tā novēršanai patērējamo resursu apjoms ir nesamērīgs ar apdraudējuma būtību. Atkarībā no apdraudējuma veida un rakstura policijai ir piešķirta rīcības brīvība vai arī tās nav. Piemēram, krimināltiesiskajā jomā policijai nav rīcības brīvības uzsākt vai neuzsākt kriminālprocesu atkarībā no notikuma rakstura, ja vien tas atbilst noziedzīga nodarījuma pazīmēm (sestais pants) [2]. Savukārt administratīvā pārkāpuma gadījumā, pat ja pārkāpums izdarīts, policijai ir piešķirta rīcības brīvība atkarībā no pārkāpuma nozīmīguma (21. pants) [3].

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta [3] administratīvā pārkāpuma objekts ir sabiedriskās attiecības noteiktās pārvaldes kārtības nodrošināšanā, kā arī sabiedriskās kārtības un sabiedrības drošības jomā. Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai kavē valsts pārvaldes iestāžu normālu darbību un valsts amatpersonu pienākumu izpildi, lai sargātu sabiedrisko kārtību un garantētu sabiedrības drošību.

Administratīvā pārkāpuma subjekts ir fiziska persona, kura administratīvā pārkāpuma izdarīšanas brīdī ir sasniegusi 14 gadu vecumu un ir pieskaitāma (ir vispārējais administratīvās atbildības subjekts). Ja pārkāpumu izdarījis 11 līdz 14 gadu vecs bērns (viņš nav administratīvās atbildības subjekts), viņam var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, kuri noteikti likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” [4].

Administratīvā pārkāpuma subjektīvā puse jeb vainojamības subjektīvais elements tradicionāli tiek saprasts kā fiziskas personas psihiskā attieksme pret viņas veikto darbību vai bezdarbību. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā ir pārņemta krimināltiesības atzītā vainas izpratne, proti, vaina ir personas psihiska attieksme nodoma vai neuzmanības formā pret viņas izdarīto darbību vai bezdarbību un ar to saistītajām sekām [9, 132].

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 175. panta [3] administratīvā pārkāpuma subjektīvo pusi raksturo tišs nodoms. Vainīgās personas tišu nodomu pierādīt ir grūti. Šajā pantā nav paredzēts administratīvā pārkāpuma sastāvs, ja persona nav apzinājusies, ka nepakļaujas policijas darbiniekam, kā tas bieži notiek attiecībā pret policijas darbiniekiem, kuri, savus dienesta pienākumus pildot, nav ģērkušies formastērpā, piemēram, kriminālpolicijas darbinieki. Tādēļ policijas darbiniekam, sargājot sabiedrisko kārtību un gādājot par sabiedrības drošību, jāievēro formastērpa nēsāšanas noteikumi, žetona un dienesta apliecības uzrādīšanas kārtība un nosacījumi. Likuma “Par policiju” 22. pantā noteikts, ka policija ar savu darbību nodrošina personu tiesību un brīvību ievērošanu. Šo tiesību un brīvību ierobežošana ir pieļaujama, tikai pamatojoties uz likumu, un likumā noteiktajā kārtībā. Ikreiz, kad policijai jāierobežo personu tiesības un brīvības, policijas darbinieks sniedz tām paskaidrojumu, pamatojot katru konkrēto ierobežojumu. Šādos gadījumos pēc personu pieprasījuma policijas darbiniekam jānosauc savs uzvārds, amats un dienesta vieta, kā arī jāuzrāda dienesta apliecība [5].

Par ļaunprātīgu nepakļaušanos policijas iestādes darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībām, viņam pildot savas funkcijas sabiedriskās kārtības nodrošināšanai, personai tiek uzlikts naudas sods līdz 280 eiro vai tiek piemērots administratīvais arests uz laiku

līdz 15 diennaktīm [3]. Naudas sods ir naudas piedziņa, ko tiesa vai cita uz to pilnvarota institūcija vai amatpersona paredzētajos gadījumos uzliek fiziskām personām [8, 165]. Administratīvo arestu nosaka un piemēro tikai izņēmuma gadījumos. Administratīvo arestu piemēro rajona (pilsētas) tiesas tiesnesis. Administratīvo arestu nevar piemērot personai, kura nav sasniegusi 18 gadu vecumu, pirmās vai otrās grupas invalīdiem, grūtniecēm, kā arī personām, kuras ir vienīgais bērna aizbildnis [3].

Ar līdzīgu sastāvu kā administratīvais pārkāpums tiek kvalificēts arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.⁵ pantā ietvertais regulējums [3], kurā noteikts, ka par braukšanu, ja luksoforā deg aizliedzošais signāls, vai par nepakļaušanos satiksmes regulētāja signālam, vai braukšanu virzienā, kas ir aizliegts ar satiksmes regulētāja signālu, – uzliek naudas sodu velosipēda un mopēda vadītājam 15 eiro apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam – no 30 līdz 140 eiro. Turpat arī noteikts, ka par nepakļaušanos prasībai apturēt transportlīdzekli, ko izsaka persona, kura ir pilnvarota pārbaudīt transportlīdzekļa vadītāja dokumentus, transportlīdzekļa vadītājam tiek izteikts brīdinājums vai uzlikts naudas sods 15 eiro apmērā. Par nepakļaušanos atkārtotai vai vairākkārtējai prasībai apturēt transportlīdzekli (par bēgšanu), ja prasību izteikusi persona, kura ir pilnvarota pārbaudīt transportlīdzekļa vadītāja dokumentus, – mopēda vadītājam uzliek naudas sodu 170 eiro apmērā, bet cita transportlīdzekļa vadītājam (izņemot velosipēda vadītāju) piemēro administratīvo arestu no 10 līdz 15 diennaktīm, uzliek naudas sodu no 1200 līdz 1400 eiro un atņem transportlīdzekļa vadīšanas tiesības uz četriem gadiem. Šī panta izpratnē administratīvā pārkāpuma objekts ir sabiedriskā kārtība un sabiedrības drošība, konkrētāk – ceļu satiksmes drošība.

Bieži vien nepakļaušanās seko vēl kādam sabiedriskās kārtības pārkāpumam, par kuru tiesību aktos paredzēta administratīvā atbildība vai kriminālatbildību. Ja šīs darbības faktiski ir viena pārkāpuma elementi, tās jākvalificē pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa vai Krimināllikuma tā panta, kurā paredzēta atbildība par vainīgā izdarītajiem smagākiem pārkāpumiem.

Secinājumi un priekšlikumi

Administratīvo atbildību par nepakļaušanos policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībām, viņam izpildot sabiedriskās kārtības sargāšanas vai dienesta pienākumus, iespējams piemērot tikai tajā gadījumā, ja administratīvā pārkāpuma lietā tiek konstatēts, ka policijas darbinieka rīkojums vai prasības konkrētajā gadījumā bijušas objektīvi likumīgas.

Jebkurš policijas darbinieka rīkojums, ko viņš izdevis, pildot dienesta pienākumus, atzīstams par visiem saistošu un sākotnēji jāizpilda. Vienlaikus nevar liegt pašai personai, pret kuru vērstas policijas darbinieka prasības, kvalificēti izvērtēt izvērīto prasību tiesiskumu.

Ja persona uzskata, ka policijas darbinieka prasības konkrētajā gadījumā nav likumīgas, un nepakļaujas šīm prasībām, viņa uzņemas risku par to, ka, ja vēlāk tiks konstatēts, ka policijas darbinieku prasības bija likumīgas, bet pašas personas izdarītais vērtējums

Aleksandrs Matvejevs. Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai

kļūdaini, šo personu sauks pie administratīvās atbildības par nepakļaušanos šīm prasībām. Taču, ja tiks konstatēts, ka prasības nebija likumīgas, personu nevar saukt pie administratīvās atbildības par nepakļaušanos likumīgajām prasībām, jo šādā gadījumā nebūs administratīvā pārkāpuma sastāva.

Var secināt, ka amatpersonām jāvelta īpaši liela uzmanība savu darbību atspoguļošanai dienesta ziņojumos. Dienesta ziņojumos jāizklāsta notikušā apstākļi un patiesi fakti. Policijas darbinieku ziņojumiem un liecībām tiek piešķirta liela ticamības pakāpe, jo policijas darbinieki ir valsts amatpersonas. Nedrīkst pieļaut, ka tiesā sniegtajās liecībās un dienesta ziņojumā ir pretrunas.

Ņemot vērā šeit minēto, nepieciešams izstrādāt dienesta ziņojuma veidlapu, kurā norādīts, kāda informācija tajā jāiekļauj, lai dienesta ziņojumā iekļauto informāciju varētu izmantot kā pierādījumu administratīvā pārkāpuma lietvedībā.

Malicious Disobedience of a Lawful Order or Demand by a Police Officer

Abstract

The article analyses the qualification problems of administrative offenses according to Article 175 of the Latvian Administrative Violations Code. A police officer is a public authority, and the statutory requirements and orders that he nominates or gives in the performance of his duties are mandatory for all persons. Failure to comply with a lawful order or requirements of a police officer is punishable. When investigating an administrative offense case, it always has to be clarified whether in a specific case the order or claim of a police officer was lawful. A lawful order or action is an order or an action arising out of a legal provision, that is, such an order or claim must be based on a legal provision on its content.

Keywords: police officer, administrative offense, abuse, legitimate order or claim.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 164(2551), 14.11.2001.
2. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005.
3. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs*. 51, 20.12.1984.
4. Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 168(2743), 19.11.2002.
5. Par policiju: Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs*. 31/32, 15.08.1991.

Aleksandrs Matvejevs. Ļaunprātīga nepakļaušanās policijas darbinieka likumīgam rīkojumam vai prasībai

Tiesu prakse

6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 20. marta spriedums Nr. SKA-68/2007. *Latvijas tiesas*. Iegūts no: <https://tiesas.lv/marts-15> [sk. 23.03.2018.].
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 14. novembra spriedums lietā Nr. SKA-454/2006. Iegūts no: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/4961> [sk. 23.03.2018.].

Literatūra

8. *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
9. Krastiņš, U. *Noziedzīgo nodarījumu sastāvs un kvalifikācija. Teorētiskie aspekti*. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2014.
10. *Latviešu valodas vārdnīca: 30000 pamatvārdu un to skaidrojumi*. Rīga: Avots, 2006.

Policijas uzdevumi un to īstenošana pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados

Dr. iur. Ēriks Treļš

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
eriks.trels@gmail.com*

Kopsavilkums

Latvijas Republikas Satversmes 89. pantā noteikts: “Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.”

Kopš Latvijas valsts dibināšanas dienas un līdz pat mūsdienām aktualitāti nezaudē personu un sabiedrības drošības nodrošināšana, cīņa ar noziedzību, kā arī visu iedzīvotāju tiesību un likumīgo interešu aizsardzība. Šo pienākumu īstenošana ietilpst Valsts policijas uzdevumos.

Rakstā tiek pētīti policijas uzdevumi, to reglamentācija un īstenošana pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados, kā arī piedāvāts mūsdienu skatījums uz tā laika problēmām un to risinājumiem.

Atslēgvārdi: policijas tiesības, Latvijas policijas vēsture, policijas uzdevumi, policijas darbība.

Ievads

Latvijas Republika šogad svinēs savu 100. dzimšanas dienu. Novērojumi liecina, ka, tuvojoties Latvijas valsts dibināšanas simtgadei, sabiedrībā ir palielinājusies interese gan par valsts izveides laika notikumiem, gan par *interbellum* (latīņu val. – starpkaru) periodu.

Tuvojas arī cita nozīmīga diena – 2018. gada 5. decembrī simt gadu jubileju atzīmēs Valsts policija. 1918. gada 5. decembrī (tieši šī diena ir kļuvusi par Valsts policijas dibināšanas dienu) Tautas padome pieņēma noteikumus “Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu” [6]. Šo noteikumu 14. punktā tika noteikts, ka sabiedriskās kārtības un drošības apsargāšanai policijai jāveic vairāki uzdevumi, tostarp jāpārtrauc un jānovērš pārkāpumi, jāaizstāv pilsoniskās tiesības, kā arī jāuztur kārtība sabiedrības lietošanā nodotās vietās.

Vairāki no šiem uzdevumiem saskan ar mūsdienu normatīvo regulējumu. Likuma "Par policiju" 3. pantā noteikts, ka policijai ir šādi uzdevumi:

- garantēt personu un sabiedrības drošību;
- novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus;
- atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus;
- likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu realizācijā;
- savas kompetences ietvaros izpildīt administratīvos sodus un kriminālsodus [10].

Pētot policijas uzdevumus un to reglamentāciju Latvijas normatīvajā regulējumā starpkaru periodā, kā arī šī regulējuma attīstību un lietošanas praksi, šīs publikācijas mērķis ir piedāvāt mūsdienu skatījumu uz tā laika problēmām un šo problēmu risinājumiem.

Veicot pētījumu, tika lietota galvenokārt vēsturiski tiesiskā metode: policijas tiesību attīstība, policijas uzdevumi un tiesiskais regulējums tika pētīts atbilstoši vēsturiskai hronoloģijai. Kā pamatoti norādījis profesors K. Dišlers, šī metode "palīdz noskaidrot tiesisko institūtu būtību, dažreiz arī normu īsto saturu, aplūkojot viņu attīstības gaitu" [21, 7]. Pētījumā tika izmantota arī salīdzinošā metode: salīdzināti normatīvie akti, kas nosaka policijas uzdevumus; analītiskā metode un citas vispārīgās pētniecības metodes, tostarp tiesību normu interpretācijas metodes.

Policijas uzdevumu īstenošana Latvijas atbrīvošanas kara (Brīvības cīņu) laikā

1918. gada 18. novembrī tika pasludināta Latvijas valsts nodibināšana. Dienu iepriekš, 1918. gada 17. novembrī, Tautas padomes dibināšanas sēdē vienbalsīgi tika pieņemta Latvijas Tautas padomes politiskā platforma [3]. Minētā dokumenta 6. nodaļas 1. punktā tika noteikts, ka Latvijas tautas milicija (tautas apsardzības spēks) Pagaidu valdības pārraudzībā organizē tautas apsardzību. 1918. gada 5. decembrī Tautas padome pieņēma citu nozīmīgu dokumentu "Pagaidu noteikumus par iekšējās apsardzības organizēšanu" [6]. Tiesību zinātniece K. Bite šo dokumentu nosauca par pirmās latviskās policijas dibināšanas tiesisko pamatu [17, 29].

Latvijas Republikas neatkarība bija pasludināta, tomēr tās teritorijā turpinājās karadarbība. Par spīti valsts grūtajai situācijai jaunizveidotajā Latvijas policijā sākās organizatoriskais darbs. Preventīvā darba pirmsākums ir policijas atpazīstamība. Jaunizveidotajai policijai nebija pietiekamu līdzekļu, lai visus policijas darbiniekus nodrošinātu ar formastērpu, un sākotnēji iedzīvotāji policijas kārtībniekus varēja atpazīt pēc īpašas piedurkņu nozīmes. Rīkojums par policijas formas apģērbu tika pieņemts 1919. gada 4. novembrī [28]. Tomēr pilnībā atteikties no atpazīšanas zīmēm un ieviest formastērpu Latvijas policija spēja tikai pēc 1926. gada 3. jūnija [14].

Karadarbības dēļ Pagaidu valdībai bija jāpārceļas uz Liepāju. Arī “policijas organizēšana” uz laiku tika pārtraukta, un iekšējās apsardzības nodaļas darbinieki reizē ar Pagaidu valdību izbrauca uz Liepāju [33]. Tomēr ne visi policijas darbinieki sekoja valdībai, daži esot slēpušies okupētajā teritorijā vai devušies uz ārzemēm [26]. Šajos grūtajos apstākļos darba netrūka gan Liepājā palikušajiem policijas spēkiem, gan policijas darbiniekiem no citām Latvijas vietām, kuri rada patvērumu šajā pilsētā.

1919. gada 11. februārī Latvijas Pagaidu valdība izdeva noteikumus “Par kara stāvokli” [8], kas ierobežoja cilvēku tiesības uz sapulci, gājienu un piketu brīvību. Noteikumi skāra arī politiskās brīvības, jo tika ierobežota biedrību un partiju darbība. Policijas darbinieki piedalījās arī visās publiskajās un biedrību sapulcēs, izrikojumos un priekšlasījumos, kā arī citos publiskajos pasākumos. Liepājā pretvalstisku aģitāciju un komunistisko propagandu aktīvi veica Latvijas valstiskās neatkarības pretinieki (informatīvais karš nav mūsdienu izgudrojums). Reaģējot uz šo darbību, ar iekšlietu ministra rīkojumu 1919. gada 4. martā tika aizliegta Liepājas krievu avīze *Лубавское русское слово*, savukārt 17. martā – latviešu laikraksts *Liepājas Arodnieks* [27].

Sakarā ar izsludināto karastāvokli militārajām iestādēm tika piešķirtas tiesības dot priekšrakstus vietējās administrācijas iestādēm un atcelt to rīkojumus, kā arī atsavināt karaspēkam nepieciešamos materiālos resursus. Karatiesas kompetencei tika pakļauti daži smagi kriminālnozieģumi, par kuru izdarīšanu civilpersonām saskaņā ar noteikumu “Par kara stāvokli” 14. punktu draudēja pat nāvessods [8]. Starpkaru periodā izdotajā *Latvju mazajā enciklopēdijā* ir definēta karatiesa, kas raksturota kā ārkārtēja militārā tiesa, kura “darbojas kara darbības rajonā un kara stāvokli izsludinātos apgabalos, bet miera laikā var tikt sasaukta dažu politisku lietu iztiesāšanai, iztiesājot tikai tādas lietas, kur noziegums un apsūdzētā vaina nepārprotami skaidri un valsts drošība prasa vainīgā tūlītējo sodīšanu”, un tā “tiesā bez iepriekšējās izmeklēšanas, pie kam spriedums izpildāms 24 stundu laikā” [25, 1150].

1919. gadā Pagaidu valdības kontrolētajā valsts teritorijā nepietika policijas darbinieku, lai veiksmīgi cīnītos ar noziedzību. Tad arī radās ideja veidot pilsoņu paš aizsardzības nodaļas, kuras vēlāk pārtapa par aizsargu nodaļām [5]. Aizsargu nodaļu pienākums bija palīdzēt policijai apkarot noziegumus, apsargāt satiksmes ceļus, aizturēt un nogādāt policijas iestādēs aizdomīgas personas, kā arī veicināt kārtības un drošības uzturēšanu savu pagastu robežās. Arī mūsdienās iedzīvotāji var izmantot ar likumu nostiprinātas iespējas piedalīties “paš aizsardzībā”, iestājoties Zemessardzē vai kļūstot par policijas palīgiem.

Kad 1919. gada 8. jūlijā Rīgā atgriezās Pagaidu valdība, Liepājā policijas spēki bija jau tiktāl nostabilizējuši savu darbību, ka varēja aktīvi iesaistīties spekulācijas [31; 39] un nelikumīgā alkohola aprites apkarošanā [38]. Šis jautājums bija aktuāls arī turpmākajos gados. Piemēram, 1922. gadā par “slepena degvīna izgatavošanu un tirgošanos ar to” tika piemēroti 1869 administratīvie sodi [45].

1920. gada 13. janvārī savu darbu Latvijas teritorijā izbeidza Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju valdība, un no šī brīža visā Latvijas valstī vara pilnīgi

pārgāja Tautas padomes un tās veidotās Pagaidu valdības rokās. Tomēr līdz mierīgai dzīvei bija vēl tālu.

1920. gada sākumā karadarbība Latvijas teritorijā vēl nebija beigusies, tomēr “policijai bija jāveic miera laika uzdevumi, piemēram, jāizsniedz atļaujas pārvietoties pa Rīgu nakts laikā, atļaujas iebraukšanai piefrontes joslā, atļaujas izbraukšanai uz ārzemēm. [...] bija jānodarbojas arī ar tādiem jautājumiem, kas policijai it kā nav raksturīgi – programmu, afišu, reklāmu cenvēšanu. Iekārtojot jaunās valsts dzīvi uz tiesiskiem pamatiem, policijai nācās būt par iestādi, kura uzrauga, lai visi noteikumi būtu kārtīgi izpildīti un lai valsts un sabiedrības intereses neciestu no atsevišķu indivīdu prettiesiskām darbībām” [17, 31].

Noziedzības līmenis gan toreiz, gan turpmākajos gados bija milzīgs. 1920. gadā tika reģistrēti 12 008 noziegumi (t. sk. 238 slepkavības un 627 laupīšanas), 1921. gadā – 13 265 (t. sk. 189 slepkavības un 452 laupīšanas), 1922. gadā – 9563 (t. sk. 174 slepkavības un 248 laupīšanas) un 1923. gadā – 7959 noziegumi (t. sk. 103 slepkavības un 148 laupīšanas) [34]. Pārskatā par Rīgas prefektūras darbības pirmajiem desmit gadiem, atsaucoties uz statistikas datiem, tika secināts, ka “Latvijas dibināšanas gados nepagāja gandrīz neviena diena, kad nenotika vairākas laupīšanas un slepkavības” [35]. Aprakstot to laiku, K. Vilde norāda: “Laupītāju bandas galvenā kārtā darbojās Latgalē pēc lielinieku izdzīšanas. Arī Ventspils, Jelgavas, Rīgas un Talsu apriņķī policija, ar karaspēka un aizsargu palīdzību, likvidēja laupītāju bandas.” [43, 137] Cīņā ar noziedzību, līdzīgi kā karadarbībā, upuri bija abām pusēm. Pirmos trīs Latvijas valsts pastāvēšanas gados (1919–1921), pildot dienesta pienākumus, krita 23 policijas darbinieki. Tomēr, pateicoties efektīvai policijas darbībai, noziedzības līmenis valstī turpmākajos gados samazinājās.

Policijas uzdevumu īstenošana tiesiskas valsts veidošanas laikā

1920. gada 17. un 18. aprīlī visā Latvijas teritorijā, izņemot tos apvidus, kas bija okupēti, notika Satversmes sapulces vēlēšanas. Latvijas tauta ievēlēja savu pirmo parlamentu – Satversmes sapulci. Latvijas pamatlikuma – Latvijas Republikas Satversmes – izstrādāšanai bija nepieciešams ilgāks laiks, tāpēc jaunievēlētā Satversmes sapulce pieņēma divus likumus, “kuri kopā sastāda Latvijas otro pagaidu satversmi” [21, 72]. Profesora K. Dišlera ieskatā, pirmā Latvijas pagaidu satversme bija Latvijas Tautas padomes politiskā platforma [3]. Pirmais no pieņemtajiem normatīvajiem aktiem bija “Deklarācija par Latvijas valsti”, un tas sastāvēja tikai no diviem pantiem. Pirmajā pantā tika noteikts, ka “Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu”, savukārt otrajā pantā tika deklarēts, ka “Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai” [1]. Otrajā tiesību aktā – “Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumos” – Satversmes sapulce tika pasludināta par Latvijas valsts suverēnās varas nesēju, un par tās uzdevumu tika noteikts “izstrādāt un izdot valsts pamata un agrārās reformas likumus” [4], paredzot, ka sava uzdevuma veikšanas periodā Satversmes sapulce darbojas kā parlamentārā likumdevēja iestāde.

Satversmes sapulces galvenais uzdevums bija Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšana un pieņemšana. Tika iecerēts Latvijas Republikas Satversmi veidot divās daļās, pirmajā daļā ietverot noteikumus, kas regulē valsts iekārtu, bet otrajā daļā nosakot pilsoņu tiesības un pienākumus [21, 177–180]. Latvijas Republikas Satversmes pirmā daļa tika pieņemta 1922. gada 15. februārī [2], bet otrā daļa tika noraidīta politisko partiju nesaskaņu dēļ. Latgales reģionālo partiju pārstāvjus neapmierināja tas, ka netika minēta Latgales autonomija, un sociāldemokrātus neapmierināja, ka netika pieļautas tiesības uz streiku kā politiskas cīņas līdzekli [18].

1922. gada 7. novembrī plkst. 12.00 dienā vienlaikus ar Latvijas Republikas Satversmes stāšanos spēkā uz pirmo sēdi sanāca jaunievēlētā Saeima. Šajā dienā Jānis Čakste, kurš pēc septiņām dienām kļuva par pirmo Latvijas Republikas prezidentu, svinīgā runā teica, ka Latvijas Republikas Satversme “būs tas pamats, uz kura varēs darboties iestādes un valdības personas labāki un pilnīgāki, nekā tas līdz šim bija iespējams. Mēs cerēsim visi un būsīm pārliecībā, ka šī jaunā Satversme mums līdzēs galīgi nodibināt Latvijā likumību un taisnību un līdz ar to tautas labklājību un kārtību” [20, 81–82].

Ņemot vērā, ka Latvijas Republikas Satversmes otrā daļa netika pieņemta, svarīgi bija cilvēktiesības nostiprināt citos likumos. 1923. gada 18. jūlijā pieņemtajā likumā “Par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām” Latvijas iedzīvotājiem tika nodrošinātas tiesības brīvi apvienoties biedrībās, politiskajās organizācijās un reliģiskajās apvienībās [7]. Tomēr likumam bija arī negatīvā puse, jo biedrošanās brīvību aktīvi izmantoja arī demokrātiskās Latvijas pretinieki – komunistiskās un kreisās ekstrēmistiskās organizācijas. Piemēram, 1932. gada 19. janvārī Rīgas apgabaltiesā tika reģistrēta Latviešu tautas apvienība “Ugunskrusts” [30, 7]. Šī latviešu nacionālistiskā organizācija pauda krasī antisemitiskus uzskatus, kā arī uzstājās pret Latvijā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi pastāvošo parlamentāro demokrātiju.

Ar “Ugunskrusta” darbību bija cieši saistīta Sporta un morāliski fiziskās audzināšanas biedrība “Tēvijas sargs”. Abās organizācijās valdošā militārā kārtība Iekšlietu ministrijai deva pamatu konstatēt, ka šo organizāciju darbība ir pretrunā ar to statūtiem. 1933. gada 12. aprīlī Rīgas apgabaltiesa pieņēma lēmumu par Latviešu tautas apvienības “Ugunskrusts” slēgšanu. Tomēr “Ugunskrusts” turpināja savu darbību ar jaunu nosaukumu – 1933. gada 12. maijā Rīgas apgabaltiesa kā politisku organizāciju reģistrēja Latviešu tautas apvienību “Pērkoņkrusts”. Šī organizācija gandrīz pilnībā pārņēma “Ugunskrusta” organizatorisko struktūru, biedrus un ideoloģiju. 1933. gada 15. decembrī Saeima pieņēma lēmumu par Latviešu tautas apvienības “Pērkoņkrusts” kā Latvijas demokrātiskai republikai naidīgas organizācijas slēgšanu. Tika apcietināti 35 organizācijas vadības pārstāvji un izdarītas kratīšanas 300 pērkoņkrustiešu dzīvokļos. Par spīti aizliegumam “Pērkoņkrusts” turpināja savu darbību, apvienojoties organizācijās ar citu nosaukumu, no sākuma kā “Jaunā Latvija”, bet pēc tās slēgšanas kā Kultūras un sporta veicināšanas biedrība “Dzimtene”.

Līdzīga situācija bija ar valstī aizliegto Komunistisko partiju. Tās aktīvistu iefiltrējās citās organizācijās un arodbiedrībās un, ja tās tika slēgtas, atjaunoja savu darbību ar citu

nosaukumu. Pārskatā par Iekšlietu ministrijas darbību pirmajos piecos valsts pastāvēšanas gados teikts, ka 1922. gadā “komunisti savu ideju realizēšanai ķērās pie sevišķi rafinētiem paņēmieniem, un cīņa ar viņiem kļuva vēl grūtāka kā iepriekšējos gados. Lai slēptos zem legalitātes maskas, komunistu vadošie orgāni diktēja saviem biedriem iestāties legālās organizācijās: partijās un arodbiedrībās, kā arī rūpēties tikt ievēlētām pašvaldību iestādēs un iestāties dienestā valdības iestādēs. Sevišķi parocīgas komunistiem viņu ideju popularizēšanai bija arodbiedrības, un tādēļ komunisti ar visiem spēkiem ierīkoja Rīgas arodbiedrību centrālbiroju, lai no tā runātu uz strādnieku masām un uzņemtos par Latvijas strādnieku faktiskiem vadoņiem” [33].

1923. gada 18. jūlijā tika pieņemts likums “Par sapulcēm”, kas noteica tiesības sapulcēties “mierīgi un neapbruņoti”, kā arī sapulcēs – vārda un valodas brīvību [11]. Nepieciešamība pēc jauna likuma, kas reglamentētu pasākuma gaitu, parādījās pēc 1923. gada 1. maija notikumiem Rīgā, kad pasākumu laikā notika sadursmes starp sociāldemokrātiem un nacionālistiem, kā arī ar policijas darbiniekiem (divi policijas darbinieki guva traumas). Esplanādē “no sociāldemokrātu tribīnes puses atskanēja atsevišķi revolvera šāvienu” [36]. Sadursmēs kopumā bija cietušas 16 personas, no tām divas ar šautām brūcēm tika ievietotas slimnīcās. Šo notikumu izmeklēšanai tika iecelta komisija Ministru prezidenta J. Pauļuka vadībā, kurā piedalījās arī iekšlietu, ārlietu, tieslietu un aizsardzības ministri [37]. Pulcēšanās brīvība valstī tika plaši izmantota. Statistikas dati liecina, ka 1923. gadā Rīgas pilsētas teritorijā vien policijas klātbūtne tika nodrošināta 1104 pasākumos [41].

1929. gada 17. oktobrī Ministru kabinets pieņēma Policijas iekārtas noteikumus [13]. Saskaņā ar noteikumiem policijas uzdevums bija “rūpēties par noziedzību novēršanu, pārtraukšanu un vispār apkarošanu, gādāt par sabiedrības drošības, kārtības, tikumības un miera uzturēšanu, palīdzēt posta un nelaimes gadījumos, kā arī pārzināt sanitāro uzraudzību un izpildīt citus ar attiecīgajiem likumiem un noteikumiem uzliktus pienākumus”. Policija tika iedalīta Kārtības policijā, Kriminālā policijā un Politiskā policijā. Tika atrunāts, ka Dzelzceļa policija ietilpst Kārtības policijas sastāvā.

Saskaņā ar noteikumu 10. punktu Kārtības policijas uzdevums bija apkarot noziedzību, gādāt par sabiedriskās drošības un kārtības uzturēšanu un izpildīt citus ar attiecīgajiem likumiem, rīkojumiem un saistošiem noteikumiem uzliktus pienākumus. Tika noteikts, ka policijai “jāapcietina bez sevišķas pavēles: acīm redzami piedzērušie, garā slimie un citi, kuru atrašanās brīvībā saistīta ar briesmām viņiem pašiem vai citiem pilsoņiem” [13].

Policijas darbu ar iedzīvotājiem labi ilustrē Rīgas prefektūras darbības rezultāti. Tolaik apkopotie statistiskie dati liecina:

“1919. gadā Rīgas policija ir saņēmusi un dažādās lietās izpildījusi 55 000 ienākušos rakstus. Turpretim 1928. gadā ienākušo rakstu kopskaits ir pieaudzis 10-kārtīgi un sniedzas pie 507 043. Bet visos 10 pastāvēšanas gados Rīgas pils. policija ir izpildījusi pāri par 4,5 miljona ienākušos rakstus [...]. Tajā pat laikā Rīgas policija ir sarakstījusi 164 474 protokolus, no kuriem 38 564 ir par obligatorisko noteikumu neievērošanu,

24 085 par piedzeršanos un trokšņošanu, 12 962 par miera un kārtības traucēšanu, 14 641 par nelaimes gadījumiem utt. Jāatzīmē, ka policijas sarakstāmo protokolu skaits aizvien pieaug, jo 1919. gadā bija sarakstīti tikai 6262 protokoli, 1925. gadā – 19 142, bet 1928. gadā jau – 25 484 protokoli” [35].

Policijas iekārtas noteikumu 24. punktā noteikts, ka Kriminālajai policijas uzdevums ir atklāt un apkarot kriminālnoziedzumus [13]. Rakstā “Par iedzīvotāju drošību valstī 1928. gadā”, kas 1930. gada 28. janvārī tika publicēts *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesī*, norādīts, ka “Kriminālpolicijas darbība paliek arvien sekmīgāka” un “slepkavību skaits 1928. gadā samazinājies par 12,7%” (1928. gadā bija 196, savukārt 1929. gadā – 170 slepkavības) [32]. Tālāk rakstā ir uzsvērts, ka 40% no visām izdarītām slepkavībām notikušas Latgalē un ka 70 gadījumos slepkava bijis alkohola reibuma stāvoklī. Tajā pašā laikā par 12% bija pieaudzis izdarīto laupīšanu skaits (1928. gadā – 126, savukārt 1929. gadā – 140 laupīšanas). Galvaspilsēta ar 41 laupīšanu bija ierindojusies pirmajā vietā pēc laupīšanu skaita. Zādzību skaits attiecīgajā periodā palika gandrīz nemainīgs (1928. gadā – 12 581, savukārt 1929. gadā – 13 059 zādzības). “Kriminālpolicijas darbību raksturo atklāto noziegumu skaits. Slepkavības atklātas: 1929. gadā – 84,1%, 1928. gadā – 81,6%, 1927. gadā – 80,7%. Laupīšanas atklātas: 1929. gadā – 79,2%, 1928. gadā – 73%, 1927. gadā – 67,1%. Zādzības atklātas: 1929. gadā – 72%, 1928. gadā – 68,1%, 1927. gadā – 71,5%” [32]. Pirmajos desmit valsts pastāvēšanas gados Rīgas prefektūras “aresta telpās, bez iecirkņos aizturētiem, līdz 1929. gadam ievietotas 17 081 persona (to starpā arī kriminālpolicijas aizturētie noziedznieki)”. Savukārt K. Vilde publikācijā par policijas veikumu tās darbu noziegumu atklāšanā raksturo pozitīvi, rakstot, ka “noziegumu atklāšana norit sekmīgi, jo neatklāts paliek visai nievērojams svarīgāko noziegumu skaits” [43, 137].

Politiskās policijas uzdevums saskaņā ar Policijas iekārtas noteikumu 32. punktu bija “atklāt un apkarot noziedzības, kas vēršas pret valsts demokrātisko iekārtu un drošību” [13]. Rakstā “Par iedzīvotāju drošību valstī 1928. gadā” uzsvērts, ka Politiskās policijas darbs šajā jomā “bijis ļoti sekmīgs pretvalstiskas – lielnieciskās – kustības apkarošanā. Pēc kreiso arodbiedrību slēgšanas 1928. gadā šī kustība sāka iet uz leju, jo zuda iespēja izplatīt komunisma idejas legālā ceļā strādnieku masās. Visas pūles atjaunot šādu darbību, pateicoties politiskās policijas enerģiskai darbībai, ir bijušas veltas. Tāpat daudzo nelegālo komunistisko organizāciju atklāšana un svarīgu Kominternas aģentu apcietināšana atstājusi lielu iespaidu nelegālā kustībā, to gandrīz iznīcinot” [32].

Kā jau tika minēts, policija tolaik bija iesaistīta arī tai neraksturīgu uzdevumu īstenošanā. Līdz 1929. gadam Rīgas policija bija izsniegusi vairāk nekā 600 000 Latvijas pasu, jo daudzi bija nozaudējuši savus personu apliecinošus dokumentus:

[...] nozaudēto pasu un citu dokumentu skaits vien no 1920. līdz 1928. gadam sniedzas pie 34 834, t. i., Rīgā ik dienas, caurmērā ņemot, ir pazaudētas pa 11 pases vai citu dokumentu.” [35]

Tajā pašā laikā tika izsniegtas uzturēšanās, izbraukšanas un citas atļaujas ārzemniekiem: “Latvijas pavalstniecībā uzņemti 8166 ārvalstnieki un izraidīti kā nevēlami

un Latvijai kaitīgi – 3813 ārvalstnieki.” [35] Vienai no Rīgas prefektūras struktūrvienībām – Adrešu birojam – bija uzticēta iedzīvotāju dzīvesvietas reģistrācija. Statistiskie dati liecina, ka Adrešu birojs “pastāvēšanas laikā ir reģistrējis 786 111 Rīgā iebraukušas personas, bez kurām vēl reģistrētas: 435 918 personas, kā dzīvokļus mainījušas, 285 679, kā dokumentus (pases) mainījušas, 270 860, kā iebraukušas viesnīcās, 36 693, kā iebraukuši emigranti, un 16 360 personas, kā uzņemtas slimnīcās. Tātad Adrešu birojā līdz 1929. gada 1. janvārim bija pierakstīta pavisam 1 831 621 persona, bet tajā pat laikā bija izrakstītas 1 240 027 personas, no kurām 400 971, kā aizbraukušas no Rīgas, 266 118, kā aizbraukušas no viesnīcām, 268 576, kā dzīvokļus mainījušas” [35]. Papildus minētajam Rīgas policijas darbības efektivitāti un funkciju dažādību apliecina šādi dati:

“No 1919. līdz 1929. gadam visos Rīgas prefektūras iecirkņos: ienākuši 3 371 124 raksti un 95 910 telefonogrammas, pierakstīti 136 874 un izrakstīti 98 835 ārzemnieki, noturētas 11 174 sapulces, 38 021 izrikojums, izdotas 30 557 apliecības, sarakstīti 164 474 protokoli un iekasēti Ls 10 258 670 dažādu nesamaksātu nodokļu un sodu.” [35]

Minētie uzdevumi tika īstenoti papildus policijas uzdevumiem, kas tradicionāli ir policijas kompetencē. Policijas darbības efektivitāte nemazinājās arī turpmākajos gados.

Policijas uzdevumu īstenošana autoritārā valsts režīma priekšvakarā

1933. gada 24. aprīlī Latvijas Republikas Saeima pieņēma Sodu likumu [16]. Tieslietu ministrijā tika izveidota komisija, kurā darbojās 35 “priekšstāvji no visiem ieinteresētajiem resoriem” [42]. Astoņu gadu laikā komisijas darbības rezultātā tika izstrādāts Latvijas Sodu likuma projekts, kam “Saeimas juridiskā apakškomisija pārstrādāja projekta vispārējo daļu” [22, 196]. Tiesību zinātnieks A. Niedre pamatoti norāda, ka “ar 1933. gada Sodu likumu tika saskaņoti principiālie jautājumi, kas attiecas uz Krimināllikuma saturu, – gan par vainas formām, līdzdalības jautājumiem, fiziskas personas atbildību juridiskās personas lietās, naudas sodu piemērošanu un aizstāšanu, gan arī par noziedzīgiem nodarījumiem pret personu, pret īpašumu, valsts institūciju dienestā utt. Krimināllikuma projekta normas pēc to būtības salīdzinātas ar Vācijas, Zviedrijas, Dānijas Kriminālkodeksa atbilstošām normām” [29]. Jāpiebilst, ka tolaik valodas jomā valdīja ļoti demokrātiski noteikumi. Saeimas kārtības rullis ļāva deputātiem uzstāties ar runām vācu un krievu valodā [15]. Spilgtākais šādas politikas piemērs ir Sodu likums, kura likumprojekts tika izstrādāts krievu valodā. Minētais “fakts spilgti raksturo grūto pāreju uz latviešu valodu Latvijas Republikas jurisprudencē, jo bija jāveic ievērojams darbs tiesību terminoloģijas izstrādāšanā latviešu valodā” [24, 264]. Papildus jāatzīmē, ka Sodu likumā nebija paredzēts nāves sods, kas tolaik bija ļoti progresīvs solis, jo daudzās civilizētās valstīs šāds sods pastāvēja un turpina pastāvēt joprojām.

Lai nostiprinātu tiesisko kārtību valstī, Ministru kabinets 1933. gada 27. aprīlī apstiprināja noteikumus “Policijas iekārta”. Noteikumu 1. punktā tika reglamentēti

uzdevumi policijai. Tai tika uzdots “rūpēties par noziedzīgu nodarījumu novēršanu, pārtraukšanu un vajāšanu, gādāt par sabiedriskās drošības, kārtības, miera un tikumības uzturēšanu, palīdzēt posta un nelaimes gadījumos, kā arī izpildīt citus ar attiecīgiem likumiem, noteikumiem un instrukcijām uzliktus pienākumus” [12].

Līdzīgi kā 1929. gada 17. oktobra Policijas iekārtas noteikumi [13], arī jaunie noteikumi piešķīra Kārtības policijai, Kriminālai policijai un Politiskai policijai dažādu kompetenci. Jāatzīmē, ka minēto struktūrvienību kompetence un noteiktie uzdevumi sakrīt ar mūsdienu normatīvajā regulējumā noteikto [10]. Noteikumu 9. punktā tika noteikts, ka

“Kārtības policijas uzdevums ir apkarot pārkāpumus, noziegumus un smagus noziegumus, gādāt par sabiedriskās drošības, kārtības, miera un tikumības uzturēšanu un izpildīt citus ar attiecīgiem likumiem, noteikumiem un instrukcijām uzliktus pienākumus. Viņai jāapcietina bez sevišķas pavēles acīmredzami piedzērušies, garā slimi un citi, kuru atrašanās brīvībā saistīta ar briesmām viņiem pašiem vai citiem pilsoņiem.” [13]

Ministru kabineta 1933. gada 27. aprīļa noteikumu “Policijas iekārta” 21. punktā noteikts, ka Kriminālajai policijai ir uzdevums “apkarot un atklāt smagus noziegumus, kā arī noziedzīgus nodarījumus, kuri prasa ilgstošu novērtēšanu” [13]. Savukārt noteikumu 27. punktā minēts, ka “Politiskās policijas uzdevums ir atklāt un apkarot noziedzīgus nodarījumus, kas vēršas pret valsts iekārtu un drošību” [13].

Policijas uzdevumu īstenošanas kvalitāti, neapšaubāmi, ietekmē policijas darbinieku izglītības līmenis. Diemžēl jākonstatē, ka starpkaru periodā Latvijā policijas darbinieku izglītības līmenis bija zems. Statistiskie dati liecina, ka 1930. gadā no 2393 policijas darbiniekiem pabeigta augstākā izglītība bijusi tikai četriem, 1931. gadā – sešiem no 2403, 1932. gadā – septiņiem no 2432, 1933. gadā – sešiem no 2397, 1934. gadā – septiņiem no 2409, 1935. gadā – sešiem no 2452, 1936. gadā – 10 no 2589, 1937. gadā – 10 no 2614 darbiniekiem [44, 107].

Neapmierinoša situācija bijusi arī ar policijas darbinieku arodizglītību.

“1936. gadā no 2412 strādājošajiem prefektūru, aprīņķu policijas un Dzelzceļu policijas iecirkņu priekšniekiem un zemākiem ārējā dienesta darbiniekiem pilnu policijas skolas kursu bija beiguši 1328 (55 %) cilvēki: (1) iecirkņu priekšnieki – 5 no 76, (2) lauku policijas iecirkņu Kriminālpolicijas uzraugi – 24 no 54, (3) rajonu uzraugi – 109 no 223, (4) vecākie policijas kārtibnieki – 489 no 806, (5) jaunākie kārtibnieki – 701 no 1227.” [44, 107].

Šie dati liecina, ka tikai 7 % no visiem policijas iecirkņu priekšniekiem bijusi arodizglītība.

Vērtējot situāciju valstī kopumā, jāatzīmē, ka starpkaru periodā “nedaudz vairāk par 10 gadiem ilgusi demokrātija nespēja nodrošināt valsts tautsaimniecības uzplaukumu, tā vietā zēla korupcija, finanšu un politiski skandāli” [23, 49]. Arī Latvijas politiskie spēki tolaik bija ļoti sadrumstaloti, kas negatīvi ietekmēja valsts stabilitāti. Starpkaru periodā Latvijas politiķi nevarēja izveidot stabilu valdību, par ko liecina fakts, ka 14 gadu laikā bija 13 dažādas valdības [40, 386–396].

1934. gadā naktī no 15. uz 16. maiju Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa vadībā Latvijas Republikā notika apvērsums. Parlamentārā republika beidza pastāvēt, un to, rupji pārkāpjot Latvijas Republikas Satversmi, nomainīja autoritārs valsts režīms. Armijas daļas, policija un aizsargi, rikodamies kopīgi, neuzkrītoši ieņēma visus stratēģiski svarīgos objektus: Saeimas namu, valdības iestādes, tiltus, pastu, telegrāfu un citus objektus. Apvērsums notika klusi un mierīgi, bez asiņaina terora. Apvērsumu veicināja vairāki apstākļi: nopietna politiskā krīze; daudzo politisko partiju sašķeltā Saeima; plašs korupcijas rādītājs parlamentārajā Latvijā; tas, ka apvērsumu vadīja Ministru prezidents, tātad augstākās izpildvaras pārstāvis; to atbalstīja policijas, armijas un aizsargu organizāciju vairākums; tautas neiejaukšanās.

Pēc apvērsuma tika apturēta visu politisko partiju darbība, un “partiju likvidēšanu liela daļa sabiedrības pat apsveica” [24, 264–267], tika padzīta Saeima un vēlētās pašvaldību institūcijas, apcietināti demokrātijas iekārtas aktīvākie piekritēji. Tika nodibināta stingra cenzūra – 1934. gadā tika slēgti 54 laikraksti un 14 žurnāli [19, 206]. Tika aizliegtas politiskās sapulces un demonstrācijas. Visā Latvijā uz sešiem mēnešiem tika izsludināts karastāvoklis, kas pēc tam vairākkārt tika pagarināts.

Autoritārais režīms Latvijā pastāvēja diezgan neilgi – no 1934. gada 15. maija līdz 1940. gada 20. jūnijam. Kaut arī K. Ulmaņa autoritārā režīma pilsonisko un politisko tiesību ierobežojumi negatīvi ietekmēja valsts iedzīvotājus, tomēr šīs darbības nemaz nevar salīdzināt ar tiem tiesību pārkāpumiem, kurus veica totalitārie režīmi, kas sekoja turpmākajos gados.

Secinājumi

Latvijas Republika tika dibināta kā apvienota, patstāvīga, neatkarīga un uz demokrātiskiem pamatiem balstīta republika. Līdzīgi kā visas valsts darbība, arī Latvijas policija tika radīta un turpmāk attīstījās, pamatojoties uz tiesību aktos nostiprinātām normām.

Pozitīvi var vērtēt policijas darba īstenošanu Latvijā starpkaru periodā, par ko liecina samazināta kadru mainība, profesionāla darbība, augsts atklāto noziegumu skaits, sabiedrības uzticība policijai un policistu vēlme strādāt valsts labā [17, 33].

Atjaunojot Latvijas valstisko statusu 1990. gada 4. maijā ar deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” [9], tika veikta arī visas tiesību sistēmas reforma un tās harmonizācija un attīstība, kura balstās uz cilvēktiesību normu ievērošanu. Latvija kļuva par neatkarīgu demokrātisko republiku, bet demokrātiskās valsts funkcionēšanas neatņemama sastāvdaļa ir cilvēktiesību ievērošana un visu iedzīvotāju labklājība un drošība.

Pārskatā par Rīgas prefektūras darbības pirmajiem desmit gadiem pilnīgi pamatoti tika atzīmēti, ka miers, kārtība un drošība, par ko gādā Valsts policija, pēc valsts dibināšanas Latvijā iedzīvotājiem bija ļoti nepieciešama [35]. Laikiem mainoties, šīs trīs galvenās lietas – miers, kārtība un drošība – joprojām ir policijas darbības objekti un joprojām ir svarīgas un nepieciešamas katram valsts iedzīvotājam kā Latvijā, tā arī citur pasaulē. Mūsdienu policijai jāturpina pirmskara tradīcijas, īstenojot savus uzdevumus visas sabiedrības interesēs.

Tasks of the Police and Implementation in the First Years of Existence of the Republic of Latvia

Abstract

Section 89 of the Constitution of the Republic of Latvia states: “The State shall recognise and protect fundamental human rights in accordance with this Constitution, laws and international agreements binding upon Latvia.”

The goal of the article is to explore tasks of the police and their implementation in the first years of the existence of the Republic of Latvia, to offer the definitions of the concepts, make conclusions and proposals for further development of the Police law.

During the study, it was found out that a number of researches developed in the first years of existence of the Republic of Latvia have not lost their topicality even today. Based on the findings obtained in the course of these works and using the modern terminology, in the article there are given definitions of some concepts in the field of Police law.

Keywords: police law, history of Latvia police, tasks of the police, police activity, policing.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Deklarācija par Latvijas valsti: Latvijas valsts deklarācija: pieņemta 27.05.1920. No: *Likumu krājums*. 4, 31.08.1920.
2. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas valsts likums: pieņemta Satversmes sapulcē 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.
3. Latvijas Tautas padomes politiskā platforma: Latvijas Tautas padomes dokuments: pieņemts 17.11.1918. *Pagaidu Valdības Vēstnesis*. 1, 14.12.1918.
4. Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi: Latvijas Republikas noteikumi: pieņemti 01.06.1920. No: *Likumu krājums*. 4, 31.08.1920.
5. Noteikumi par aizsargu nodaļām pagastos: Latvijas Pagaidu valdības noteikumi: pieņemti 20.03.1919. *Latvijas Sargs*. 51, 21.03.1919.
6. Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu: Latvijas Pagaidu valdības noteikumi: pieņemti 05.12.1918. *Pagaidu Valdības Vēstnesis*. 1, 14.12.1918.
7. Par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām: Latvijas Republikas likums: pieņemts 18.07.1923. No: *Likumu krājums*. 87, 1923.
8. Par kara stāvokli: Latvijas Pagaidu valdības noteikumi: pieņemti 11.02.1919. *Latvijas Sargs*. 21, 13.02.1919.
9. Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: LPSR AP deklarācija: pieņemta 04.05.1990. *Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. 20, 17.05.1990.
10. Par policiju: Latvijas Republikas likums: pieņemts 04.06.1991. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. 31/32, 15.08.1991.

11. Par sapulcēm: Latvijas Republikas likums: pieņemts 18.07.1923. No: *Likumu krājums*. 87, 1923.
12. Policijas iekārta: Latvijas Republikas noteikumi: pieņemti 27.04.1933. *Valdības Vēstnesis*. 95, 29.04.1933.
13. Policijas iekārtas noteikumi: Latvijas Republikas noteikumi: pieņemti 17.10.1929. No: *Likumu krājums*. 220, 1929.
14. Policijas un robežapsardzības dienesta apgērbu apraksts: Iekšlietu ministrijas noteikumi Nr. 11238: pieņemti 03.06.1926. *Valdības Vēstnesis*. 129, 14.06.1926.
15. Saeimas kārtības rullis: pieņemts 10.04.1929. *Valdības Vēstnesis*. 79, 10.04.1929.
16. Soda likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 24.04.1933. No: *Likumu krājums*. 134, 1933.

Literatūra

17. Bite, K. Policijas iestāžu vēsture Latvijā (1918–1940). No: *Vēsture: avoti un cilvēki. XIX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIII*. I. Saleniece, atb. red. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule", 2010.
18. Blūzma, V. Tiesiskās valsts pirmsākumi Latvijā. *Latvijas Vēsture*. 1, 1999.
19. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. I. Ziemeles red. Rīga: Izglītības solī, 2000.
20. Čakste, J. *Taisnība vienmēr uzvarēs. Atziņas, runas, dokumenti, raksti, vēstules*. Rīga: Jumava, 1999.
21. Dišlers, K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930.
22. Dravenieks, A. *Latvijas valsts un tiesību vēsture*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2006.
23. Eglītis, V. *Ievads konstitūcijas teorijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
24. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. D. A. Lēbera red. Rīga: Fonds "Latvijas vēsture", 2000.
25. *Latvju mazā enciklopēdija*. 1. sēj. A. Bilmaņa virsred., S. Melnalkšņa red. Rīga: Grāmatu draugs, 1932.
26. Mūsu policijas noorganizēšanas darbs (1918–1920). *Policijas Vēstnesis*. 19, 06.07.1923.
27. Mūsu policijas noorganizēšanas darbs (1918–1920). *Policijas Vēstnesis*. 28, 07.08.1923.
28. Mūsu policijas noorganizēšanas darbs (1918–1920). *Policijas Vēstnesis*. 60, 27.11.1923.
29. Niedre, A. Par Latvijas krimināltiesībām, tuvojoties Eiropas kritērijiem. *Latvijas Vēstnesis*. 4, 09.01.2001.
30. Paeglis, A. *Pērkoņkrusts pār Latviju*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994.
31. Par biržas noturēšanu. *Kurzemes Vārds*. 36, 27.07.1919.
32. Par iedzīvotāju drošību valstī 1928. gadā. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 366, 28.01.1930.
33. Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis*. 57, 16.11.1923.
34. Pārskats par policijas darbību noziegumu apkarošanas lietās par laiku 1920.–1923. g. *Policijas Vēstnesis*. 59, 23.11.1923.
35. Rīgas prefektūras 10 gadu darbība 1919.–1929. g. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 311, 02.07.1929.
36. Rīgas prefektūrā. *Policijas Vēstnesis*. 2, 04.05.1923.
37. Rīgas prefektūrā. *Policijas Vēstnesis*. 3, 08.05.1923.
38. Slepenu degvīna tirgotavu Kriminālpolicija uzgājusi pie Annas tirgus. *Kurzemes Vārds*. 37, 29.07.1919.
39. Spekulantiem atņemtas pārtikas vietas. *Kurzemes Vārds*. 37, 29.07.1919.
40. Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
41. Tabelarisks pārskats par Rīgas pilsētas policijas iecirkņu darbību 1923. gadā. *Policijas Vēstnesis*. 39, 16.05.1924.

*Ēriks Treļš. Policijas uzdevumi un to īstenošana pirmajos
Latvijas valsts pastāvēšanas gados*

42. Tieslietu ministrijas darbība krimināltiesībās, Latvijas pastāvēšanas pirmajos 10 gados. *Jurists*. 7, 01.12.1928.
43. Vilde, K. Valsts drošība. No: *Latvija desmit gados: Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. M. Ārona red. Rīga: Jubilejas komisijas izlaidums, 1928.
44. Žigure, A. *Latvijas policijas vēsture*. 3. sēj. Rīga: Fakts, 1998.
45. 1922. gadā uzliktie administratīvie sodi. *Policijas Vēstnesis*. 8, 29.05.1923.

Specifics of Use of Hearsay Testimony as Evidence under Ukrainian and Foreign Criminal Procedure Laws

Alisa Panova

Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine
alice.panova.1991@gmail.com

Abstract

This article analyses admissibility of hearsay testimony as evidence under the criminal procedure laws of Ukraine. It particularly focuses on statutory safeguards for hearsay testimony used as evidence, and guarantees of human rights and freedoms at the time of the use of any such evidence. The article leads to the conclusion that under applicable criminal procedure laws of Ukraine, the hearsay testimony practices represent one of the reasons for finding factual evidence not admissible for purposes of proof that may be “suppressed” by consenting parties to criminal procedures in the context of their use as evidence *per se*. Within the article, comparative legal studies of the hearsay testimony practices have also been conducted.

Keywords: admissibility of evidence, evidence, finding the evidence inadmissible, hearsay testimony, human rights, proof.

Introduction

Article 97 of the effective Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter – “the CPC of Ukraine”) is the first legal instrument to collate in a single article of the national criminal law a body of rules regulating the admissibility of hearsay testimony as evidence in the course of criminal proceedings and comprising the code of the hearsay testimony.

Pursuant to Part 1 Article 97 of the CPC of Ukraine, hearsay testimony means any statement made in oral, written or any other form, about any specific fact that is based on explanation provided by an individual.

Under the general rule, such evidence is admissible as proof (providing, however, that it is consistent with applicable laws), and Part 6 Article 97 of the CPC of Ukraine outlines the cases when hearsay testimony cannot be treated as evidence, i.e. regarded as inadmissible. In addition, hearsay testimony is inadmissible if it is inconsistent with a number of statutory requirements.

Hearsay testimony, within the meaning of Part 1 Article 97 of the CPC of Ukraine, implies a statement made by any one individual and retold by a witness, and submitted by a party to the trial (or used by the court) as a proof of what the individual in question is purported to have said [7, 255].

Singularity of the abovementioned concept is based on the assumption that the use of hearsay testimony constitutes an exception from the common rule. This article specifically refers to provisions set forth in Part 4 and Part 5 Article 95 of the CPC of Ukraine, under which the court may base its conclusions solely on testimony it has accepted at the time of the trial or acquired in accordance with procedures outlined in Article 225 of the same Code. The court may not base its resolutions on or refer to the testimony given to the investigator and/or prosecutor. An individual gives testimony referring only to the facts it has perceived personally, unless otherwise specifically provided for by the Code contemplated herein. With this in mind, one may insist that hearsay testimony is an exception from the principle of firsthand study of testimony, material evidence and documents (Article 23 of the CPC of Ukraine).

As O. G. Shylo points out, the use of the latter as evidence in criminal proceedings represents an exception from the common rule that required personal perception of the facts by the individual who gives testimony, as there may be misrepresentation of the obtained information, uncertainty regarding the accuracy of any such information, and the risk of impact of a judgmental factor that compromises the strength of evidence thus provided.

The article aims to get an insight into the essence of hearsay testimony practices in the context of the CPC of Ukraine, and specific ways in which the said testimony may be used as evidence.

This study involved application of comparative method.

Discussion

Essentially, hearsay testimony represents derivative evidence, and, therefore, the proof shall refer to the primary source of information pertinent to criminal proceedings, and minimise the number of individuals who interpret it. However, by way of exception, the court may find hearsay testimony admissible regardless of whether or not the original person may be brought to testify in the court, if any such testimony represents admissible evidence under other rules regulating admissibility of evidence.

This is exactly why lawmakers established a number of rules that would limit the use of any such evidence and regulate the admissibility thereof:

- 1) only the court may rule that such evidence is admissible;
- 2) only the court may find the evidence admissible if the parties agree that hearsay testimony is evidence;
- 3) the court may find hearsay testimony admissible if the suspect / defendant created or caused circumstances where the relevant individual cannot be interrogated;
- 4) hearsay testimony cannot be treated as admissible evidence of the fact or circumstances in proof of which it has been made if the said testimony cannot be backed up by any other evidence that is found admissible under the effective CPC of Ukraine;
- 5) hearsay testimony can never be treated as admissible evidence, if it is made by the investigator, prosecutor and / or field operative at the time of their involvement in criminal prosecution.

The court may rule that conclusion or opinion of the individual who gives testimony is admissible evidence only if any such conclusion or opinion appears to facilitate clearer understanding of any such testimony (or part thereof) and based on expertise in the sense of Article 101 of the CPC of Ukraine (scientific, engineering, etc.).

If the testifying individual expresses an opinion or conclusion that is based on any such expertise and the court finds them inadmissible in accordance with procedures set forth in Part 2 Article 89 of the CPC of Ukraine, the counterparty may interrogate the said individual in accordance with expert interrogation procedures [10, 152].

According to O. Y. Pereverza, the exceptional nature of finding the hearsay testimony is defined by the internal conviction of the court [8, 229]. Therefore, it is important for literature to provide a tentative list of cases:

- 1) whenever significance of any such evidence gives the court additional and the only chance to establish the substantial grounds for criminal proceedings, as well as whenever one is unable to prove the sufficient grounds for any such proceedings without any such evidence;
- 2) the use of any such evidence is justified in the absence or ambiguity of firsthand evidence;
- 3) the firsthand evidence is lost or cannot be obtained;
- 4) the hearsay testimony facilitates the search for other evidence that should be factored in while checking the facts that are important for criminal proceedings;
- 5) details derived from hearsay testimony may serve as a tool for verification of other evidence supplied in the course of criminal proceedings;
- 6) the hearsay testimony may be used in lieu of firsthand evidence [6, 291–292].

According to D. V. Davydova, the exceptional nature of finding the hearsay testimony is defined exclusively by inability to obtain firsthand information that is vital for criminal proceedings. The author points out that firsthand information may come

not only from individuals but from documents as well. The research worker further maintains that 266 officers of investigation departments (91 % of the polled individuals) seconded this opinion. With this in mind, the author suggests that hearsay testimony should mean the information provided by a witness in oral, written or any other form about the circumstances that are vital for criminal procedure based on the data obtained from documents or from other individuals if no such information can be obtained firsthand [3, 4]. This point of view refers to practices employed by countries exercising the English-American legal system where hearsay testimony had been recognised as admissible much earlier.

As it follows from literal construction of Article 97 of the CPC of Ukraine, the lawmakers made provisions for a known source of firsthand information, i.e. the individual who has given firsthand testimony. In other words, it is not about information coming from an unknown source. Therefore, hearsay testimony is essentially hearsay. It is rather words retold by another individual. According to Part 2 Article 97 of the CPC of Ukraine, the court may find hearsay testimony admissible by way of exception regardless of whether or not the individual who has given explanations firsthand if the said testimony comprises admissible evidence as defined by other documents regulating the admissibility of evidence. However, Part 4 Article 97 of the CPC of Ukraine allows the court to accept hearsay testimony as admissible evidence if the parties agree and accept the said testimony as evidence.

Scientists reasonably argue that CPC of Ukraine does not oblige the courts to accept hearsay testimony as admissible evidence but rather grants them authority which can be exercised even if and when the parties agree to make hearsay testimony admissible. Considering the criteria set forth in Part 5 Article 97 of the CPC of Ukraine, particularly the right of the court to accept hearsay testimony as evidence if the suspect / defendant created or caused the circumstances where the relevant individual cannot be interrogated, the court may find any such testimony inadmissible even when the parties do not object against admissibility thereof [7, 255].

According to the construction of Part 4 Article 97 of the CPC of Ukraine, admissibility of hearsay testimony as evidence is strictly contingent on the consent of the parties to the trial, which implies a consensual procedure envisaged by the lawmaker exactly for the purpose of addressing this matter. In the absence of any such consent, the court may not accept hearsay testimony as evidence. Consent of the parties shall mean their recognition of the accuracy of presented facts which, therefore, may be used as evidence. For example, Appellate Court of Odessa Region in its ruling dated 11.06.2015 (Case No. 520/14721/13-k) had the hearsay testimony removed from the reasoning of the court of the first instance on the grounds that the parties never agreed on the hearsay testimony, which, therefore, cannot be admissible. Appellate Court of Vinnytsya Region in its ruling dated 24.09.2015 (Case No. 127/11102/14-k) points out that it finds the appeal filed by the legal counsel reasonable to the extent applicable to the ruling of the court of the first instance regarding the guilt of the defendant based on unreasonable reference to

the testimony of a witness – mother of the victim who, in fact, never witnessed the events but, nonetheless, testified in the court of the first instance, and her testimony was based on the story provided by her daughter-in-law and a third party. Pursuant to Part 4 Article 97 of the CPC of Ukraine, the court may accept hearsay testimony as evidence if the parties to the trial agree to accept the same testimony as evidence. As one can see from the trial files, the council for defense never gave its consent. Under these circumstances, the appellate court cannot take testimony of the witness into consideration, and, therefore, references to the said testimony should be removed from the ruling as proof of the defendant's guilt in causing the alleged crime.

As a tool designed to promote competitiveness of judicial proceedings, consensual proof is reasonably seen in criminal proceeding practices as a means that to certain extent balances out the rights of the defense and the prosecution and, therefore, can be treated as actually a kind of leverage to the benefit of the defense.

The study of hearsay testimony practices brings out yet another issue that needs to be considered in detail. Article 97 of the CPC of Ukraine does not specifically regulate admissibility of hearsay testimony. However, it does outline a number of conditions when any such testimony may be admissible as evidence, which means failure to comply with any one of such conditions will terminate evidential value of hearsay testimony. Construction of the hearsay testimony practices implies that one needs to keep in mind that this kind of testimony essentially qualifies as “extrajudicial testimony”, and, as such, shall be a subject to the general rule that establishes inadmissibility of any testimony made out of court (Article 23 and Part 4 Article 95 of the CPC of Ukraine).

In addition, general rule that makes hearsay testimony inadmissible is closely tied to the right of the council for defense to interrogate individuals who testify against the defendant, as envisaged by Sub-clause d Clause 6 of the CPHR and Sub-clause e Clause 3 Article 14 of the ICCPR, and embodied in Part 3 Article 23 and Clause 5 Part 2 Article 87 of the CPC of Ukraine. In addition to acquisition of information, the witness needs to be interrogated so as to enable the interrogator to verify the accuracy (reliability) of the acquired information, allow the parties to detect errors or lies in the testimony and thereby weaken or destroy the strength thereof. In the event of admissibility of extrajudicial testimony the party concerned will have no such opportunity. Whenever the court ruling is based on hearsay testimony, the outcome will be the same as with the use of extrajudicial testimony (minutes of witness interview, etc.): in either case, the defendant has no chance of having a witness cross-examined for purposes of establishment of reliability of evidence [7, 255]. Considering this kind of “vulnerability” of the defendant whose rights are compromised resulting from admissibility of hearsay testimony, foreign lawmakers proceeded by explicitly banning any such testimony; however, listing the exceptions to this rule.

Article 76 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Georgia makes provisions for admissibility of the so-called indirect testimony, i.e. a testimony of a witness that is based on information coming from another individual. Indirect testimony is only

admissible if the witness who takes the stand specifically mentions the identifiable and verifiable source of information. Indirect evidence at the time of the trial *de facto* comprises the admissible evidence, providing, however, it is backed up by evidence other than indirect [1].

Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova makes no provisions for hearsay testimony. However, it makes a caveat about inadmissibility of the actual data obtained from the source which cannot be verified during the trial, including data which the court does not study in accordance with procedures set by applicable laws (Article 94) [2]. Criminal Procedure Code of Latvia has no provision for admissibility of hearsay testimony as evidence.

The U.S. criminal procedural law also points out the conflict between provisions of the hearsay doctrine and the right of the defendant for cross-examination. As far as criminal prosecution is concerned, there is a clear conflict between the Sixth Amendment to the U.S. Constitution under which the accused “shall enjoy the right ... to be confronted with the witnesses against him”, i.e. the right for cross-examination, and the hearsay doctrine that makes numerous exceptions to the general ban on the use of any such testimony.

Meanwhile, in *Ohio vs. Roberts* (1980), the Supreme Court of the U.S. points out that, providing the hearsay is “sound”, no right for cross-examination is compromised. Over the years thereafter, the Supreme Court reviewed its ruling in the context of hearsay testimony time and again. Specifically, in *Crawford vs. Washington* (2004), the Supreme Court acquitted the accused one, claiming the right of the latter for cross-examination had been infringed. In doing so, the Supreme Court launched a brand new approach toward the problem of admissibility of hearsay testimony and securing the right of the accused for cross-examination. Precedent law of the U.S. keeps evolving in this direction through present [11].

In common law, hearsay testimony is a doctrine of fundamental importance for administration of justice.

Despite the fact that historically this procedural practice in common law implied total inadmissibility of hearsay testimony, contemporary English law makes some exceptions allowing the extensive and rather efficient use of hearsay testimony as evidence. Any such use is contingent exclusively on accuracy of such testimony established by the court. The court proceeds for this purpose by applying the cross-examination procedure. It should be noted that common law defines two aspects of the hearsay doctrine: 1) there shall be no “derivative” testimony, i.e. information from unknown sources and information that cannot be verified through cross-examination; and 2) the right of witness to waive testimony in cases envisaged by applicable laws. Most importantly, every exception involving hearsay is optional and can be exercised only by decision of the court where the latter shall take into account specific circumstances of each and every case and, at its own discretion, decide on admissibility of hearsay evidence in each specific event [12, 133].

However, one should also keep in mind that common law makes provisions requiring the party to a trial notify the counterparty about its intent to use hearsay testimony. The said counterparty may object to the use of such evidence by filing a motion for inadmissibility.

Hearsay testimony will be admissible in any event, if:

- 1) both parties and the court agree to admit it as evidence;
- 2) the said evidence facilitates the justice (in cases when the judge decides that the accused will be wrongfully convicted if such evidence is not presented);
- 3) in the event of other court rulings based on the exercise of the same exceptions to the hearsay rules;
- 4) if directly required so by applicable law.

The following provisions are expressly set forth in applicable law: a) an individual who possesses certain information is unable to appear for the trial and take the stand as a witness (CJA 2003 s.116); b) details are set forth in an official document. Importantly enough, the law allows the judges to act at their own discretion while deciding on the admissibility of hearsay testimony, if the judges feel they are acting to the benefit of justice [4]. Examples of exceptions to the hearsay rule: testimony of an individual who died thereafter or became immune from prosecution; certain official documents, classified data, etc. [5]. However, we would point out that criminal procedural laws of Germany expressly forbid admissibility of hearsay testimony as evidence [9].

Conclusions

One may reasonably conclude that the concept of admissibility of hearsay testimony under the CPC of Ukraine is borrowed from the hearsay doctrine that emerged in common law. However, the Ukrainian lawmakers eschewed prohibiting the hearsay testimony as evidence under the general rule and listing a number of exceptions to this rule, and, on the contrary, allowed the use of hearsay testimony subject to compliance with statutory requirements. Yet another distinctive feature lies in Part 7 Article 97 of the CPC of Ukraine stipulating that under no circumstance will hearsay testimony be admissible as evidence if it is given by the investigator, prosecutor and / or field operative or any other individual with regard to personal explanations provided to the same investigator, prosecutor and / or field operative at the time of their involvement in criminal prosecution. However, admission of guilt by the accused through a third party, including a police official, constitutes one of the exceptions to the hearsay rule and the court may find it admissible evidence of the guilt of the accused one under the U.S. criminal procedural law.

Liecības, atsaucoties uz citu cilvēku vārdiem: izmantošanas īpatnības pierādīšanā Ukrainas un ārvalstu kriminālprocesos

Kopsavilkums

Rakstā tiek analizēts, vai liecības, atsaucoties uz citu cilvēku vārdiem, ir pieļaujamas pierādīšanā atbilstoši Ukrainas Kriminālprocesa kodeksam. Rakstā apskatītas procesuālās garantijas, kas paredzētas šādu liecību izmantošanas gadījumos. Tiek secināts, ka atbilstoši Ukrainas kriminālprocesa tiesību normām liecības, atsaucoties uz citu cilvēku vārdiem, var tikt atzītas par nepieļaujamām, izņemot gadījumus, ja kriminālprocesā iesaistītās puses piekrīt šī pierādījuma izmantošanai. Rakstā aplūkots arī salīdzinošais pētījums par “dzirdes” liecību izmantošanas praksi.

Atslēgvārdi: pierādījumu pieļaujamība, pierādījumi, pierādījumu atzīšana par nepieļaujamiem, “dzirdes” liecības, cilvēktiesības, pierādīšana.

References

1. *Criminal Procedure Code of the Republic of Georgia*. 09.10.2009. No. 1772-IIc.
2. *Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova*. 14.03.2003. No. 122-XV.
3. Davydova, D. V. *Dzherela dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrayiny: avtoref. dys*. 12.00.09. Donetsk Institute of Law with the MIA of Ukraine. Kryvyy Rih, 2015.
4. *Hearsay in Criminal Trials*. Available from <http://www.inbrief.co.uk/court-proceedings/hearsay-evidence-in-criminal-cases.htm> [date of request: 05.05.2017].
5. “Hearsay” Evidence. Available from <http://criminal.findlaw.com/criminal-procedure/hearsay-evidence.html> [date of request: 05.05.2017].
6. *Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny: nauk.-prakt. koment* (Eng. *The Criminal Procedure Code of Ukraine: scientific-practical commentary*). Red.: V. Y. Tatsiy, V. P. Pshonka. Vol. 1.
7. *Naukovo-praktychny komentar do kryminalnogo procesualnogo kodeksu Ukrayiny vid 13 kvitnya 2012 roku* (Eng. *Scientific-practical commentary of the Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012*). Red.: O. A. Banchuk, R. O. Kuybidi, M. I. Havronuka. Factor. 2013.
8. Pereverza, O. Y. Osoblyvosti protsesualnoyi reglamentatsiyi mekhanizmu formuvan pokazan z chuzhykh sliv I taktyky dopytu svidkiv ta poterpilykh, yaki dayut taki pokazannya (za CPC 2012 roku) (Eng. Particularities of procedural regulation mechanism of strangers and tactics of testimony of those who are sick, yaki give the same image (for CPC 2012)). *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal (Legal science electronic journal)*. 2015. No. 2. p. 228-231. Available from http://lsej.org.ua/2_2015/63.pdf [date of request: 05.05.2017].
9. Schroeder F.-K., Ferrel T. *Criminal Procedure Law of Germany*.
10. Shylo, O. G. Zahalna charakterystyka pokazan yak protsesualnogo dzherela dokaziv u kryminalnomu provadzhenni. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva*. 1, 2015, 152–153.
11. Taylor, David H. Hearsay and the Right of Confrontation in American Trials by Jury. Available from <http://commons.lib.niu.edu/handle/10843/16458> [date of request: 05.05.2017].

12. Teryokhin, V. V. O probleme dopustimosti “svidetelstv po slukhu” v ugolovnom protsesse (Eng. On the problem of the admissibility of “evidence on hearing” in the criminal process). *Uchyonye zapiski I materialy kruglogo stola, posvyashchyonnogo pamyati doktora prava, ordinarnogo professora Malysheva K. I., (1841–1907): sb. st. prepodavateley, magistrrov i aspirantov* (Eng. *Scientific notes and materials of the round table devoted to the memory of the doctor of law, Professor Malysheva K. I., (1841–1907)*): Chelyabinsk, 2013.

Ekspertu atzinuma kriminālprocesā novērtēšana

Dr. iur. Marina Sumbarova

Baltijas Starptautiskā akadēmija, Latvija
sumbarova.marina@inbox.lv

Kopsavilkums

Šīs publikācijas mērķis ir iepazīstināt ar pētījumu, kurā analizēti pamatnolikumi par to, kā procesa virzītājs izvērtē eksperta atzinumu. Pētījuma galvenie uzdevumi bija šādi: eksperta atzinuma raksturojuma satura noteikšana, teorētisko jautājumu par eksperta atzinumu izskatīšana, dažu zinātnieku viedokļu par pētījuma tēmu analīze, kā arī eksperta atzinuma pierādīšanas nozīme, izmeklējot kriminālprocesus. Eksperta atzinumam ir tikai viņam raksturīgas izvērtēšanas īpatnības, kas ietekmē tā ticamību, un tās ir cieši saistītas ar pirmstiesas un tiesas kriminālprocesa kvalitāti.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, Kriminālprocesa likums, eksperta atzinums, pierādījums, kriminālistika.

Ievads

Noziegumu kvalitatīva izmeklēšana saistīta ar izmeklēšanas darbību, tostarp speciālo izmeklēšanas darbību, kā arī procesuālo un operatīvo izmeklēšanas darbību veikšanu.

Rakstā pētīti noteikumi, kas regulē eksperta un speciālista darbības kriminālprocesu izmeklēšanā, kā arī pievērsta uzmanība kriminālistisko līdzekļu un metožu aktīvai izmantošanai noziegumu izmeklēšanā, lai kriminālprocesu virzība notiktu saprātīgā termiņā, īpaši uzsverot ekspertu atzinuma kriminālprocesā objektīvas novērtēšanas nozīmi.

Eksperta atzinuma loma kriminālprocesā

Pamatots un ticams eksperta atzinums ir viens no pierādījumiem kriminālprocesā. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma [3] (turpmāk – KPL) 127. panta pirmo daļu kriminālprocesā pierādījumi ir jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā

procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, kurus kriminālprocesā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanai.

Kriminālprocesa likumā ir noteikts, ka par pierādījumu kriminālprocesā var būt eksperta vai revidenta atzinums par faktiem un apstākļiem. Šo atzinumu rakstiski sniedz konkrētajā kriminālprocesā iesaistīts eksperts vai revidents (KPL 132. panta pirmā daļa). Procesa virzītājs, jo īpaši izmeklētājs, eksperta atzinumu dažkārt novērtē nepilnīgi. Ņemot to vērā, bieži vien tiek noteikta atkārtota ekspertīze. Saskaņā ar KPL 197. panta pirmo daļu atkārtota ekspertīze tiek noteikta, ja procesa virzītājs apšaubu eksperta atzinumu pēc būtības tā nepamatotības, būtisku nepilnību vai pieļautu metodiska rakstura kļūdu dēļ, kā arī gadījumā, ja tiek konstatēta eksperta nepietiekama kvalifikācija vai nekompetence vai ja ir pieļauti būtiski pārkāpumi ekspertīzes izdarīšanas procesuālajā kārtībā.

Izmeklētājam var nebūt zināšanu par kriminālistisko metodiku, viņš nav speciālists, un viņam nav speciālo zināšanu dažādās zinātnes, tehnikas, arodu u. c. jomās. Daudziem izmeklētājiem nepietiek profesionālās meistarības. Ne visiem izmeklētājiem ir izveidojies skaidrs priekšstats par kriminālistiskās ekspertīzes zinātniski metodiskajiem pamatiem un iespējām.

Kriminālistikā metodika attīstās, pateicoties mūsdienu noziegumu izdarīšanas paņēmieni, kā arī to izdarīšanas rezultātā izveidojošos pēdu izpētei, tipisku izmeklēšanas situāciju un versiju sistēmu izstrādei, izdarītā un vainīgā personības kriminālistiskās analīzes pilnveidošanai, noziegumu atklāšanas un izmeklēšanas jaunākās pieredzes apkopošanai [5].

Praksē rodas nepieciešamība vērsties pie ekspertiem, lai saņemtu konsultatīvu palīdzību. Kriminālistikas pamatlicējs, Austrijas tiesu izmeklētājs Hanss Gross norādīja uz pēdu un lietisko pierādījumu lomu noziegumu atklāšanā. Tieši viņš uzsvēra zinātniski tehnisko līdzekļu un dabaszinātnes metožu izmantošanas nepieciešamību izpētē un noziegumu atklāšanā.

Saskaņā ar KPL 33. panta pirmo un otro daļu “ekspertīžu iestādes ekspertam ir pilnvaras veikt kriminālprocesu, ja viņš ir ieguvis tiesības veikt noteikta veida ekspertīzes un saņēmis procesa virzītāja uzdevumu. Eksperts procesa virzītāja uzdevumā izdara ekspertīzi, ja pierādīšanai nepieciešamās informācijas iegūšanai jāveic izpēte, izmantojot speciālas zināšanas, ierīces un vielas; veic notikuma vai citas vietas, liķa, apvidus, priekšmetu apskati; izdara personu aplūkošanu; izņem paraugus salīdzinošajai izpētei; piedalās citu izmeklēšanas darbību veikšanā; izmanto speciālās zināšanas noziedzīga nodarījuma pēdu un lietu atrašanai un izņemšanai” [3].

Savukārt saskaņā ar KPL 34. panta pirmo daļu “procesuālajā formā pieaicināt un ar lēmumu uzdot ekspertīzi veikt personai, kura nav ekspertīžu iestādes eksperts, bet kuras zināšanas un praktiskā pieredze ir pietiekama ekspertīzes izdarīšanai” [3]. Pieaicinātajam ekspertam ir KPL 33. panta trešajā un ceturtajā daļā norādītās tiesības, kā arī tiesības saņemt to uzdevumu atlīdzību, kas radušies sakarā ar ierašanos pēc procesa virzītāja aicinājuma.

Eksperta atzinuma vērtēšanas kritēriji

Eksperta atzinums ir viens no pierādījumiem, tāpēc to, tāpat kā citus pierādījumus kriminālprocesā, novērtē no attiecināmības, pieļaujamības un ticamības viedokļa. Par eksperta atzinuma patiesumu un tā ticamību galvenokārt liecina procesuālie raksturojumi un jautājumi, kas savukārt saistīti ar tā zinātniski metodisko raksturojumu.

Izpētot vairāku zinātnieku nostāju un izanalizējot viedokļus, kā arī ņemot vērā autores praktisko pieredzi krimināllietu izmeklēšanā, var uzskatīt, ka procesuālo īpašību pamatjautājumos jāiekļauj arī jautājums par eksperta ieinteresētību kriminālprocesa iznākumā, proti, tā ir vai nav; kā arī jānosaka, vai eksperts ir speciālists noteiktajā kriminālistiskās ekspertīzes jomā. Turklāt nepieciešams noskaidrot, vai, veicot ekspertīzi, tika ievērotas kriminālprocesa dalībnieku tiesības, kas norādītas KPL.

Krimināllietā ne mazāk svarīga ir eksperta sniegto pierādījumu likumīga noformēšana par eksperta atzinumu. Lai varētu pareizi novērtēt eksperta atzinumu, nepieciešams noskaidrot zinātniski metodiskos jautājumus, proti, noteikumus, kurus ievēro eksperts, veicot ekspertīzi un pamatojot atzinumu. Vai eksperta izvēlēta izpētes metode ir pareiza, vai materiāls, kuru izmeklētājs iesniedza ekspertīzes veikšanai, bija pietiekamā daudzumā, un vai eksperts izmantoja pilnīgi visu materiālu, lai izdarītu secinājumus, kas iekļauti eksperta atzinumā? Tikpat svarīgi ir pazīmju novērtēšanas jautājumi, kas bija eksperta atzinuma pamatā (vai tie ir pareizi, vērtējot no loģikas viedokļa), kas norādīti eksperta atzinuma pētnieciskajā daļā un kas ļāva izdarīt atbilstošus secinājumus.

Šādā veidā izskatīto procesuālo un zinātniski metodisko īpašību jautājumu kopums uzskatāms par nepieciešamu nosacījumu eksperta atzinuma novērtēšanai. Eksperta atzinuma un lietas citu iegūto pierādījumu analīze liecina par eksperta veiktā atzinuma patiesumu un ticamību. Eksperta atzinums ir viens no pierādījumu avotiem, bet tajā ietvertās ziņas var būt pierādījums krimināllietā. Tas – tāpat kā ikviens cits pierādījumu avots – jānovērtē procesa virzītājam un tiesai. Salīdzinājumā ar citiem pierādījumu avotiem tam nedrīkst būt priekšrocību [2].

Šeit aplūkotos jautājumus var definēt kā vispārējus, jo tie attiecas uz visiem kriminālistiskās ekspertīzes veidiem. Izmeklētājam tie ir jāizskata, veicot jebkura veida ekspertīzes atzinuma novērtēšanu kriminālprocesā.

Tomēr, novērtējot noteiktā veida ekspertīzes atzinumu, svarīgi pievērst uzmanību tā zinātniskās metodikas specifikai.

Ņemot vērā, ka eksperts gan patstāvīgi izvēlas pētījuma metodes un līdzekļus, gan arī patstāvīgi apraksta veicamā pētījuma procesu un rezultātu, viņa pienākums ir atcerēties, kam adresēti rezultāti un kuram būs jānovērtē viņa atzinums [4].

Atkārtotas ekspertīzes vajadzību minimizējošie faktori

Atkārtota ekspertīze kriminālprocesā noved pie kriminālprocesa izmeklēšanas novilcināšanas. Tāpēc ļoti svarīgas ir izmeklētāja un ekspertu konsultācijas pirms ekspertīzes uzsākšanas, lai atkārtotas un papildu ekspertīzes tiktu noteiktas ļoti reti, proti, kad kriminālprocesā bez tām iztikt nav iespējams. Piemēram, krimināllietā par vairāku personu slepkavību pilsonis K. tika atzīts par nepieskaitāmu. Izpētot izmeklētāja noteiktās psihiatriskās ekspertīzes atzinumu, tika konstatēts, ka eksperts nav pilnvērtīgi profesionāli kompetents veiktā pētījuma jomā. Tika noteikta atkārtota tiesu psihiatriskā ekspertīze. Pilsonis K. tika atzīts par personu ar ierobežotu pieskaitāmību un tika saukts pie kriminālatbildības.

Eksperta atzinuma ticamību raksturo viņa kompetence un izmantoto pētījuma metožu, līdzekļu un metodiku zinātniskā pamatotība. Piemēram, krimināllietā par smagu miesas bojājumu nodarīšanu pilsonim N. tika veikta daktiloskopiskā ekspertīze. Tomēr eksperta atzinuma izpētes gaitā tika konstatēts, ka identifikācijai derīgas pēdas netika atrastas. Eksperta lietotās pētījuma metodes nepieļāva iespēju turpmāk noteikt un veikt atkārtotu ekspertīzi, jo eksperts bija izmantojis visus ekspertīzei iesniegtos lietiskos pierādījumus.

Noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā pēdu meklēšana, atrašana, izņemšana un izpēte vienmēr ir ļoti svarīga, jo pēdas ir galvenais pierādījuma informācijas avots izmeklējamā lietā [1].

Eksperta atzinuma novērtēšanā būtiska nozīme ir to lietisko pierādījumu, uz kuru izpētes pamata sniegts atzinums, procesuālai noformēšanai lietā. Piemēram, lēmumam par ekspertīzes noteikšanu krimināllietā par laupīšanas faktu attiecībā pret pilsoni D. tika pievienoti lietiskie pierādījumi, tomēr aploksne (tajā bija papīra lapa), kurā tie atradās, nebija aizzīmogota un izmeklētājs to nebija parakstījis. Eksperts šajā gadījumā atteicās veikt eksperta pētījumu, pamatojot atteikumu ar šīm nepilnībām.

Ja netiek pildītas Kriminālprocesa likuma normas, kas nodrošina lietisko pierādījumu saglabāšanu, pierādījuma nozīmi zaudē gan lietiskie pierādījumi, gan eksperta atzinums, kas veikts uz to pētījuma bāzes.

Kriminālprocesos par dokumentu viltošanas faktu bieži ir gadījumi, ka ekspertam salīdzinošai izpētei tiek nosūtīti nepilnvērtīgi izņemti paraugi. Tad izmeklētājs lēmumā norāda, ka lēmuma pieņemšanas brīdī nav iespējams izņemt eksperimentālos vai brīvos rokraksta paraugus. Ja saskaņā ar šādu lēmumu tiek veikts pētījums, izmeklētājs novērtē eksperta atzinumu un nosaka atkārtotu ekspertīzi. Tādējādi eksperta pētījums, kura gaitā tika izpētīti nepienācīgi paraugi, kā arī nepilnīgi iesniegti paraugi, nav uzskatāms par ticamu.

Viens no galvenajiem eksperta atzinuma patiesuma konstatēšanas faktoriem ir jautājums par zinātniskās metodikas lietošanu. Eksperta atzinums tiek atzīts par pierādījumu, ja noteikta pētījuma sākumpozīcijas ir zinātniski pamatotas un izstrādātas piemērošanai noteiktu objektu izpētei.

Mūsdienu zinātnē ir izstrādāts pietiekami daudz paņēmieni, kas tiek izmantoti lietisko pierādījumu izpētei. Vērtējot pētījumā izmantotās metodes zinātnisko pamatojumu, izmeklētājam jānoskaidro, vai attiecīgā pētījuma metode ir piemērojama lietiskajiem pierādījumiem un vai tā ir pietiekama, lai sniegtu atzinumu.

Dažreiz, piemēram, piemērojot izpētei kādu no zinātniski tehniskajiem paņēmieniem, eksperts ar tā palīdzību nav atklājis pietiekamu pazīmju kopību, lai sniegtu pozitīvu atzinumu. Tomēr, neizmantojot citas metodes, eksperts uzskatījis par nepieciešamu atteikties no šī jautājuma risināšanas. Izmeklētājs, kritiski izskatot šādu atzinumu, var secināt, ka eksperta atteikums ir nepamatots, un tāpēc var motivēti noteikt atkārtotu ekspertīzi. Izmeklētājam jāpārzina piemērojamie ekspertīzes zinātniskie pamati un šajā nolūkā jāstudē mūsdienu kriminālistikas literatūra, jāpaaugstina profesionālā kvalifikācija un jāpiedalās zinātniski praktiskās konferencēs.

Eksperta pētījuma metodika ir atkarīga no zinātniski tehniskā paņēmiena, ko eksperts izmanto kāda fakta konstatēšanai. Savukārt izmeklētājam jānovērtē eksperta atzinums no loģikas, argumentācijas un secinājumu viedokļa. Šis darbības ir nepieciešams paņēmieni, lai noteiktu eksperta atzinuma ticamību.

Lai novērtētu eksperta atzinumu kā pierādījumu kriminālprocesā, būtu svarīgi ievērot vēl dažus noteikumus. Eksperta atzinumam jāatbilst visām prasībām, kas norādītas Kriminālprocesa likumā, kā arī jānorāda eksperta atzinuma zinātniskā pamatotība. Jāatzīmē, ka svarīgi ir noteikt eksperta atzinuma vietu un nozīmi kopsakarībā ar citiem procesa virzītāja savāktajiem pierādījumiem kriminālprocesā.

Rakstā tika akcentēti vissvarīgākie eksperta atzinuma novērtēšanas kritēriji, tie tika definēti, savukārt izdarītie secinājumi veicinās kvalitatīvu un ātru kriminālprocesu izmeklēšanu Latvijā no procesa virzītāja, izmeklētāja, prokurora un tiesneša puses.

Secinājumi

1. Kriminālprocesā biežāk vajadzētu izmantot papildu un atkārtotus pētījumus, nozīmējot atbilstošas ekspertīzes.
2. Eksperta atzinumā jānorāda informācija, kāda metodika ir izmantota, veicot ekspertīzi, kā arī jāpamato metodikas izvēle, atsaucoties uz izvēlētajās metodikas autoru un to, kādos gadījumos šī metodika tikusi izmantota iepriekš.
3. Ekspertu atzinumos būtu jānorāda, kurš normatīvais akts apstiprina izvēlēto metodiku.
4. Nepieciešams papildināt Kriminālprocesa likuma 203. panta otrās daļas 8. punktu un izteikt to šādā redakcijā: "Eksperts atzinumā norāda: [...] izpētē izmantotās metodikas, kas satur konkrētas ziņas par metodikas autoru un normatīvo aktu, kurā šī metodika ir publicēta, un datumu, kad šī metodika bija apstiprināta, un iegūtos rezultātus."
5. Šis un arī turpmākie pētījumi par tēmu "Ekspertu atzinuma kriminālprocesā novērtēšana" ļaus kvalitatīvi un likumiski virzīt kriminālprocesus Latvijā.

Assessment Criteria of Expert Opinion on Criminal Trial

Abstract

The purpose this article is to research the basic provisions about an expert opinion assessment by a person directing the process in criminal trial. The main tasks are to define the contents of the characteristic of the expert opinion, to consider theoretical questions about the expert opinion, to analyse a number of scientific positions on a research subject, and also to explain the evidentiary value of the expert opinion during investigation of criminal cases. The expert opinion has unique properties which influence its reliability, and are inseparably linked with the quality of carrying out pre-judicial and judicial criminal trial.

Keywords: criminal procedure, Criminal Procedure law, expert opinion, evidence, forensics.

Avoti un literatūra

1. Grieznis, P. *Praktiskā kriminālistika. Izmeklēšanas darbības fiksācija, pēdu un lietisko pierādījumu savākšana un izpēte*. 2. grāmata. Rīga: SIA "Petrovskis un Ko", 2009.
2. Konovalovs, J. Ekspertizes materiālu izvērtēšana un izmantošana izmeklēšanā un tiesā. No: *Kriminālistika*. 2. d. Kriminālistiskā taktika. Aut. gr. A. Kavaliera vadībā. Papild. un paplašināts 4. izd. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2003.
3. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005.
4. Аверьянова, Т. В. Назначение и производство судебных экспертиз. No: *Криминалистика: учебник для студентов и вузов*. Под ред. А. Ф. Волынского, В. П. Лаврова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008.
5. *Криминалистика для следователей и дознавателей: Научно-практическое пособие*. Под ред. А. В. Аничина. Москва: Юридическая фирма "КОНТРАКТ": ИНФРА-М, 2010.

Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

Mg. iur. Inese Baikovska

*Biznesa augstskola "Turība", studiju programma "Juridiskā zinātne", Latvija
baikovska@inbox.lv*

Kopsavilkums

Šajā rakstā pievērsta uzmanība tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izpētei, atspoguļojot tā izcelsmi, ieviešanu tiesiskajā regulējumā un vēsturisko attīstību.

Pētījumā apkopota un analizēta tiesību institūta ieviešanas kriminālprocesuālajā regulējumā vēsturiskā gaita, tostarp ieviešana Latvijas kriminālprocesuālajā regulējumā, kurā šī institūta pirmsākumi meklējami jau no tiesu nospriestā, t. i., spriedumu pārsūdzības institūtu rašanās.

Rakstā akcentēta tiesību institūta nozīmīgā loma Latvijas kriminālprocesuālo likumu regulējumos, kuri vēstures gaitā mainās, taču tajos tiek saglabāti galvenie tiesību principi – nodrošinātas tiesības uz taisnīgu tiesu, kā arī cilvēktiesību garantijas.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, jaunatklāti apstākļi, kriminālprocesa atjaunošana.

Ievads

Pētot tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – vēsturisko izcelsmi, sākotnējie meklējumi jāsaista ar kriminālprocesa kā atsevišķa tiesību institūta veidošanos. Aplūkojot šo jautājumu vēsturiski, redzams, ka kriminālprocesuālās tiesības nebija atsevišķi nodalītas un saplūda kopā ar civilprocesuālo kārtību, proti, visu kategoriju lietas tika iztiesātas ar vienu procesuālo kārtību. Lai vēsturiskā kontekstā aplūkotu tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ – izcelšanos un ieviešanu tiesību normās, sākotnējie meklējumi vēršami vispirms uz tiesu nospriesto, t. i., spriedumu pārsūdzēšanas kārtību un nolēmumu pārsūdzības institūtu rašanos.

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

Raksta mērķis ir atainot tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelšanos, institūta nostiprināšanu Latvijas un ārvalstu tiesību normās, kā arī tā vēsturiskās attīstības tendences. Publikācijā atspoguļoti rezultāti, kas gūti pētījumā par vēsturiskajiem kriminālprocesuālajiem regulējumiem Latvijā un ārvalstīs, kā arī šie rezultāti salīdzināti. Tiek arī izteikti secinājumi par tiesību institūta izcelšanos, vēsturisko attīstību un nozīmīgo lomu kriminālprocesuālajā regulējumā.

Pētījums balstīts uz normatīvo aktu, atziņu un viedokļu analīzi. Tā izstrādē tika izmantota vēsturiskā metode, pētot konkrētā tiesību institūta izcelsmi un vēsturisko attīstību; analīzes un sintēzes metode, analizējot dažādu valstu tiesiskā regulējuma kopsakarības un atšķirības; salīdzināmā metode, salīdzinot konkrētas tiesību normas ar citām normām līdzīgos tiesiskajos regulējumos.

Tiesas spriedumu pārsūdzības institūtu attīstības pirmsākumi

Par kriminālprocesa teorētisko priekšstatu sākumu var uzskatīt 2.–3. gadsimtu, t. i., romiešu jurisprudences “zelta gadsimtu”, kad darbojās vairākas izcilas personības, piemēram, Papiniāns, Pāvels un Ulpiāns [26]. Šie pētnieki pirmie radīja teorētiskos priekšstatus par tiesāšanu, pierādījumiem un prezumpciju. Ulpiāns bija pirmais, kas formulēja nostādni, kura līdzinās mūsdienu nevainīguma prezumpcijas principam [29, 34].

Aplūkojot senās Romas tiesības, redzams, ka, piemēram, Divpadsmit tabulu likumos (*Leges duodecim tabularum*) bija paredzēts tāds tiesību institūts kā *provocatio ad populum*, kura būtība bija šāda: par valsts varas nesēju kriminālspriedumu notiesātajam bija tiesības vērsties ar sūdzību pie tautas sapulces [12, 78]. Šis ir liecības par pirmajiem mēģinājumiem ieviest tiesas nospriestā pārsūdzības institūtu.

Romiešu tiesībās sākotnēji tiesvedības procesi civilās lietās un lietās par noziegumiem, t. i., kriminālās tiesvedības, netika nodalīti. Tomēr, pārdzīvojot vairākas attīstības stadijas, Romas republikas laikā izveidojās kriminālprocess. Tautas tribūniem bija tiesības uzraudzīt tiesnešu rīcību tiesas procesā, turklāt viņi varēja rosināt spriedumu pārsūdzēt tautas sapulcē – *provocatio ad populum* [9, 79–80]. Šeit minētais ļauj secināt, ka kriminālprocesa tiesībās sprieduma pārsūdzības institūts parādījās jau Romas republikas laikā.

1532. gadā Vācijā tika izdots krimināltiesību un kriminālprocesa kodekss, kuru dēvēja par Karolīnu (*Constitutio Criminalis Carolina* jeb *Peinliche Gerichtsordnung*), kas bija spēkā līdz pat 1870. gadam, un raksturīgi, ka tajā bija paredzēti sevišķi bargi sodi, it īpaši – miesas sodi, spīdzināšana. Šim kriminālprocesam bija inkvizīcijas raksturs, un pārsūdzēt tiesas nolemto nebija iespējams [10, 25].

Latvijas senajiem iedzīvotājiem, tāpat kā visām senajām tautām, sākotnējās krimināltiesību normas bija cieši saistītas ar asinsatriebības un izpirkuma maksas paražām [15, 28]. Viņiem tiesu sprieda sapulcēs, kurām bija gan visas tautas sanāksmju, gan militāru sanāksmju, gan arī vecāko sapulču pazīmes, t. i., taisnība parasti tika uzziņāta ar zīlēšanu

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

vai tā saukto dieva tiesu [15, 29–30]. No vēstures liecībām secināms, ka senajos laikos tiesas spriešana notika ātri, bez izmeklēšanas, pierādījumu vākšanas un pārbaudes, kā arī bez jebkādas iespējas nospriesto pārsūdzēt.

Vēstures dati liecina, ka pārsūdzību procesi Latvijas teritorijā parādījušies Livonijas laikā. Vācijas augstākā tiesa (*Reichskammergericht*) tika dibināta 1495. gadā, tajā tiesāja atbilstīgi romiešu tiesībām, un šīs tiesas jurisdikcijā bija arī Livonija. Vācu muižniekiem bija tiesības tiesāties šajā Vācijas augstākajā tiesā, savukārt Livonijas vietējiem iedzīvotājiem tas bija liegts. Livonijas tiesas spriedumus varēja pārsūdzēt Vācijas augstākajā tiesā. [15, 72]

Livonijas laika zemnieku tiesību avoti liecina par pārsūdzības neiespējamību prāvās. Zemnieku lietās spriedumi bija galīgi un nepārsūdzami, un tos izpildīja nekavējoties [15, 101]. Pētījumi liecina, ka Vācijā pieņemto Karolīnu piemēroja arī Latvijas (toreiz – Livonijas) tiesās, piemēram, 1535. gadā Valmieras tiesā tika lietots Karolīnas inkvizīcijas process [11, 28]. No minētā var secināt, ka tiesas spriešanas procesos tika piemēroti atšķirīgi tiesiskie regulējumi, ņemot vērā personas stāvokli sabiedrībā, tādējādi spriedumu pārsūdzēšanas tiesības bija tikai muižnieku kārtas iedzīvotāju privilēģija, savukārt zemākas kārtas iedzīvotājiem šādas tiesības bija liegtas.

Pētot jautājumu par pārsūdzības institūta ieviešanu tiesību normās, noteikti jāpieņem Livonijas laika, 1561. gada, Sigismunda Augusta privilēģija (*Privilegium Sigismundi Augusti*), kurā tika noteikta lietu izskatīšana apelācijas kārtībā [7, 80]. Jau 16.–17. gadsimtā Rīgā tiesu procesos civilprocesu nodalīja no kriminālprocesa. Rīgas rāte 1581. gadā pieņēma Tiesāšanās noteikumus, kas bija vācu valodā un kuros tika paredzēta zemākas tiesas spriedumu pārsūdzēšana apelācijas kārtībā Rīgas rātē, kas tajā laikā bija augstākā apelācijas tiesa Rīgā [20, 289–290]. Tomēr šajos abos pieminētajos dokumentos nav norādes, ka apelācijas tiesas spriedumu varētu pārsūdzēt kādā augstākā tiesas institūcijā vai arī vēlāk atjaunot lietu, ja atklātos kādi jauni apstākļi vai pierādījumi.

Valdības formulā (*Formula Regiminis*, tās pilnais nosaukums – *Formula Regiminis in Ducata Curlandiae et Semigalliae*), kas tika pieņemta 1617. gadā un bija spēkā tagadējās Latvijas teritorijā, bija noteikts, ka muižnieku krimināllietās pastāv apelācijas iesniegšanas tiesības, bet pastāvēja arī izņēmumi – publiski noziegumi, laupīšana, dedzināšana, izvarošana, sieviešu nolaupīšana, ar krāpšanu vai viltu izdarītas slepkavības vai laupīšanas lietas, kurās apelācija netika pieļauta. Nekāda cita tiesvedības atjaunošana vai sprieduma pārskatīšana netika pieļauta [7, 213].

18. gadsimtā notika strauja tiesību zinātnes attīstība, kā arī cilvēka tiesības aizstāvošo normu ieviešana tiesiskajos regulējumos. Tiesību zinātnieks Monteskjē ir atzinis, ka brīvības nodrošināšanai nepieciešamas noteiktas tiesvedības procedūras un procesuālie noteikumi tādā pakāpē, lai tie sekmētu likuma realizācijas mērķus, bet nepārvērstos par šķēršļiem šo mērķu realizācijai [25, 477].

Savukārt vispārējie kriminālprocesa principi Baltijā iezīmējās tikai 18. un 19. gadsimtā Krievijas impērijas laikā. Krievijas valdība izdeva impērijas Kriminālprocesa likumu jeb nolikumu (*Устав уголовного судопроизводства*), kas 1889. gadā stājās spēkā arī Baltijas guberņās, un tas bija prasmīgi pieskaņots Baltijas īpatnībām [15, 350–351].

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

Latvijas teritorijā kopš 1889. gada bija spēkā šis Krievijas impērijas 1864. gada Kriminālprocesa ustavs. Tika paredzēts, ka apgabaltiesas spriedumu krimināllietās var pārsūdzēt apelācijas kārtībā tiesu palātā, bet kasācijas kārtībā – Senātā. Turklāt ārkārtas gadījumos, ja kļuva zināmi no jauna atklājušies apstākļi un tika konstatēts, ka tiesa kļūdušies, prokuratūra, cietušais vai viņa radnieki varēja ierosināt tiesas pieņemtā sprieduma revīziju [13, 32–33].

Savukārt ar 1919. gada 5. decembra Tautas padomes pieņemto likumu “Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā” Latvija kļuva par Krievijas tiesību mantinieci [18, 144]. Tomēr tika paturētas tiesības atcelt, grozīt vai papildināt šīs Krievijas tiesības, tādējādi nodrošinot tiesību kontinuitāti jeb pēctecību [19, 177].

Pēc Latvijas valsts nodibināšanas un Latvijas Republikas parlamentārajā posmā (1922–1934) kriminālprocesa tiesību galvenais avots bija jau iepriekš minētais, 1889. gadā uz Baltijas valstīm attiecinātais, 1864. gada Krievijas Kriminālprocesa ustavs, kurš tika grozīts un papildināts atbilstīgi Latvijas apstākļiem [13, 256]. Jau tā laika tiesību zinātnieki atzina, ka kriminālprocesa laikā regulējumā jāparedz gadījumi, ka var atjaunot lietu pēc tiesas sprieduma spēkā stāšanās, ja atklājas jauni fakti, kas nebija zināmi tiesai un kas dod lielu pārliecību, ka notiesātais nav vainīgs un pieņemtais tiesas spriedums būtu citāds, ja šie fakti būtu zināmi. Šāda sprieduma atstāšana spēkā vienmēr būs neizbēgami saistīta ar lieliem zaudējumiem gan taisnīgas tiesas nodibināšanai, gan iesaistītajām personām, un, lai no šādiem gadījumiem izvairītos, valsts ir iedibinājusi lietu, kurās spriedums stājies spēkā, atjaunošanas institūtu [27, 542].

Arī autoritārā režīma laikā (1934–1940) Latvijā kriminālprocesa tiesību jomā kā pamatavots palika 1864. gada Krievijā kodificētais Kriminālprocesa tiesību ustavs jeb nolikums, kuru Latvijas Republikā pārtulkoja latviešu valodā un nosauca par Kriminālprocesa likumu, kas bija spēkā visu autoritārā režīma laiku [13, 278].

Var secināt, ka ar šo Krievijas impērijas Kriminālprocesa nolikumu kriminālprocesa laikā tiesībās parādījās pirmās liecības par tādiem tiesību institūtiem kā “jaunatklāti apstākļi” un “lietas atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ”. Tas uzskatāms par pozitīvu virzienu kriminālprocesa attīstībā un cilvēka tiesību nodrošināšanā, tālāk veicinot tiesību principa – tiesības uz taisnīgu tiesu – kā pamatprincipa attīstību un piemērošanu tiesu praksē.

Tiesību institūts – kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ – tiesību normās Latvijā un ārvalstīs, tā vēsturiskā attīstība

Francijā pirmais Kriminālprocesa kodekss tika pieņemts 1808. gadā. To apstiprināja Napoleons, un tas tika piemērots 150 gadus, līdz pat 1959. gadam [14, 9]. Tika atzīts, ka tiesvedības kļūdas bieži vien noved pie lietas pārskatīšanas no jauna, pamatojoties uz jauniem pierādījumiem. Procesa atvēršana no jauna tika dēvēta par revīziju (*revision*), un tā tika ieviesta ap 1890. gadu. Tā paredzēja kriminālprocesa atjaunošanas procedūru, ja parādījās jauni, iepriekš nezināmi fakti, kas vieš šaubas par notiesāšanu [8, 139].

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

Francijā tika atzīts, ka sprieduma patiesības princips ir tik stiprs, ka pat sprieduma izpildīšanas laikā ar atsevišķiem nosacījumiem ir atļauta pārbaudīšana – tā ir atjaunošana, kas iespējama tikai sevišķi svarīgos gadījumos. Tā pamatojas uz to, ka spriedumā ir tiesas kļūda (piemēram, ja persona notiesāta par slepkavību, bet vēlāk izrādās, ka upuris ir dzīvs), vai arī uz to, ka spriedums radies noziedzīgā kārtā (vēlāk uzzina, ka liecinieki melojuši vai tika viltots dokuments). Francijā tika izstrādāts īpašs jēdziens – “vēlāko jauno faktu” jēdziens. Tika atzīts, ka šie fakti ir tik svarīgi, ka tiesa, ja tā zinātu šos faktus, būtu taisījusi citādu spriedumu un, ja šādi fakti atklājas, prāva tiek atjaunota un notiek vēlreizēja iztiesāšana [17, 130–131].

Krievijas kriminālprocesa vēsturiskajā attīstībā jautājums par lietu izskatīšanu vēlreiz jaunatklātu apstākļu dēļ likumīgu regulējumu ieguva ar 1864. gada Kriminālprocesa likumu. Iepriekš šāds institūts (par lietu atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ) nevienā kriminālprocesu regulējošā dokumentā nav atspoguļots [16, 5–6].

Jāpiebilst, ka Krievijas kriminālprocess tika veidots pēc Francijas kriminālprocesa modeļa [28, 6]. Var secināt, ka Krievijas kriminālprocesuālajā regulējumā tika ieviestas cilvēka tiesības garantējošās normas, ietekmējoties no Francijas kriminālprocesa, tomēr tiesību institūts – lietas atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ – Krievijas kriminālprocesuālajā regulējumā tika ieviests pirmo reizi, jo iepriekš šāda tiesību institūta citās valstīs nebija.

Latvijā pirmais likums latviešu valodā, kurā parādās regulējums par krimināllietu atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, tika pieņemts 1926. gadā *Kriminālprocesa likumos* [3]. Šī tiesiskā akta vispārīgo noteikumu daļas 29.–31. pantā noteikts, ka lietu var atjaunot, ja atklājas pierādījumi par notiesātā nevainību vai arī tiesas kļūda, ar kuru piespriests lielāks sods, nekā notiesātais noziedzies. Tajā arī noteikts, ka nevainīgi notiesātajam atdot viņa godu un tiesības atļauts katrā laikā, neraugoties ne uz noilguma termiņa beigām, ne uz notiesātā nāvi. Savukārt, ja lieta par apsūdzēto bijusi izbeigta, tad to atjaunot var vienīgi noilguma termiņa laikā. No *Kriminālprocesa likumu* ievaddaļā definētā var secināt, ka šāds regulējums lielākoties pārņemts no Krievijas Kriminālprocesa likuma vispārējiem noteikumiem un šī regulējuma pieņemšana datēta ar 1864. gada 20. novembri. Tāpat minētajā tiesību aktā bija paredzēta galīgo spriedumu atcelšanas kārtība, t. i., 212. pantā tika noteikts, ka lietu var atjaunot, ja atklāti jauni apstākļi vai pierādījumu viltojums, uz kuriem dibināts likumīgā spēkā nākušais miertiesneša vai apgabaltiesas spriedums. Arī no tā var secināt, ka minētais regulējums, kā tas norādīts *Kriminālprocesa likumos*, ir pieņemts jau 1885. gada 19. novembrī. Šajos *Kriminālprocesa likumos* (955. pantā) parādās jau konkrēts definējums, norādot apstākļus, kas tika atzīti par likumīgiem lietu atjaunošanai:

- ja vairākas personas ar dažādiem spriedumiem bija notiesātas par vienu un to pašu noziedzīgu nodarījumu, kura izdarīšana no viena notiesātā puses pierāda, ka to nav bijis iespējams izdarīt kādam citam notiesātajam;
- ja kāda persona notiesāta par cilvēka slepkavību, kurš vēlāk izrādījies dzīvs, vai par citu noziedzīgu nodarījumu, kas nav noticis, un par tādu pierādījumu atklāšanu, kuri norāda, ka notiesātais nav vainīgs, vai arī tiesas kļūdas dēļ ir cietis lielāku sodu, nekā viņa nodarījums paredzējis;

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

- ja atklājas dokumenta viltojums vai nepatiesas liecības, uz kuriem dibināts spriedums;
- ja tiesas ceļā ir pierādīti tiesnešu mantkārīgi vai citi personīgi nolūki tajā lietā, par kuras atjaunošanu ir lūgumi vai iesniegumi.

Kā redzams, minētais definējums deva tiešas norādes, kuros gadījumos varēja atjaunot izmeklēšanu krimināllietās, tomēr secināms, ka tas ir visai atšķirīgs no pašlaik spēkā esošā kriminālprocesuālā regulējuma.

Skaidrojot krimināllietu atjaunošanas regulējumu, tā laika tiesību pētnieku izteikumos parādās arī taisnīgas tiesas jēdziens. Tika atzīts, ka Latvijā attaisnojošu spriedumu var atcelt, lai arī tas nāktu par ļaunu notiesātajam, un tas saskan ar taisnas tiesas un pareizības atklāšanas būtību [32, 183]. Tiesību zinātnieki bija nonākuši pie konsekvences, ka pēc būtības nepareizs spriedums, kaut arī tas būtu stājies likumīgā spēkā, nav saistošs un nav arī izpildāms. Lidz ar to katrā šādā reizē nākas sastādīt atsevišķu tiesisku aktu, kas konstatētu, ka valsts sodīšanas tiesība atkritusi [21, 24].

Kopumā par minēto *Kriminālprocesa likumu* normu skaidrojumu atrodami vie-dokļi, ka Latvijā prāvas atjaunošanas process koncentrējas Senāta krimināldepartamentā (pēc franču parauga), kurā iniciatīva ir prokuroram, notiesātajam vai arī viņa radniekiem. Lūgums jāiesniedz tieši Senātam, kurš pārbauda, vai tiesām radies jauns svarīgs fakts, un šāda fakta esamības gadījumā atceļ spriedumu un nodod lietu zemākai tiesai. Šie noteikumi bija vispārīgām tiesām, bet miertiesnešiem no 1912. gada bija citi noteikumi, kuros paredzēts, ka lūgumus iesniedz tieši miertiesai vai apgabaltiesai, ja tā pēdējā skatījusi lietu. Ja lūgumu par jaunatklātiem apstākļiem tiesa noraida, tad sūdzību var iesniegt Senātam, kura nolēmums ir galīgs [17, 131–132].

Apkopojot iepriekš aprakstīto, var secināt, ka kriminālprocesuālajās tiesībās Latvijā tiesību institūts, kas regulē krimināllietu atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, tika ieviests, pamatojoties uz Krievijas tā laika regulējošām normām. Lai arī vēsturiskajos rakstos rodas atsauces uz franču kriminālprocesuālo regulējumu, manuprāt, tomēr pamatā Latvijas teritorijā esošais regulējums ticis pārņemts no Krievijas regulējuma, kurā savukārt nenoliedzami bijusi Francijas ietekme, it īpaši cilvēka pamattiesību garantiju jautājumos.

Vēlāk, atrodoties Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) sastāvā (1940–1941), 1940. gadā no 21. jūlija līdz 26. novembrim Latvijā tika piemērots Kriminālprocesa likums, kas tika dēvēts par gāztās valdības likumu [23, 52]. Savukārt ar 1940. gada 26. novembri Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR) stājās spēkā Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) 1923. gada Kriminālprocesa kodekss. Padomju kriminālprocesuālās tiesības paredzēja tiesas spriedumu pārskatīšanas divus veidus – kasācijas un uzraudzības kārtībā [13, 344]. Tomēr, ņemot vērā tā laika politisko situāciju, šis kriminālprocesuālais regulējums Latvijā pastāvēja vien īsu brīdi.

Nacistiskās Vācijas okupācijas periodā (1941–1945) Latvijā saistoši bija 1943. gada 8. novembrī izdotie noteikumi “Par vietējo kriminālprocesa likuma priekšrakstu saskaņojumu ar vācu kriminālprocesa likumu Latvijas ģenerālapgabālā”, kas stājās spēkā 1943. gada 1. decembrī. Šajos noteikumos tika pieļauta krimināllietas atjaunošana, ja

tika iesniegti jauni pierādījumi, kas paši par sevi vai kopā ar agrākajiem varēja noderēt par pamatu:

- notiesātā attaisnošanai vai arī ievērojami vieglāka soda piespriešanai, vai lietas izbeigšanai notiesāšanas vietā;
- attaisnotā notiesāšanai vai ievērojami smagāka soda piespriešanai;
- ievērojami citāda lēmuma taisīšanai sabiedrības aizsardzības un labošanas līdzekļu piemērošanai [13, 362].

Var secināt, ka minētais regulējums ļāva atjaunot tiesvedību krimināllietās, ja tika iegūti kādi jauni pierādījumi vai fakti, lai notiesātajam uzlabotu tiesisko stāvokli vai arī to pasliktinātu.

Vēlāk sekojošajā padomju tiesību periodā (1944/45–1985) Latvijā (1944. gadā daļā Latvijas, bet 1945. gada maijā visā teritorijā tika atjaunots PSRS režīms) pēc Otrā pasaules kara tiesību jomā tika atjaunota situācija, kas bija izveidojusies 1940./1941. gadā [13, 373]. Tātad Latvijā atkal bija spēkā KPFSR 1923. gada Kriminālprocesa kodekss, kurā paredzēts atjaunot krimināllietu arī jaunatklātu apstākļu dēļ.

Lietu atjaunošanas kārtība un to jauna caurskatīšana varēja notikt tādēļ, ka bija atklājušies jauni apstākļi, kas nebija atradušies pirmās instances tiesas redzeslaukā, taisot spriedumu, vai bija atklājušās spriedumu taisījušo tiesnešu noziedzīgas ļaunprātības [31, 497]. Savukārt lietu atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ nebija ierobežota ar termiņiem, izņēmums bija tikai attaisnojoša sprieduma jauna caurskatīšana, kas varēja notikt viena gada laikā no jaunu apstākļu atklāšanās dienas un ne vēlāk par pieciem gadiem no tās dienas, kad attaisnojošais spriedums stājies likumīgā spēkā [30, 313].

Var secināt, ka, bieži mainoties politiskajai situācijai, Latvijā tika mainīti situācijai atbilstīgi kriminālprocesuālie likumi, tomēr šajos kriminālprocesuālajos regulējumos tika saglabāts tiesību institūts, kas paredzēja atjaunot lietu, pamatojoties uz jaunatklātiem apstākļiem. Tādējādi šis tiesību institūts stabili nostiprinājās kriminālprocesuālajās tiesībās kā neatņemama kriminālprocesuālo likumu sastāvdaļa, stiprinot tiesību uz taisnīgu tiesu principa garantijas.

Vēlāk, 1961. gada 6. janvārī, tika pieņemts LPSR Kriminālprocesa kodekss [4], kas stājās spēkā 1961. gada 1. aprīlī. Šajā Kriminālprocesa kodeksā noteiktais regulējums paredzēja spriedumu pārsūdzību tikai kasācijas un uzraudzības kārtībā. Kriminālprocesa kodeksā bija paredzēts uzraudzības tiesvedības institūts – uzraudzības tiesvedība ir kriminālprocesuāla stadija, kurā pēc likuma pilnvarotu personu protestiem tiek izskatīta likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu likumība un pamatotība, bet protestus varēja iesniegt tikai likuma pilnvarotas tiesu un prokuratūras amatpersonas [22, 244–245]. Kriminālprocesuālais regulējums paredzēja arī krimināllietas atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, kas bija patstāvīga tiesvedības stadija, un šī ārkārtējā tiesvedība varēja notikt tikai gadījumā, ja lietā, kurā spriedums stājies likumīgā spēkā, atklājas jauni apstākļi, kuri pirms tam nav bijuši konstatēti un nav bijuši zināmi ne izmeklēšanas orgāniem, ne tiesai, bet kuru pastāvēšana var likt apšaubīt tiesas sprieduma vai lēmuma likumību un pamatotību [22, 260].

1961. gadā pieņemtais LPSR Kriminālprocesa kodekss ar daudzkārtējiem grozījumiem un papildinājumiem tika piemērots arī pēc Latvijas Republikas neatkarības

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

atjaunošanas. Ar 1991. gada 21. augusta likumu [5] tika noteikts, ka LPSR Kriminālprocesa kodekss uzskatāms par Latvijas Kriminālprocesa kodeksu. Pēc tam šajā kodeksā vairākkārtīgi tika grozītas normas, kas regulēja lietas atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Tiesību pētnieki atzinuši, ka no 1990. līdz 2005. gadam notika būtiskas izmaiņas Latvijas Kriminālprocesa kodeksā. Galvenokārt tās noteica pāreja uz citu tiesību saimi un starptautisko cilvēktiesību garantiju ieviešana, kā arī straujās sabiedriskās pārmaiņas [24, 34].

2005. gada 1. oktobrī stājās spēkā Kriminālprocesa likums [2], kurā regulējums par kriminālprocesa atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem (62. nodaļa) galvenokārt tika pārņemts no iepriekšējā regulējuma – Latvijas Kriminālprocesa kodeksa. Tomēr pēc Kriminālprocesa likuma stāšanās spēkā arī šis regulējums vairākkārtīgi tika grozīts (piecas reizes) un pilnveidots. Ņemot vērā kriminālprocesuālo tiesību normu attīstību, radās nepieciešamība arī grozīt normas, kas regulē tiesību institūtu – kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ. Būtiskākie un plašākie grozījumi minētajā regulējumā tika pieņemti 2017. gada 30. martā [1]. To pieņemšanas pamatā bija Satversmes tiesas 2016. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. 2015-19-01 [6]. Satversmes tiesa nosprieda atzīt Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmo, trešo un piekto daļu, ciktāl tās pieļauj to, ka prokurors, kurš kriminālprocesā veicis izmeklēšanas darbības, izmeklēšanas uzraudzību, kriminālvajāšanu vai uzturējis valsts apsūdzību, izlemj jautājumu par šī kriminālprocesa atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, par neatbilstošām Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. Pieņemot šos grozījumus, Kriminālprocesa likuma normas tika grozītas, lai nodrošinātu kriminālprocesā iesaistīto personu tiesības uz taisnīgu tiesu un tiesības vērsties ar pieteikumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai un šādu pieteikumu izskatītu neatkarīgs prokurors, kurš iepriekš nav bijis kādā veidā saistīts ar konkrēto kriminālprocesu, t. i., nav veicis izmeklēšanas darbības, uzraudzību, kriminālvajāšanu vai piedalījies lietas izskatīšanā tiesā.

Var secināt, ka tiesību institūtam – kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ – ir nozīmīga loma tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā. Tomēr vēsturiskā kontekstā redzams, ka šī tiesību institūta regulējums tiek pilnveidots atbilstīgi nepieciešamībai pilnvērtīgi nodrošināt cilvēka pamattiesības. Šī tiesību institūta normatīvais regulējums arī turpmāk varētu tikt grozīts, papildināts un pilnveidots, jo tiesību attīstība virzās līdzī sabiedrības un to vērtību attīstības tendencēm.

Secinājumi

1. Ar 1864. gada Krievijas impērijas Kriminālprocesa likumu jeb nolikumu (*Устав уголовного судопроизводства*) kriminālprocesuālajās tiesībās parādījās pirmās liecības par tādiem tiesību institūtiem kā “jaunatklāti apstākļi” un “lietas atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ”. Tas uzskatāms par pozitīvu virzienu kriminālprocesa attīstībā un cilvēka tiesību nodrošināšanā, kas veicināja tiesību principa – tiesības uz taisnīgu tiesu – kā pamatprincipa attīstību un piemērošanu tiesu praksē.

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

2. Latvijā pirmais likums latviešu valodā, kurā ietverts regulējums par krimināllietu atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, bija 1926. gada *Kriminālprocesa likumi*, kuru regulējums galvenokārt tika pārņemts no Krievijas 1864. gada Kriminālprocesa nolikuma. *Kriminālprocesa likumos* tika dots tiešs definējums, kuros gadījumos var atjaunot izmeklēšanu krimināllietās, tomēr šie nosacījumi diezgan būtiski atšķiras no pašlaik pastāvošā kriminālprocesuālā regulējuma.
3. Latvijā kriminālprocesuālajās tiesībās tiesību institūts – krimināllietu atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ – tika ieviests, pamatojoties uz Krievijas tā laika regulējošām normām. Lai arī vēsturiskajos rakstos rodamas atsauces uz franču kriminālprocesuālo regulējumu, tomēr Latvijas teritorijā esošais regulējums pārņemts no Krievijas kriminālprocesuālā regulējuma, kurā savukārt nenoliedzami redzama Francijas ietekme.
4. Vēsturiski mainoties politiskajai situācijai, Latvijā tika mainīti un situācijai piemēroti kriminālprocesuālie likumi, tomēr šajos kriminālprocesuālajos regulējumos jau no 1889. gada Latvijas teritorijā tika saglabāts tiesību institūts, kas paredzēja atjaunot lietu, pamatojoties uz jaunatklātiem apstākļiem.
5. Kriminālprocesa likumā tiesību institūts – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem (62. nodaļa) – tika pārņemts no Latvijas Kriminālprocesa kodeksa. Šis regulējums pēc Kriminālprocesa likuma stāšanās spēkā tika grozīts piecas reizes, un tiesiskais regulējums tika pilnveidots, ņemot vērā nepieciešamību pēc tāda kriminālprocesuālā regulējuma, kas garantētu personu tiesības uz taisnīgas tiesas nodrošināšanu.
6. Tiesību institūtam – kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ – ir nozīmīga loma tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā, un tā regulējums laika gaitā tiek pilnveidots atbilstīgi nepieciešamībai pilnvērtīgi nodrošināt cilvēka pamattiesības. Šī tiesību institūta normatīvais regulējums arī turpmāk varētu tikt grozīts, papildināts un pilnveidots, jo tiesību attīstība virzās līdzī sabiedrības un to vērtību attīstības tendencēm.

Origination and Historical Development of Legal Institution – Renewal of Criminal Proceedings Due to Newly Disclosed Circumstances

Abstract

The article examines a legal institution concerning the re-opening of criminal proceedings due to newly disclosed circumstances, focusing on the origin of this institution, its introduction into legislation and historical development.

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

The research aggregates and analyses historical progress of how the legal institution has been introduced into legislation governing criminal procedure, including the legislation of the Republic of Latvia, where this institution goes back to the emergence of the institution of appeals against court rulings.

The article leads to the conclusion that the legal institution has a significant role in the Latvian legislation governing criminal procedure, which, as a result of historical changes, respects the fundamental principles of law, i.e. the guaranteed right to a fair trial and human rights.

Keywords: criminal procedure, newly disclosed circumstances, reopening criminal procedure.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 132(5959), 05.07.2017.
2. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005.
3. Kriminālprocesa likumi: Saeimas kodifikācijas nodaļas 1926. gada izdevums. *Latvijas Universitāte*. Iegūts no: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/1284?show=full> [sk. 27.12.2017.].
4. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961.
5. Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR kriminālkodeksā un Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksā. *Ziņotājs*. 33/34, 29.08.1991.

Tiesu prakse

6. Satversmes tiesas 2016. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. 2015-19-01. *Latvijas Vēstnesis*. 85(5657), 03.05.2016.

Literatūra

7. Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J. *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri*. 2. sēj. Rīga: Juridiskā koledža, 2006.
8. Bell, J., Boyron, S., Whittaker, S. *Principles of French law*. New York: Oxford University Press, 1998.
9. Birziņa, L. *Romiešu tiesību vēsture*. Rīga: Poligrāfists, 1996.
10. Birziņa, L. Vācijas valsts un tiesības feodālisma periodā (X–XVIII gs.). No: *Vispārējā valsts un tiesību vēsture*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976.
11. Birziņa, L. *Viduslaiku Vācijas tiesību vēsture: Mācību līdzeklis*. Rīga: LR Nacionālā aizsardzības akadēmija, 1995.
12. Blūzma, V., Osipova, S., Zemītis, G. *Ārvalstu tiesību vēstures avoti*. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2007.
13. Dītrihs, A. L. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Rīga: Latvijas vēsture, 2000.
14. Gutcenko, K. F., Golovko, L. V., Filimonov, Iu. A. *Ugolovnyi process zapadnykh gosudarstv*. Moskva: Zertcalo–M, 2001. (Гуценко, К. Ф., Головки, Л. В., Филимонов, Ю. А. *Уголовный процесс западных государств*. Москва: Зерцало–М, 2001).
15. Kalniņš, V. *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture*. 1. d. Rīga: Zvaigzne, 1972.

Inese Baikovska. Tiesību institūta – kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem – izcelsme un vēsturiskā attīstība

16. Kamchatov, K. V., Chashchina, I. V., Velikaia, E. V. *Vozobnovlenie proizvodstva po ugovnomu delu*. Moskva: Akademiia generalnoi prokuraturi Rossiiskoi Federacii, 2016. (Камчатов, К. В., Чащина, И. В., Великая, Е. В. *Возобновление производства по уголовному делу*. Москва: Академия генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2016).
17. Kriminālprocess (pēc lekcijām, lasītām Latvijas Universitātē 1931. g.): 1.–18. lekcija. No: *Augstskola mājā: Tiesību zinātņu nodaļa, Nr. 77–86*. Rīga: Herolds, 1930.
18. *Latvijas tiesību vēsture, 1914–2000: Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm*. Rīga: Fonds "Latvijas vēsture", 2000.
19. Lazdiņš, J. Krievijas Senāta judikatūras nozīme Baltijas tiesību piemērošanas problēmu jautājumos (1864–1917) (Kuršu kōniņu lieta). No: *Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011. Iegūts no: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf-69.pdf [sk. 27.12.2017.].
20. Lazdiņš, J., Blūzma, V., Osipova, S. *Latvijas tiesību avoti: Teksti un komentāri*. 1. sēj. Rīga: Latvijas vēsture. 1998.
21. Liede, A. *Daži vārdi par kriminālprocesa teoriju*. Rīga, 1940.
22. Liede, A. *Latvijas PSR Kriminālprocess: Tiesvedības norise krimināllietās*. Rīga: Zvaigzne. 1973.
23. Liede, A. *Latvijas PSR Kriminālprocess: Vispārīgā daļa un tiesu pierādījumi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.
24. Meikališa, Ā. 50 gadi Latvijas kriminālprocesuālajā likumdošanā – virzieni, rezultāti, perspektīvas. No: *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015.
25. Nersesiantc, V. S. *Filosofija prava: uchebnik dlia vuzov po iuridicheskim spetsialnostiam*. Moskva: Norma, 2003. (Нерсесянц, В. С. *Философия права: учебник для вузов по юридическим специальностям*. Москва: Норма, 2003).
26. Ņikiforova, I. Kriminālprocesa attīstības process pasaules kontekstā. *Daugavpils Universitātes 53. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. 2014. Iegūts no: https://www.dukonference.lv/lv/content_53 [sk. 21.01.2018.].
27. Rozin, N. N. *Ugolovnoe sudoproizvodstvo: posobie k lekciiam*. 4 izd. Rīga: Gliksman, 1924. (Розин, Н. Н. *Уголовное судопроизводство: пособие к лекциям*. 4 изд. Рига: Гликсман, 1924).
28. Rusanovs, E. Latvijas kriminālprocesa doktrīnas meklējumos. *Jurista Vārds*. 1(853), 06.01.2015., 2–17.
29. Smirnov, A. V., Kalinovskii, K. B. *Ugolovnii protsess: posobie dlia podgotovki k ekzamenu*. Sankt-Peterburg: Piter, 2004. (Смирнов, А. В., Калиновский, К. Б., *Уголовный процесс: пособие для подготовки к экзамену*. Санкт-Петербург: Питер, 2004).
30. Strogovičs, M. S. *Kriminalprocess: Mācības grāmata juridiskām skolām*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1946.
31. Strogovičs, M. S. *Kriminalprocess: Mācības grāmata juridiskiem institūtiem un fakultātēm*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949.
32. Šulcs, L. *Kriminalprocess: lekcijas*. Rīga, 1940.

Operatīvā eksperimenta veikšanas nosacījuma izpildes problemātika

Mg. iur. Mārcis Grinciuns

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
marcis_g@outlook.com

Kopsavilkums

Operatīvās darbības likuma (turpmāk – ODL) 15. panta trešajā daļā noteikts operatīvā eksperimenta veids, kura mērķis ir fiksēt, kā noziedzīgu vai citādi prettiesisku rīcību izraisošā situācijā rīkojas personas, attiecībā uz kurām tiek veikta operatīvā izstrāde. Rakstā tiek analizēts, kā ODL, tajā skaitā ODL 15. panta trešajā daļā ietvertie operatīvā eksperimenta veikšanas nosacījumi, apgrūtina pasākuma realizēšanas iespējas atsevišķu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā.

Atslēgvārdi: operatīvā darbība, operatīvais eksperiments, kontrolpirkums, provokācija, kūdīšana, konkrēta persona, identificēta persona.

Ievads

Diskusijās ar darbiniekiem, kam uzkrāta praktiskā darba pieredze, tika secināts, ka atsevišķu noziegumu veidu atklāšanā operatīvais eksperiments nav piemērojams, jo pastāv tiesiskā regulējuma šķēršļi. ODL un iestāžu iekšējās instrukcijās noteiktie pasākuma izmantošanas nosacījumi ierobežo tā izpildi pret personām, kuru identifikācijas dati nav zināmi, respektīvi, nav zināms personas vārds, uzvārds un personas kods.

Pētot Eiropola sagatavoto ikgadējo Eiropas Savienības smago noziegumu un organizētās noziedzības draudu novērtējuma (SOCTA 2017) un Interneta organizētās noziedzības draudu novērtējuma (IOCTA 2017) saturu, tika konstatēts, ka mūsdienās noziedzības apkarošanā tiesībsargājošo iestāžu lielākie izaicinājumi ir starptautiskie noziegumi, terorisms un kibernetiskie noziegumi. Tieši šo noziegumu atklāšanā personas identifikācijas datu iegūšana un tās identificēšana ODL normu un iestāžu iekšējo instrukciju regulējuma izpratnē ir īpaši sarežģīta vai bieži vien pat neiespējama, jo interneta vide noziedzniekiem sniedz plašas iespējas izmantot dažādas identitātes slēpšanas metodes, noziedznieki var izmantot viltotus dokumentus, savukārt bēgļiem no terorisma riska valstīm personas

identifikācijas dokumentu var nebūt. Tāpat nedrīkst ignorēt faktu, ka Latvijas tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem aizvien biežāk jāizmeklē interneta vidē pastrādāti noziegumi, kurus atklāt un pierādīt ir sevišķi grūti.

Ņemot vērā noziedzības un tehnoloģiju attīstības tendences, ļoti svarīgi ir attiecīgo tiesisko normu regulējumu laikus novērtēt un pilnveidot, lai tas atbilstu kriminogēnajai situācijai. Rakstā ir apskatīti vairāki prakses piemēri, kuri spilgti norāda uz personas identifikācijas datu noskaidrošanas sarežģītību, izmeklējot atsevišķa veida noziegumus, analizētas ODL normas, lai padziļināti noskaidrotu pētīto ODL normu vēstījumu, un aplūkota jēdzienu “konkrēta persona”, “identificēta persona” un “identificēšana” nozīme no kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas viedokļa. Apvienojot praktiskā darba, kriminālistikas atziņu un tiesiskā regulējuma izpētes rezultātus, ir sniegts situācijas vērtējums un priekšlikumi problēmas risināšanai.

Darba mērķis, materiāls un metodes

Šī pētījuma mērķis – konstatēt un definēt juridisko problēmu, sevišķi tās praktisko aspektu, kas atsevišķās situācijās liedz efektīvi izmantot operatīvā eksperimenta pasākumu. Rakstā analizētas praktiskā darba situācijas, kurās redzama ODL normās ietvertu nosacījumu negatīvā ietekme uz pasākuma izmantošanas iespējām. Pētījumā tiek noskaidrots, vai problēmu var risināt, grozot vai papildinot ODL vai iestāžu iekšējo instrukciju normas.

Pētījumā tika lietota valodnieciskā (tekstuāli gramatiskā), loģiskā, sistēmiskā un teleoloģiskā tiesību normu interpretācijas (tulkošanas) metode. Rezultātā tika gūta skaidra izpratne par operatīvo eksperimentu regulējošo tiesību normu vēstījuma nozīmi. Indukcijas un dedukcijas metode tika lietota, lai analīzes rezultātā iegūtā informācija un konstatējumi dotu jaunas domas (secinājumus), kas ļautu sniegt priekšlikumus konstatēto problēmu risināšanai.

Operatīvā eksperimenta nosacījumu analīze

Jebkura operatīvā pasākuma veikšana ir pieļaujama tikai gadījumā, ja tiek izpildīti visi ODL normās noteiktie pasākuma veikšanas nosacījumi un tā īstenošana tiek pamatota ar noteikta rakstura informācijas saturu jeb pamatojumu. ODL 15. pantā ir noteikti vairāki operatīvā eksperimenta veidi, kurus pēc nepieciešamā pamatojuma un veikšanas nosacījumu rakstura var iedalīt divās grupās. ODL 15. panta trešajā daļā noteiktais eksperimenta veids veicams, balstoties uz īpaša pamatojuma saturu un nosacījumu izpildi, savukārt atlikušie eksperimenta veidi īstenojami, balstoties uz vispārējiem pamatojumiem un nosacījumiem.

Operatīvā eksperimenta veidi, balstoties uz vispārēju pamatojumu un nosacījumiem (ODL 15. panta pirmā un otrā daļa), tiek lietoti gadījumos, ja:

- operatīvās darbības mērķu un uzdevumu izpilde ar citiem līdzekļiem un metodēm nav iespējama vai ir būtiski apgrūtināta (ODL 4. panta ceturtnā daļa);

- operatīvās darbības subjekta rīcībā ir informācija par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas faktu, par kuru uzsākta operatīvā pārbaude (ODL 21. pants);
- saņemts tiešā vadītāja (priekšnieka) vai viņa vietnieka akcepts (ODL 7. panta otrā daļa).

Operatīvā eksperimenta veidi, balstoties uz īpaši paredzētu pamatojumu un nosacījumiem (ODL 15. panta trešā daļa), tiek lietoti gadījumā, ja:

- operatīvās darbības mērķu un uzdevumu izpilde ar citiem līdzekļiem un metodēm nav iespējama vai ir būtiski apgrūtināta (ODL 4. panta ceturtā daļa);
- uzsākts operatīvās izstrādes process (ODL 22. pants);
- operatīvās darbības subjekta rīcībā par konkrētām personām ir informācija, kura dod pietiekamu pamatu turēt šīs personas aizdomās par noziedzīga nodarījuma gatavošanu vai izdarīšanu vai par valsts vai sabiedrības drošības apdraudējumu, vai arī tās tiek meklētas par izdarīto noziedzīgo nodarījumu;
- personas ir iekļautas operatīvajā uzskaitē (ODL 22. panta otrā daļa un 15. panta trešā daļa);
- saņemts tiešā vadītāja (priekšnieka) vai viņa vietnieka akcepts (ODL 7. panta otrā daļa);
- saņemts operatīvās darbības subjekta vadītāja vai viņa vietnieka akcepts (ODL 22. panta otrā daļa);
- saņemts prokurora akcepts (ODL 15. panta trešā daļa).

Redzams, ka ODL 15. panta trešās daļas izpratnē (turpmāk, runājot par operatīvo eksperimentu ODL 15. panta trešās daļas izpratnē, – OE) operatīvā eksperimenta veikšana paredzēta, izpildot vairākus īpašus nosacījumus. Ņemot vērā pētījuma mērķus un uzdevumus, rakstā analizēts OE veids, kurš veicams, balstoties uz īpaši paredzētu pamatojumu un nosacījumu (ODL 15. panta trešā daļa) izpildi.

Apskatot nosacījumu par operatīvās darbības subjekta rīcībā par konkrētām personām esošu informāciju, kura dod pietiekamu pamatu turēt šīs personas aizdomās par noziedzīga nodarījuma gatavošanu vai izdarīšanu vai par valsts vai sabiedrības drošības apdraudējumu, vai arī tās tiek meklētas par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, var secināt, ka tas ir atvasināts no operatīvās izstrādes uzsākšanas nosacījuma / pamatojuma (ODL 22. pants), taču tas ir saistošs arī OE izpildē, jo šis pasākums veicams tikai pret operatīvajā izstrādē esošām personām. Saistībā ar šo secinājumu jānorāda uz būtisku apstākli – pamatojums uzsākt operatīvo izstrādi un personu iekļaut operatīvajā izstrādē nav automātisks pamatojums veikt OE. Šāda izpratne par OE veikšanas pamatojumu nav pareiza, taču tā reizēm tiek lietota praksē – darbinieku lēmumos. Dažkārt praksē darbinieki operatīvās izstrādes uzsākšanu uztver kā formālu darbību, respektīvi, rodoties nepieciešamībai veikt OE, amatpersona noformē nepieciešamos dokumentus operatīvās izstrādes uzsākšanai un šo pašu pamatojumu norāda OE veikšanas lēmumā, un otrādi –, uzsākot operatīvo izstrādi, amatpersona uzskata, ka ar šo brīdi tā ir tiesīga veikt jebkuru operatīvo pasākumu bez atsevišķa (papildinoša) pamatojuma. Šāda prakse nav pareiza, jo OE veikšanas pamatojumam, tāpat kā pamatojumam citiem pasākumiem, kuri aizskar

personas tiesības, jābūt konkrētām, labi motivētām un norādītām ODL 23.¹ pantā paredzētajā lēmumā.

Pasākuma veikšanas pamatojums izpaužas divējādi: pamatojumā, kādēļ jālieto tieši šis konkrētais pasākums, un pamatojumā, kādēļ pasākums jāorganizē tieši pēc iepļānotā (konkrēta) scenārija.

Plānojot OE, pamatojumā jānorāda, kādus apstākļus pasākuma gaitā plānots radīt un kādas būs amatpersonas vai slepenā palīga darbības jeb aktivitātes. Operatīvās izstrādes uzsākšanas pamatojums ir “informācija, kas dod pietiekamu pamatu turēt konkrētas personas aizdomās par noziegumu gatavošanu vai izdarīšanu”, jeb fakti / informācija par personu noziedzīgām aktivitātēm, bet šādas informācijas saturs var arī neietvert atbildi, kādēļ jāveic tieši šis amatpersonas plānotais pasākums, piemēram, OE. Lai ievērotu Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) noteikto pasīvas izmeklēšanas manieres kritēriju, amatpersonai OE veikšanas pamatojums un norise OE dokumentācijā jāizklāsta detalizēti, norādot, kādus apstākļus paredzēts radīt, kāda ir paredzētā OE veicēja rīcība un kādēļ tā jāpauž izvēlētajā veidā. Svarīgi norādīt informāciju, kas apliecina, ka OE ietvaros notiks iestādes “pievienošanās” plānotam noziegumam, nevis tas tiks ierosināts, kā arī jāatklāj, ka OE tiks veikts pret konkrētu personu (piemēram, “Khudobin pret Krieviju”, 49., 134. rindkopa [9]). Šeit minētais ļauj secināt, ka analizētais nosacījums, kas izriet no operatīvās izstrādes uzsākšanas pamatojuma, ir būtisks arī OE veikšanā, bet praksē, ņemot vērā pasākuma mērķi un ECT judikatūrā noteiktos kritērijus, tas izpaužas atšķirīgi.

Īpaša uzmanība jāpievērš vēl vienam OE nosacījumam – OE veicams pret personām, kuras iekļautas operatīvajā uzskaitē. Praksē, kā arī konsultējoties ar citiem nozares speciālistiem, nākas konstatēt, ka tieši šis nosacījums atsevišķās situācijās liedz veikt OE, jo dažkārt operatīvā situācija nedod iespēju noskaidrot personas identifikācijas datus. Operatīvās darbības iekšējo instrukciju regulējumā paredzēts, ka operatīvajā uzskaitē iekļaujamās personas identifikācijas dati (personas vārds, uzvārds un personas kods) ir jāiekļauj lēmumā par operatīvās izstrādes ierosināšanu. Tātad praksē par identificētu personu tiek uzskatīta tāda persona, kuras identifikācijas dati ir noskaidroti. Citi kritēriji, kas ļautu veikt operatīvo izstrādi pret konkrētu personu, netiek minēti. Līdzīgi ir ar OE plānošanu. Ja nav noskaidroti personas dati, pasākums netiks akceptēts.

Lai raksturotu problēmas izpausmi praksē, jāmodelē trīs situācijas, kuras sastopamas tiesībsargājošo iestāžu ikdienas darbā un kuras spilgti atklāj OE tiesiskā regulējuma vai tā interpretācijas problēmu.

Pirmkārt, jāpievērš uzmanība noziegumiem, kuri izdarīti interneta vidē (kibernoziedzumi) vai ar interneta vides starpniecību. Policija aizvien biežāk darba gaitā saskaras ar problēmu, ka aizliegtie priekšmeti un vielas tiek izplatītas ar interneta vides starpniecību. Piemēram, persona, kura izplata narkotikas, ar klientu par narkotisko vielu veidu, apjomu, samaksu un nodošanas kārtību vienojas sarakstes veidā, izmantojot dažādas interneta vietnes (Draugiem.lv, Facebook u. c.), elektronisko pastu (Gmail, Yahoo, Mail.ru u. c.), saziņas aplikācijas (WhatsApp, Viber, Signal, Telegram u. c.) un citas komunikācijas un tehnoloģiskās iespējas. Interneta vidē, izmantojot dažādas IP adreses slēpšanas

metodes (piemēram, *free proxy server* vietnes vai, piemēram, aplikāciju *Orbot*, *Orfox* [17]), noziedznieki visai veiksmīgi var izvairīties no savas īstās IP adreses atklāšanas, pēc kuras tiesībsargājošās iestādes noziedznieku varētu identificēt. Tāpat pastāv tā sauktais melnais internets (*Dark web*, piemēram, *Tor*, *Freenet*), kurā personas identifikācija ir teju neiespējama [12]. Ar *Tor* instrumentu persona var slēpt savu identitāti un atrašanās vietu, norādot valstis, kurās persona patiesībā neatrodas [11]. Šie apstākļi policijai rada ne tikai personas identifikācijas grūtības, bet pat nozieguma izmeklēšanas piekritības (jurisdikcijas) problēmas, jo sarežģīti ir noskaidrot, kurā valstī persona noziegumu ir izdarījusi.

Lai noskaidrotu identitāti personai, kura slēpjas, lietojot tehniskās un interneta vides tehnoloģiskās iespējas, policijai OE ietvaros jārada noteikti apstākļi (situācijas), kuru dēļ persona, kas veic noziegumu, piekrit nodibināt kontaktu ar OE veicēju. Taču, lai šādu situāciju radītu, nepieciešams OE veikšanas akcepts no operatīvās darbības subjekta amatpersonas tiešā priekšnieka, iestādes vadītāja un prokurora. Lai akceptu iegūtu, jāizpilda ODL minētie nosacījumi, respektīvi, persona, kuras vārds, uzvārds un personas kods nav zināms, jāiekļauj operatīvajā izstrādē, bet to izdarīt nevar, jo iestādei šī informācija nav zināma un apstākļi liedz to noskaidrot. Tādējādi tiek paralizēts tiesībsargājošo iestāžu darbs. Minētais attiecas uz jebkuru noziegumu, kurš izdarīts, pērkot un pārdodot aizliegtus priekšmetus, piemēram, ieročus vai būtiskas to sastāvdaļas [4], bērnu pornogrāfijas materiālus.

ODL 22. panta pirmās daļas regulējumā noteikts, ka operatīvā izstrādē uzsākama pret konkrētām personām, ja operatīvās darbības subjekta rīcībā ir informācija, kas dod pietiekamu pamatu turēt šīs personas aizdomās par noziedzīga nodarījuma gatavošanu vai izdarišanu. Jēdziens “konkrēta persona” atbilstīgi apskatītās normas saturam būtu jātulko plašāk nekā personas identifikācija pēc vārda, uzvārda un personas koda. Ja jēdziens “konkrēta persona” tiek vērtēts kā nosacījums, kurā paredzēts interesējošo personu izdalīt no visas sabiedrības kā vienīgo individu, kurš izdarījis konkrēto nodarījumu vai kurš atradies kādā konkrētā vietā, viņu iespējams identificēt pēc, piemēram, pirkstu nospiedumiem, DNS, balsu u. c. personas unikālajām pazīmēm. Taču jēdzienu “konkrēta persona” var interpretēt arī kā nosacījumu, kas ierobežo iestāžu veikto operatīvo darbību pret nekonkrētu personu loku. Respektīvi, ja operatīvā darbība tiek veikta pret nekonkrētām personām, tā faktiski pārkāpj iedzīvotāju tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību, jo pasākumi tiek organizēti bez likumīga pamatojuma.

Saistībā ar iestādes rīcību pret nekonkrētu personu ECT savu viedokli paudusi lietas “Khudobin pret Krieviju” spriedumā. Lietas “Khudobin pret Krieviju” sprieduma 49. un 134. rindkopā teikts, ka iesniedzējs (Khudobin) pirms aizturēšanas (lietas ietvaros, kura izskatīta ECT) iepriekš nav sodīts. Vienīgā informācija, kas liecināja par iesniedzēja saistību ar narkotisko vielu izplatīšanu, saņemta no viena policijas slepenā informatora (sievietes). Liecību sniegšanas laikā informatore ECT norādījusi: “Tajā laikā es nezināju, kur iegūt heroīnu, tāpēc toreiz es izlēmu zvanīt [Khudobin], jo agrāk viņš man bija tās pārdevis.” ECT konstatēja, ka iesniedzējs neguva nekādu finansiālu ieguvumu, pārdodot narkotikas informatorei, jo iesniedzējs narkotikas iegādājās no citas personas, samaksājot

personai tikpat, cik vēlāk pārdošanas brīdī pieprasīja informatorei. No minētajiem apgalvojumiem ECT secināja, ka iesniedzējs nav policijai zināms narkotiku tirgotājs un policijas operācija netika vērsta konkrēti pret iesniedzēju, bet gan pret jebkuru personu, kas piekristu piegādāt heroīnu informatorei [9]. No sprieduma satura secināms, ka pirms minēto policijas aktivitāšu veikšanas policijai bija jāiegūst konkrēts pamatojums, kas norāda uz iesniedzēja saistību ar narkotisko vielu izplatīšanu. Ja šāds pamatojums netika iegūts, nedz nacionālā tiesa, nedz ECT nespēj noteikt, vai iestāde bija “pievienojusies” kriminālām darbībām vai tās izprovocējusi (iniciējusi).

Jebkurš plānotais operatīvais pasākums veicams ar konkrētu pamatojumu: kādēļ pasākums jāveic (ko plānots sasniegt) un kādēļ jāveic tieši šis konkrētais izvēlētais pasākums pēc konkrētā scenārija (piemēram, pamatojums personas cilvēka pamattiesību ierobežojumam, izpildot attiecīgu operatīvo pasākumu). Ja operatīvā darbība tiek veikta bez objektīva un konkrēta pamatojuma, tas nozīmē, ka jebkurš cilvēks var kļūt par iestādes mērķi un pret viņu var tikt izmantotas operatīvās darbības subjekta rīcībā esošās ekskluzīvās operatīvo darbību metodes, taktika un speciālās tehnikas iespējas, taču šāda rīcība demokrātiskā sabiedrībā nav pieļaujama. Apskatītā ECT sprieduma situācija atklāj, ka šajā gadījumā iestādes pamatojums bija pārāk vispārīgs (“notvert narkotiku tirgotāju”), tādēļ pasākums tika vērtēts kā veikts pret nekonkrētu personu loku.

OE pasākuma sākšana pret personu, kura kādā interneta portālā slēpjas aiz konkrēta lietotājvārda, nav uzskatāma par pasākumu pret nekonkrētu personu, bet gan pret personu, kura konkrētajā interneta vietnē, izmantojot konkrētu lietotājvārdu, nodarbojas ar noziedzīgām aktivitātēm, t. i., veic saraksti, organizējot noziedzīga nodarījuma izpildi. Dialogs OE ietvaros, tostarp sākotnējā sarakstē interneta portālā, OE veicējam notiks ar konkrētu personu, kura izmanto konkrētu lietotājvārdu. OE pirmajos posmos persona tiks identificēta, jo ar to tiks nodibināts jau fizisks (redzes) kontakts, un šis notikums tiks fiksēts ar audio un video fiksējošu aparatūru. Nedrīkst aizmirst, ka viens no OE mērķiem var būt informācijas pārbaude. Ļaujot veikt OE pret konkrētām personām, kuras iespējams izšķirt pēc lietotājvārda un to veiktās sarakstes satura internetā, iestādes var pārliecināties par iegūtās informācijas patiesumu un identificēt konkrēto personu, kā arī atbilstoši plānot turpmāko operatīvo darbību. Informācijas pārbaude OE ietvaros nenozīmē, ka persona tiek ievilināta slazdā vai provocēta uz noziedzīgu rīcību, kā, piemēram, tas izpaudās deviņdesmito gadu sākumā Kanādas Karaliskās policijas (*Royal Canadian Mounted Police, RCMP*) attīstītajā slepenās operācijas tehnikā *Mr. Big*, kuras ietvaros policijas darbinieks, kurš uzdevās par noziedznieku ar labiem kontaktiem policijā, personai radīja priekšstatu, ka viņa iesaistās noziedzīgās aktivitātēs (lai gan persona ar šādiem noziegumiem agrāk nebija saistīta). Metodes sākotnējais mērķis bija iegūt personas uzticību. Pēc tās iegūšanas policijas slepenais darbinieks jeb tā sauktais *Mr. Big* paziņoja, ka viņam esot kontakti policijā un tie var palīdzēt atbrīvoties no tikko iegūtiem pierādījumiem, kas, neapšaubāmi, apstiprināja personas vainu agrāk izdarītajā noziegumā (kas bija policijas sākotnējās intereses objekts un tā dēļ tika lietota šī slepenās operācijas tehnika), taču šai personai jāizstāsta, kā viņš izdarīja šo noziegumu, atklājot visas detaļas.

Ja persona to nedarīs, palīdzību nesaņems [10; 16]. Šāda policijas aktivitāte neapšaubāmi ietver provokācijas un slazda pazīmes. Šāda metode Eiropas demokrātiskajā sabiedrībā nav pieļaujama. Informācijas pārbaude OE ietvaros, bez šaubām, neparedz minētās tehnikas provokācijas un slazda izpausmes, kas personu varētu ietekmēt atzīties noziegumā, ko patiesībā tā nav izdarījusi.

Domājams, daļa praktiķu uzskata, ka OE veikšana tūlītēji nozīmē personas faktiskās noziedzīgās rīcības – narkotiku iegādes brīža, kukuļa nodošanas brīža – fiksēšanu, taču praksē tā nav. Bieži vien līdz patiesajam nozieguma fiksēšanas brīdim pāriet garš izziņāšanas process. Tā gaitā var tikt noskaidrota gan personas motivācija, gan līdzdalībnieki, gan pierādījumu avoti, gan cita izmeklēšanai svarīga informācija. OE plānošanas un izpildes gaitā nav pieļaujama personas provocēšana uz noziedzīgu rīcību, kā arī jārēķinās, ka nākotnē iestādes rīcību var vērtēt ECT, skatot jautājumu, kā iestādes (un OE veicēja) aktivitātes ietekmēja un vai ietekmēja personu izšķirties par noziedzīgu rīcību. Nav pamata bažām, ka informācijas pārbaude OE ietvaros ietekmēs pasākuma tiesiskumu. OE veikšana izziņāšanas / informācijas pārbaudes nolūkos nav prettiesisks pasākums, tieši pretēji – tā rezultāti ļauj iestādei efektīvāk plānot turpmāko darbu un sasniegt kompetences mērķus un uzdevumus.

Vērtējot konkrētas personas izdalīšanu no pārējās sabiedrības pēc tās lietotājavārda kādā interneta vietnē vai pēc lietotāja tālruņa numura kritērijiem, jānoskaidro, vai šie kritēriji ir pietiekami, lai izdalītu individu kā konkrētu un veiktu pret to aktivitātes. Interneta vietnes konts, neapšaubāmi, var tikt vienots ar cilvēku, kurš ar šī konta starpniecību pauž attiecīgu informācijas saturu (piemēram, sarakstē), tāpat arī tālruņa numurs var tikt vienots ar tā lietotāju, kurš ar tā starpniecību pauž savu subjektīvo viedokli sarunās vai izziņu sarakstē.

Pēc autora domām, ja ir fiksēts sakaru līdzeklis (lietotājavārds, tālruņa numurs u. tml.), ar kuru tiek pausta operatīvu interesi izraisošā informācija, kas norāda uz sakaru līdzekļa lietotāja noziedzīgo aktivitāti, vai kāds priekšmets (automašīna), kurš fiksēts kā nozieguma izdarīšanas līdzeklis vai palīglikmēklis, operatīvā darbība pret personām, kuras saistītas ar šiem sakaru līdzekļiem vai priekšmetiem, ir pieļaujama. Operatīvā darbība šādā gadījumā tiktu veikta tieši pret šo konkrēto personu, kura izmanto konkrētu sakaru līdzekli vai transportlīdzekli. OE tiktu pamatots ar personas sarakstēs vai sarunās pausto informācijas saturu un avotu, kur šī informācija iegūta.

Otrkārt, modelējot situācijas, kuras spilgti atklāj OE tiesiskā regulējuma vai tā interpretācijas problēmu, jāpievēršas apstākļiem, kas rodas cīņā ar terorismu vai atklājot noziegumus, kurus veic bēgļi no terorisma riska valstīm vai personas, kuru identitātes datus noskaidrot nav iespējams.

Latvijā un citur Eiropā tiesībsargājošās iestādes praksē saskaras ar problēmu, ka noziegumus izdara personas, kas ieradušās no terorisma riska valstīm un Eiropā ieceļojušas bēgļa statusā. Bieži šīm personām nav identifikācijas dokumentu vai tie ir viltoti. Ņemot vērā situāciju arābu valstīs, kurās notiek karadarbība un vide Eiropas iedzīvotājiem un to izvēlētajam politiskajam kursam ir nedraudzīga, personu identitātes pārbaude ir

ierobežota vai pat neiespējama, jo šo valstu iestādes nav ieinteresētas tērēt resursus un sniegt nepieciešamo atbalstu Eiropas valsts iestādei, lai palīdzētu identificēt kādu bēgli Eiropā. Turklāt persona var atteikties nosaukt savus identitātes datus vai var nosaukt nepareizus datus, kas personas pārbaudi novedīs strupceļā. Eiropas plašsaziņas līdzekļos rodama informācija, ka viens no trīs bēgļiem, kuri ieradušies no Sīrijas, Eiropā ieceļojuši ar viltotiem personu apliecinājošiem dokumentiem, kuros norādīts neists vārds, uzvārds un valstiskā piederība. Vācijas Iekšlietu ministrijas pārstāvis kādā intervijā norādīja, ka 2015. gada laikā Vācijā ieradušies aptuveni 527 tūkstoši bēgļu, no kuriem aptuveni 30 % bijuši viltoti dokumenti [20]. Kopš 2015. gada šādu bēgļu skaits ir ievērojami palielinājies. Turklāt jāatceras, ka Eiropā ieceļojušie bēgļi galvenokārt ierodas no terorisma riska valstīm, tādējādi arī potenciālie terorisma riski ievērojami pieaug.

Piemēram, iespējama situācija, ka tiek iegūta informācija par šāda indivīda (bēgļa) interesi par ieroču vai sprāgstvielu iegādi un nepieciešams veikt attiecīgus operatīvās darbības pasākumus, lai atklātu un fiksētu personas noziedzīgus nolūkus un aktivitātes. Tajā pašā laikā personas identitātes dati nav zināmi, un, ņemot vērā augsto iespējamību, ka personas identifikācijas dokumenti varētu būt viltoti, zūd ODL 15. panta trešajā daļā ietvertā nosacījuma jēga. Ja pēc personas dokumentiem noskaidrotais vārds un uzvārds, iespējams, tāpat nav personas īstais vārds, vai ir nozīme, kāds vārds tiek ierakstīts lēmumā par personas iekļaušanu operatīvajā uzskaitē un lēmumā par OE veikšanu? Kā noskaidrot personas istos datus, ja, piemēram, nav zināms, no kuras valsts persona ieceļojusi? Savukārt, ja arī valsts ir zināma, cik ilgu laiku aizņems tiesiskās palīdzības lūguma izpilde un vai tā vispār tiks sniegta, piemēram, lūdzot Sīrijas tiesībsargājošajām iestādēm identificēt kādu Sīrijas pilsoni? Tomēr situācija ir jārisina nekavējoties, jo policijas iesūtītā cilvēka kontakts ar interesi izraisīto personu nebūs noturīgs: ja šī persona nesaņems prasītos ieročus, viņa tos meklēs citur, un OE veicējam nebūs iemesla ar personu turpmāk uzturēt kontaktu.

Var secināt, ka normatīvais regulējums un praksē ieviestā kārtība liedz efektīvi atklāt noziegumus, kuros iesaistītās personas izmanto viltotus dokumentus vai to identitātes datu noskaidrošana ir sevišķi sarežģīta.

Treškārt, jāpakavējas pie analizētā nosacījuma izpausmes pretizlūkošanas darbā. Klasiskā izpratnē izlūkošana ir citas valsts izlūkdienesta amatpersonas vai tās rekrutētas personas aktivitāte kādas interesējošas valsts teritorijā ar nolūku iegūt izlūkošanas informāciju. Savukārt pretizlūkošana ir aktivitāte pret izlūkdienestu darbībām. Interesējošās valsts teritorijā izlūkdienesta amatpersonas darbojas leģendēti, respektīvi, to atrašanās valsts teritorijā tiek pamatota ar dažādiem izdomātiem iemesliem, citādi viņu darbība nebūtu efektīva. Bijušais Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Bruņoto spēku ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes (izlūkdienestu vidē pazīstama kā GRU) darbinieks, kurš savas karjeras laikā strādājis diplomātiskajā rezidentūrā Ženēvā, grāmatā “Spieģošanas pamati” raksta:

“Aizsegam varēja izmantot praktiski jebkuru amatu jebkurā padomju iestādē ārzemēs; jebkurš padomju pilsonis, kurš izbrauca ārpus Padomju Savienības, varēja pildīt izlūkošanas uzdevumus, un lielākā daļa šādu cilvēku patiešām veica izlūkošanas darbu. Vēstnieks

un vēstnieka šoferis, konsuls un vēstniecības apsargs, viesizrādēs atbraukusi balerīna, rakstnieks vai mākslinieks, parasti tūristi un viņu gidi, stjuarti, padomju delegāciju vadītāji un locekļi, ANO darbinieki un pat mācītāji varēja izrādīties GRU virsnieki.” [18, 123]

Valstī iesūtītie izlūkdienesta darbinieki izmantoja segdokumentus un leģendu, citādi viņu uzdevumu izpilde ārzemēs nebūtu iespējama. Specializētajā literatūrā par to rakstīts, ka segdokumenti tiek izmantoti operatīvās darbības konspirācijas nodrošināšanai, lai apliecinātu izlūkdienesta amatpersonas izvēlētos identitātes datus un / vai piederību kādai iestādei, organizācijai, uzņēmumam vai firmai, tādējādi nodrošinot attiecīgā operatīvā (izlūkošanas) uzdevuma izpildi un noslēpjot piederību izlūkdienestam un / vai īsto identitāti [14, 261]. Valsts iekšējai drošībai bīstamākie izlūkdienestu darbinieki ir tā sauktie nelegāļi, kuri valstī ierodas ar īpaši dziļi izstrādātu leģendu, kas nekādā veidā neasociējas ar valsti, kuru pārstāv izlūkdienests, un izlūks (nelegālis) var nedarboties kā valsts pārstāvis valstiskā organizācijā. Šādas personas identificēt ir īpaši sarežģīti, jo viņas ir speciāli apmācītas, lai pretdarbotos pretizlūkošanas dienestu aktivitātēm, un viņu leģendas ir sevišķi labi izstrādātas. Nelegāļi vienmēr slēpj savu identitāti un bieži vien arī piederību konkrētajai valstij. Operatīvās darbības (izlūkošanas darbības) teorijā un praksē jēdziens “nelegālis” tiek skaidrots kā persona, kas dzīvo un darbojas ar daļēji vai pilnībā izdomātiem identitātes datiem un viltotiem dokumentiem, kā arī leģendētu dzīves gājumu [14, 185].

Pretizlūkošanas darbā prakse, ka izlūks izmanto segdokumentus un atbilstīgu leģendu, ir pašsaprotama, un tā atsevišķos gadījumos var būt loģiska izlūkdarbības izpaušmes daļa. To zinot, rodas jautājums, kā pret šādām personām iespējams veikt OE, ja viņu īstie personas identifikācijas dati, visticamāk, nekad nebūs zināmi. Šāda rakstura informāciju iespējams noskaidrot tikai izlūkošanas rezultātā, piemēram, rekrutējot augsta līmeņa valstij nedraudzīgā izlūkdienesta amatpersonu, kurai ir piekļuve ārzemēs darbojošos nelegāļu identificējošajiem datiem. Šāds rezultāts – rekrutēta augsta līmeņa izlūkdienesta amatpersona – ir viens no augstākajiem izlūkdienestu rezultātiem, kāds iespējams, un to realizēt diezgan reti izdodas pat spēcīgākajiem izlūkdienestiem pasaulē, respektīvi, nedrīkst paļauties uz to, ka tik tiešām izdosies noskaidrot izlūka patiesos datus.

Protams, iekļaujot lēmumā “par personas iekļaušanu operatīvajā uzskaitē” un lēmumā “par OE veikšanu” personas neīstos datus, formāli būs izpildīts likumā noteiktais nosacījums un OE varētu veikt, bet, ja amatpersona apzinās, ka dati personu patiesībā neidentificē, bet drīzāk apzīmē, kā vērtēt šādu amatpersonas rīcību no tiesiskā un ētiskā viedokļa? Pēc autora domām, šis nosacījums praktiskajā darbā var radīt un rada aplamu, pat neētisku rīcību.

ODL regulējuma vēstījums

Atbildes uz šeit aplūkotajiem jautājumiem, iespējams, sniegs ODL 22., 23. un 15. panta tulkošanas (interpretācijas) rezultāti, kas iegūti, lietojot sistēmiskās un teleoloģiskās tiesību normu interpretācijas metodes.

Mārcis Grinciuns. Operatīvā eksperimenta veikšanas nosacījuma izpildes problemātika

Vispirms nepieciešams noskaidrot, kas ODL normu izpratnē ir identificēta jeb operatīvajā uzskaitē iekļaujama persona un kādi kritēriji jāizpilda, lai personu iekļautu operatīvajā uzskaitē un uzsāktu tās operatīvo izstrādi. Ar sistēmiskās interpretācijas metodes palīdzību var noskaidrot tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām [1], tādēļ jautājums tiek pētīts OLD 22. un 23. panta vēstījumu kontekstā, no kuriem izriet ODL 15. panta trešās daļas nosacījums, ka “OE veicams pret personām, attiecībā uz kurām tiek veikta operatīvā izstrāde”. Savukārt ar teleoloģisko (jēgas un mērķa) interpretācijas metodi iespējams noskaidrot tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas jāasniedz ar attiecīgo tiesību normu [1]. Normu jēga meklējama operatīvās darbības mērķos, uzdevumos un konkrētā operatīvā pasākuma mērķos.

Lai uzskatāmāk atklātu ODL 22. un 23. panta saturu, kurā skaidrots, kas ir operatīvajā uzskaitē iekļaujama vai izstrādājama persona un kādi ir uzskaitē iekļaujamās personas identifikācijas kritēriji, šo normu izklāsts (kur pieminēta operatīvajā uzskaitē iekļaujama vai izstrādājama persona) sniegts tabulā (sk. 1. tab.), pēc kuras veikta to analīze un tulkošana, lietojot nosauktās juridiskās tulkošanas (interpretācijas) metodes.

*1. tabula. Operatīvās darbības likuma 22. un 23. panta satura izklāsts**

Panta daļa	22. pants	23. pants
1.	Ja operatīvās darbības subjekta rīcībā ir informācija par konkrētām personām (iegūta arī operatīvās pārbaudes rezultātā) un tā dod pietiekamu pamatu turēt šīs personas aizdomās par noziedzīga nodarījuma gatavošanu vai izdarīšanu [...], attiecībā uz šīm personām jāuzsāk operatīvā izstrāde.	Operatīvās darbības subjekti ir tiesīgi vākt, sistematizēt, analizēt, uzglabāt un uzskaitīt publiski pieejamo un slepeno informāciju par personām, faktiem, notikumiem un lietām (pasīvā uzskaites forma), kas nepieciešama un kam ir nozīme operatīvās darbības un kriminālprocesa uzdevumu veikšanai.
2.	–	Iekļaut personas operatīvajā uzskaitē (aktīvā uzskaites forma) ir atļauts tikai tad, ja attiecībā uz tām tiek veikta operatīvā izstrāde.
3.	Par operatīvo izstrādi jāierosina operatīvās izstrādes lieta, bet personas, attiecībā uz kurām tiek veikta operatīvā izstrāde, iekļaujamas operatīvajā uzskaitē.	Operatīvajā uzskaitē iekļauto personu tiesības un brīvības var ierobežot tikai Kriminālprocesa likumā vai citos likumos noteiktajos gadījumos un kārtībā.
4.	–	2. punkts: Ja ziņas, uz kuru pamata persona iekļauta operatīvajā uzskaitē, nav apstiprinājušās, šī persona no uzskaites noņemama. Operatīvās uzskaites lietas (operatīvās pārbaudes un operatīvās izstrādes lietas) izbeidzamas, ja: 1) [...]; 2) noziedzīgs nodarījums un šo noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas ir noskaidrotas.

* Citēti visi fragmenti, kuros pieminēta (raksturota) uzskaitē iekļauta vai izstrādājama persona.

Var secināt, ka ODL nav noteikti konkrēti kritēriji, kas raksturo identificētu personu. Tajā arī nav atrodama informācija, kas detalizētāk raksturotu operatīvajā uzskaitē iekļaujamu (identificētu) personu. Vienīgais operatīvajā uzskaitē iekļaujamas jeb izstrādājamas personas kritērijs atrodams ODL 22. panta pirmajā daļā – tajā noteikts, ka šīm personām jābūt “konkrētām”.

Kā tas tika skaidrots iepriekš, šo nosacījumu var izprast divējādi:

- 1) jēdziens “konkrētām personām” tiek lietots, lai operatīvo darbu izstrādes ietvaros veiktu darbības attiecībā uz noteiktām personām (persona fiksēta kā konkrētas automašīnas vai tālruņa numura lietotājs vai, piemēram, kādas interneta vietnes konta lietotājs) jeb nepieļautu operatīvās darbības pret nekonkrētu personu loku;
- 2) jēdziens “konkrētām personām” tiek lietots, lai operatīvais darbs izstrādes ietvaros tiktu veikts tikai pret konkrētiem indivīdiem, kurus iespējams izšķirt (identificēt), un tie ir identificēti pēc to unikālajām pazīmēm (pirkstu nospiedumiem, DNS, vizuālajām īpašībām, balss u. c. indivīda unikālajām pazīmēm).

Normu interpretācijas rezultāti ļauj secināt, ka likumā noteikts stingrs operatīvās darbības ierobežojums pret nekonkrētu personu loku, savukārt tas, ka izstrādes uzsākšanas brīdī persona nav identificēta, neierobežo operatīvo darbību pret konkrētām personām, kuras no sabiedrības izšķiramas pēc citiem kritērijiem.

Vērtējot nosauktās ODL normas un ODL noteiktos principus (4. pants) no teleoloģiskās tulkošanas metodes viedokļa, var secināt, ka būtiskākais operatīvās darbības mērķis ir aizsargāt personu un sabiedrības intereses un nodrošināt tiesiskumu (operatīvās darbības veikšanu, ievērojot personu tiesības) iestāžu darbā. Ja normatīvajā regulējumā nav stingri noteikts, ka, iekļaujot personu operatīvajā uzskaitē, obligāti jāzina tās identifikācijas dati, tad, ņemot vērā operatīvās darbības būtību un mērķi, iestādes ir tiesīgas interpretēt un piemērot ODL normas tā, lai darbu veiktu iespējami efektīvāk (to paredz arī operatīvās darbības principi), bet, ievērojot nosacījumu, lai interpretēto normu piemērošanas dēļ iestāžu darbs nekļūtu prettiesisks.

Var secināt, ka vispārzināmie un plaši lietotie personu identifikācijas veidi – personas DNS, pirkstu nospiedumu, ārējo pazīmju jeb habitoloģiskās (piemēram, portreta), balss jeb fonoskopiskās, smaržas jeb odoroloģiskās ekspertīzes – ir leģitīmi un pasaulē atzīti identifikācijas veidi, tādēļ nav šķēršļu, kas liegtu šos paņēmienus izmantot arī operatīvajā darbībā. Arī apskatīto likuma normu regulējumā nav stingri noteikts, ka operatīvo darbību izstrādes ietvaros nedrīkst vērst darbības pret personām, kuras nav identificētas. Likumā noteikts, ka ļauts operatīvo darbību vērst pret konkrētu personu vai konkrētu personu loku, kuras ir saistītas, piemēram, ar operatīvās darbības gaitā fiksētu, operatīvo interesi izraisošu automašīnu (nepieciešams reģistrācijas numurs), tālruņa numuru vai, piemēram, Draugiem.lv konta lietotājvārdu.

Uzskatu, ka likuma regulējums ir pietiekami elastīgs, lai operatīvās darbības subjekti tā ietvaros spētu leģitīmi sasniegt savas kompetences mērķus un uzdevumus.

Personas (un priekšmetu) identifikācija kriminālistikas teorijas izpratnē

Operatīvās darbības teorija Latvijā tiek pētīta un pilnveidota juridisko zinātņu kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas apakšnozarē [15]. Tātad abi zinātnes apakšnozares virzieni ir saistīti un viens otru papildina, un tāpēc ir svarīgi noskaidrot, ko kriminālistikas teorija vēsta par jēdzienu “identifikācija”. Kriminālistikas zinātniskajā literatūrā teikts, ka nozieguma atklāšanas interesēs visai bieži ir svarīgi noteikt, vai notikuma vietā atstātās pēdas atstājusi noteikta persona; vai liecinieks redzējis tieši šo cilvēku; vai no liķa izņemtā lode ir izšauta no aizturētajam atņemtā ieroča, u. tml. Visos šajos gadījumos tiek veikta minēto objektu – cilvēka vai ieroča – identifikācija. Kriminālistikas literatūrā tiek skaidrots, ka termins “identifikācija” cēlies no latīņu *identificare*, kas nozīmē tāpatības noteikšanu. Tam pamatā ir latīņu izcelsmes vārds *idem* – identisks, tas pats. Identificēt nozīmē noteikt, vai zināmais objekts – cilvēks, ierocis, apavs – ir meklējama, tātad tas pats, kas šajā gadījumā interesē. Minētā identitātes jēdziena izpratne jāskaidro šādi: “Noskaidrot personu, kas izdarījusi noziegumu, nozīmē visu cilvēku vidū izdalīt to vienīgo individu, kurš izdarījis konkrēto nodarījumu.” [13, 89] No minētā var secināt, ka identificēta persona ir tāda persona, kuru pēc tās individuālajām pazīmēm iespējams atšķirt no pārējām personām sabiedrībā.

Atbilstīgi kriminālistikas teorijai un praksei personu iespējams identificēt pēc personas ģenētiskās informācijas koda (dezoksiribonukleīnskābes (DNS) sastāva pazīmēm) informācijas, kura katram cilvēkam ir unikāla un nav maināma, kā arī pēc pirkstu (arī pēdu) nospieduma unikālajām pazīmēm (nosaka daktiloskopiskā ekspertīzē), pēc fonoskopiskās ekspertīzes slēdzienā konstatētajām personas unikālajām balsis pazīmēm un arī pēc personas ārējo pazīmju raksturojuma (nosaka habitoloģiskā ekspertīzē). Šķiet dīvaini, taču ir tā, ka kriminālistikas teorija klusē par personas identificēšanu pēc vārda, uzvārda un personas koda. Taču šai klusēšanai ir pamatojums. Vārds, uzvārds un personas kods nav nemainīgi vienumi, un nav iespējams uz tiem balstīt zinātniskus secinājumus, kas ļautu visos gadījumos praksē nešaubīgi atzīt, ka šī persona ir tieši meklētā un neviena cita. Personas vārdu un uzvārdu vienmēr salīdzina ar informācijas sistēmā vai policijas kartotēkā pieejamo fotogrāfiju, kurā redzama persona, kas jāidentificē. Bez personas attēla vārdam un uzvārdam personas identifikācijā ir maza nozīme.

Personu identifikāciju pēc ārējām individuālajām pazīmēm pēta kriminālistikas habitoloģijas nozare. Zinātniskajā literatūrā rakstīts, ka habitoloģija ir kriminālistikas nozare, kas pēta likumsakarības, pēc kurām veidojas informācija par cilvēka ārienes pazīmēm, un uz to izziņāšanas pamata izstrādā šo pazīmju klasifikāciju, kā arī līdzekļu, paņēmieni un metožu sistēmu to fiksācijai un izmantošanai noziegumu atklāšanā, izmeklēšanā un meklējamo personu atrašanā [13, 93]. Jāatzīmē, ka personu atpazīšana pēc ārējām pazīmēm tiek veikta arī kriminālprocesa ietvaros un to paredz Kriminālprocesa likuma 175. pantā noteiktā izmeklēšanas darbība “uzrādīšana atpazīšanai” [5]. Minētais paņēmiens ir legītiems, un visā pasaulē tas tiek izmantots noziegumu pierādīšanā. Savukārt

daktiloskopiskās metodes efektivitāti raksturo zinātnisku pētījumu secinājumi par to, ka cilvēka pirkstu galu rievoto ādas virsmu klāj papillāro līniju raksts, kura aina katram cilvēkam ir stingri individuāla, un šis raksts ir nemainīgs visas dzīves laikā, sākot no 7. attīstības mēneša mātes miesā līdz satrūdēšanai [13, 134]. Minētās metodes ir balstītas uz zinātnisku pētījumu rezultātiem, un tās noziegumu pierādīšanā ir atzītas par legītimām visā pasaulē.

Problēma operatīvās darbības būtības un mērķa kontekstā

Operatīvās darbības uzdevums ir iegūt informāciju par personu noziedzīgajām aktivitātēm un pārtraukt tās. Tātad jāiegūst informācija par personu noziedzīgās darbības aktu, kurš OE ietvaros jāfiksē. Tas, kā personu sauc, nav svarīgi. Svarīgi, lai operatīvās darbības dokumentācijā tiek atklāti procesa attīstības posmi, parādītas cēloņsakarības – kontakta nodibināšana un personas piedalīšanās nozieguma izdarīšanā. Operatīvās darbības materiāliem jāatklāj, kā OE veicējs ar personu nodibina kontaktu. Kontakta nodibināšanas laikā jāiegūst materiāls (DNS, pirkstu nospiedumi, foto, balss ieraksts), kas turpmākās izmeklēšanas gaitā ļaus šo konkrēto personu identificēt kā personu, kura OE gaitā izšķiras veikt noziegumu. Personas darbības jāfiksē ar audio un / vai video tehniskajiem līdzekļiem, kā tas paredzēts ODL 15. panta trešajā daļā. Kontakta nodibināšanas un noziedzīgās rīcības dokumentēšana ir ārkārtīgi svarīga, lai pierādītu, ka OE uzsākšanas laikā jeb eksperimenta pirmajā posmā piedalās tā pati persona, kas OE noslēguma posmā izšķiras veikt noziedzīgas darbības. Operatīvās darbības gaitā jāveic operatīvā personas identifikācija, līdzīgi kā operatīvās darbības procesā tiek veikta operatīvā noziedzīga nodarījuma kvalifikācija, kas konkrētās operatīvās lietas ietvaros tiek izmeklēta. Vēlāk, kad personas aizturēšana jau būs notikusi, operatīvās darbības gaitā iegūtā informācija (materiāls), kas saistīta ar personas identifikāciju (pirkstu nospiedumi, DNS u. c.), būs jāpārbauda kriminālprocesa noteiktajā kārtībā, kā tas notiek ar jebkuru operatīvās darbības rezultātā iegūtas informācijas nostiprināšanu pierādījuma statusā (Kriminālprocesa likuma 127. panta trešā daļa). Šajā gadījumā informācija kriminālprocesā tiktu pārbaudīta attiecīgas ekspertīzes ietvaros vai uzrādot personu atpazīšanai.

Kontekstā ar minētajiem secinājumiem jānorāda arī uz kriminālistikas literatūras atziņām, ka operatīvā personas konstatācija (identifikācija) notiek tad, kad policijas darbinieks, zemessargs vai kāds cits cilvēks atpazīst meklējamo pēc publicētas fotogrāfijas, subjektīvā vai sintētiskā portreta vai arī pēc ārienes pazīmju apraksta operatīvajā apkārtrakstā vai meklēšanas plakātā. Šādi atpazīšanai gan nav pierādījuma nozīmes kriminālprocesā, taču tā var būt pamats citām procesuālajām (un operatīvajām – aut. piebilde) darbībām, lai identificētu meklējamā personību vai identificētu viņu kā nozieguma izdarītāju [13, 103, 124]. Operatīvās darbības ietvaros jābūt iespējai veikt OE, lai fiksētu personas noziedzīgo rīcību, kaut arī interesējošā persona tobrīd ir identificēta pēc, piemēram, personas fiziskajām pazīmēm, personas fotogrāfijas, video vai balss ekspertīzes

ietvaros. Tāpat jābūt iespējai veikt OE ar neidentificētu personu, taču personai, pret kuru vērstas operatīvais pasākums, jāatbilst noteiktiem identifikācijas kritērijiem (saistība ar konkrētu automobili, tālruņa numuru, IMEI / IMSI kodu, interneta vietnes konta lietotājvārdu, IP adresi), respektīvi, jāizslēdz gadījumi, ka pasākums tiek veikts attiecībā pret nekonkrētu personu loku. Operatīvās darbības procesā tiek veikta operatīvā personas noziedzīgās rīcības kvalifikācija, tādēļ nav tik būtiski, vai šo personu var identificēt pēc identifikācijas datiem. Šos datus var noskaidrot (ja tas ir iespējams) citā operatīvās darbības vai pirmstiesas izmeklēšanas posmā. Operatīvās darbības gaitā jārada pierādījumu un informācijas avoti, kurus var izmantot pierādīšanas gaitā kriminālprocesā. Arī operatīvā ceļā iegūtos indivīda pirkstu nospiedumus OE sākotnējā un beigu posmā (kontakta nodibināšana – personas izdarīts noziegums) iespējams vēlāk nostiprināt kriminālprocesuālā ceļā, piemēram, veicot pirkstu nospiedumu daktiloskopisko ekspertīzi.

Tāpat persona, kura OE uzsākšanas brīdī nebija identificēta, pēc OE tiek identificēta, un tās dalība nozieguma izdarīšanā vai nu apstiprinās, vai neapstiprinās. Nedrīkst aizmirst, ka operatīvās darbības ietvaros notiek nemitīga informācijas pārbaude. Atsevišķās situācijās informācijas pārbaude var būt iespējama tikai OE ietvaros, tādēļ nedrīkst šo darbību liegt tāpēc, ka tā brīža faktiskie apstākļi liedz personu identificēt pēc vārda, uzvārda, personas koda vai ar citiem iepriekš minētajiem indivīda identifikācijas veidiem, taču zināmie apstākļi un noskaidrotie fakti liecina par kādas konkrētas personas noziedzīgajām aktivitātēm.

Operatīvajam eksperimentam analoģu pasākumu tiesiskais regulējums kaimiņvalstīs

Lietuvas Republikā Latvijas operatīvajam eksperimentam analoģs pasākums noteikts Kriminālās izlūkošanas likuma 2. panta astotā punkta 6. apakšpunktā (Noziedzīgas rīcības imitācija, *Simulation of a criminal offense*), kura detalizētāks skaidrojums dots 2. panta 14. punktā. Saskaņā ar Kriminālās izlūkošanas likuma 2. panta 14. punktu noziedzīgas rīcības imitācija ir kriminālās izlūkošanas datu vākšanas metode, kas formāli ietver kriminālpārkāpuma vai cita likumpārkāpuma izdarīšanas pazīmes un tiek lietota ar nolūku aizsargāt cilvēka tiesības un brīvību, īpašumu, sabiedrības drošību un valsti [7]. Apskatot šā panta daļas, var secināt, ka regulējumā nav noteikts, ka nepieciešams zināt identitātes datus personai, pret kuru pasākums tiek piemērots. Lietuvas normatīvā regulējuma normās nav ietverts strikts nosacījums, ka pasākums jārealizē tikai pret tām personām, kurām zināms vārds, uzvārds un personas kods. Konsultējoties ar Lietuvas operatīvās darbības tiesību speciālistu un ilggadējo praktiķi *Dr. iur.* Vladu Tumulaviču (*Vladas Tumulavičius*), tika noskaidrots, ka Lietuvas tiesībsargājošās iestādes ir tiesīgas veikt operatīvo darbību, kas izpaužas noziedzīgas rīcības imitācijā, arī pret personām, kuru vārds, uzvārds un personas kods nav zināms.

Var secināt, ka Lietuvas tiesiskajā regulējumā nav ietverts nosacījums, kas aizliegtu veikt operatīvajam eksperimentam analogu noziedzīgas rīcības imitācijas pasākumu pret personām, kuru identifikācijas dati nav zināmi. Likums arī neparedz personai noteikt sevišķu statusu, lai pret to varētu veikt attiecīgo pasākumu.

Igaunijas Republikā Latvijas operatīvajam eksperimentam analogs pasākums noteikts Kriminālprocesa kodeksa 126.⁸ pantā (Noziedzīgas rīcības iestudēšana, *Staging of criminal offence*). Jēdziena *staging* nozīme ir “situācijas iestudēšana”, “noteiktu apstākļu radīšana uz konkrētu brīdi” [19]. 126.⁸ panta pirmajā daļā noteikts, ka pasākumu atļauts veikt, nepārkāpjot 126.¹ panta trešajā punktā noteiktos ierobežojumus. 126.¹ panta trešajā punktā noteikts, ka iestāžu veiktie pasākumi nedrīkst apdraudēt cilvēka dzīvību vai veselību, nodarīt nepamatotu kaitējumu personas īpašumam vai apkārtējai videi, kā arī veiktie pasākumi nedrīkst radīt nepamatotu personas tiesību pārkāpumu. Citi ierobežojumi vai nosacījumi, izņemot pasākuma saskaņošanu ar tiesu, 126.⁸ pantā nav minēti [2]. Analizēto tiesisko normu saturā nav saskatāmi nosacījumi, ka šāda veida pasākums jāveic pret personu ar sevišķu procesuālu statusu (ODL – izstrādē esoša persona) vai nosacījumu, ka personas identifikācijas datiem jābūt noskaidrotiem.

Krievijas Federācijā (turpmāk – KF) Latvijas operatīvajam eksperimentam analogs pasākums (kontrolpirkums, *test purchase* un operatīvais eksperiments, *operational experiment / operational-search experiment*) noteikts Operatīvo meklēšanas pasākumu likuma 8. pantā. Saskaņā ar šajā pantā noteikto aizliegto vai ierobežotas aprites vielu, priekšmetu un produktu kontrolpirkums, tāpat kā operatīvais eksperiments, ko veic operatīvos meklēšanas pasākumus veicošās amatpersonas vai personas, kuras sniedz tām atbalstu, tiek veikts, pamatojoties uz lēmumu, ko apstiprinājis iestādes vadītājs. Operatīvais eksperiments veicams tikai gadījumos, lai atklātu, novērstu un apkarotu smagus noziegumus, kā arī atklātu un identificētu personas, kuras gatavojas, veic vai jau ir izdarījušas noziegumus [3]. Analizējot šo normu saturu, var konstatēt, ka KF tiesiskajā regulējumā nav ietverts nosacījums par šā veida pasākumu veikšanu tikai pret personu ar īpašu procesuālu statusu vai nosacījums, ka personas identifikācijas datiem jābūt noskaidrotiem.

Operatīvā eksperimenta mērķu analīze kopskatā ar pētījuma problēmjaudājumiem

Raksta turpinājumā jāatgriežas pie nozieguma veidiem, kuri aprakstīti pirmajā modelētajā situācijā, t. i., noziegumiem, kas veikti, izmantojot interneta vidi. Šo noziegumu izdarīšanas mehānisms praksē šobrīd ir ļoti bieži sastopams, tādēļ svarīgi noskaidrot, kā amatpersonām jārikojas šādu noziegumu izmeklēšanā. Piemērā tika secināts, ka šādu personu identificēšana nav iespējama, jo ar tām nenotiek tieša redzes komunikācija. Līdz persona nav satikta vai fiksēta videozvana vai interneta sarunas laikā, viņu identificēt pēc vizuālā izskata vai balss unikālajām īpašībām, attiecīgi veicot portreta (fotoattēla / video) vai balss fonoskopisko ekspertīzi, nav iespējams. Persona, kura izdara noziegumu,

visticamāk, nevēlēsies komunicēt videozvana vai interneta savienojuma sarunas ietvaros, bet drīzāk aprobežos savas aktivitātes ar saraksti, kas faktiski neļauj to identificēt (ja izmanto iepriekš uzskaitītos IP adreses slēpšanas paņēmienus). Tātad praksē rodas situācijas, kurās par noziegumu veicošo personu nav zināms nekas vairāk kā tikai tās kontaktinformācija internetā, piemēram, lietotājvārds interneta vietnē. Kā amatpersonai organizēt OE, ja ir šādi apstākļi?

Ši jautājuma kontekstā jānorāda uz ODL noteiktajiem operatīvā eksperimenta mērķiem, proti, “noskaidrot interesējošās personas” un “noskaidrot interesējošās lietas”, un amatpersonu darbības aktiem operatīvo eksperimentu veidos, t. i., “radīt labvēlīgu situāciju” (ODL 15. panta otrās daļas 3. punkts) un “fiksēt” (ODL 15. panta trešā daļa). [8]

Tātad ir iespējams veikt eksperimentu, lai radītu apstākļus, kuros parādās iespēja noskaidrot personas un lietas, un tas izdarāms operatīvā eksperimenta veida ietvaros, kura darbības akts izpaužas kā “labvēlīgu apstākļu radīšana” jeb operatīvais eksperiments, kurš noteikts ODL 15. panta otrās daļas 3. punktā [8]. Izpildot šo eksperimenta veidu, interesējošā persona var tikt izvilināta ārpus interneta vides aizsega, tādējādi rodot iespēju to fiksēt un vēlāk identificēt konkrētas ekspertīzes ietvaros vai noskaidrojot personas identifikācijas datus. ODL 15. panta trešajā daļā noteiktā operatīvā eksperimenta veida darbības akts ir “fiksēt”. Tātad gadījumā, ja amatpersonas mērķis nav “fiksēt” personas noziedzīgo rīcību, bet “radīt labvēlīgus apstākļus”, lai veicinātu personas noskaidrošanu un pārliecinātos par, piemēram, nelegāla, funkcionējoša ieroča esamību, minētie mērķi jāasniedz operatīvā eksperimenta veidā, kas noteikts ODL 15. panta otrās daļas 3. punktā, un šim eksperimenta veidam likumā nav noteikts nosacījums, ka pasākums veicams pret personām, attiecībā uz kurām uzsākta operatīvā izstrāde. Pasākuma ietvaros tiktu noskaidrota personas identitāte (persona būtu identificējama) un tiktu gūts apstiprinājums, piemēram, nelegālu ieroču esamībai. Šāds informācijas apjoms būtu pamatojums OE veikšanai ar mērķi fiksēt personas noziedzīgās aktivitātes. Taču jāatzīst, ka minētā operatīvā eksperimenta veida izpildes laikā jau notiktu sarunas par, piemēram, OE veicējam uzrādītā ieroča tehniskajiem datiem, iespējams, tiktu veikti izmēģinājuma šāvieni un notiktu sarunas par iegādes cenu, ieroču izcelsmi, piegādi, norēķināšanos u. tml. jautājumiem, tādēļ var secināt, ka arī šī eksperimenta veida gaitā notiek darbības, kuras nepieciešams fiksēt, jo pirmstiesas izmeklēšanas procesā šim ziņām būs nozīme, lai personai inkriminētu noziedzīgās darbības un secinātu, vai notikusi provokācija (vai ievērota pasīvas izmeklēšanas maniere). Tātad, atklājot komplicētus noziegumus, amatpersonas operatīvā eksperimenta veidu ietvaros vienlaikus veiks divus darbības aktus – “radīs labvēlīgu situāciju” un “fiksēs” personu noziedzīgās aktivitātes. Plānojot un veicot pasākumus, nebūs zināma interesējošās personas identitāte (nedz vārds, uzvārds, nedz vizuālās īpašības, nedz bioloģiskais materiāls ar unikālajām īpašībām, piemēram, DNS), bet – tas ir svarīgi – tā tiks noskaidrota pasākuma izpildes gaitā vai pēc tā, veicot citus pasākumus.

Līdzīga situācija atklājas narkotisko vielu apkarošanas darbā. Izveidojot labvēlīgu situāciju, lai personu izvilinātu ārpus interneta vides, piemēram, norunājot tikšanos vai radot apstākļus, lai persona noteiktā laikā būtu kādā noteiktā vietā un līdz ar to būtu identificējama, tiks īstenots amatpersonu darbības akts “radīt labvēlīgu situāciju”, kas neparedz nosacījumu, ka personai jābūt iekļautai operatīvajā izstrādē (jābūt identificētai). Minētajā situācijā (piemēram, norunāta tikšanās) var nākties runāt par narkotisko vielu apjomu, cenu, piegādes un samaksas kārtību un citiem specifiskiem noziedzīgās rīcības mehānisma elementiem, kuriem ir pierādīšanas nozīme pirmstiesas izmeklēšanas procesā, un sarunas saturs var atklāt eksperimenta veicēja provokatīvu aktivitāti, kā arī izveidotās “labvēlīgās situācijas” laikā var rasties nepieciešamība (jo to pieprasa šāda nozieguma izdarīšanas specifiskā daba) nopirkt narkotiskās vielas, un šāda aktivitāte ietver personas noziedzīgu rīcību, kas jāfiksē (ODL 15. panta trešās daļas izpratnē). Atkārtoti var secināt, ka traucējošs ir ODL 15. panta trešās daļas nosacījums, ka pasākums veicams pret personām, attiecībā uz kurām tiek veikta operatīvā izstrāde, jeb persona ir identificēta pēc vārda, uzvārda un personas koda. Šis nosacījums nevajadzīgi ierobežo iestāžu tiesiskās darbības cīņā pret noziedzību. Faktiski tas nepieļauj amatpersonu tiesisku rīcību, kuras laikā šis nosacījums tiktu izpildīts, t. i., persona tiktu identificēta.

Praktiskā darba situāciju modelēšanas un analīzes rezultāti ļauj secināt, ka neidentificējamu personu noskaidrošana iespējama, secīgi veicot divus operatīvā eksperimenta veidus jeb divus darbības aktus: “radīt labvēlīgu situāciju” un “fiksēt”. Šāds divu atšķirīgu operatīvo eksperimentu tandēms īstenotos līdzīgi kā operatīvā sarunu noklausīšanās un operatīvā publiski nepieejamas vietas videonovērošanas veikšana (ODL 17. pants), kad tā tiek realizēta vienlaikus ar operatīvo iekļūšanu (ODL 14. pants). Bez operatīvās iekļūšanas nav iespējams interesējošajās telpās uzstādīt audio un / vai video fiksējošu aparāturu. Arī aprakstītajiem eksperimenta veidiem ir līdzīgas izpausmes īpašības. ODL 15. panta otrās daļas 3. punkta izpratnē operatīvā eksperimenta būtība ir citu operatīvo pasākumu veicināšana, tāpat kā tas izpaužas operatīvās iekļūšanas laikā.

Jākonstatē, ka personas, kuras slēpjas interneta vidē, izmantojot tehnoloģiskās iespējas, var atmaskot, organizējot darbu pēc šeit aprakstītā modeļa, taču praktiski to nevar realizēt ODL 15. pantā noteiktā nosacījuma nepareizas interpretācijas dēļ.

Secinājumi un priekšlikumi

Pētījuma gaitā tika secināts, ka aplama ir operatīvajā darbībā ieviestā prakse uzskatīt, ka konkrēta persona ir tā persona, kurai zināms vārds, uzvārds un personas kods, un šāds uzskats vairākās situācijās traucē operatīvās darbības subjektiem sekmīgi izpildīt to kompetences mērķus un uzdevumus, kā arī tas ir pretrunā ar operatīvās darbības būtību un mērķi.

Trīs Latvijas kaimiņvalstu – Lietuvas, Igaunijas un Krievijas Federācijas – analogu pasākumu tiesiskā regulējuma analīzes rezultāti liecina, ka šo valstu likumos nav ietverti

nosacījumi, kas aizliegtu pasākuma veikšanu pret personām, kam nav sevišķa procesuālā statusa (Latvijā normatīvajā regulējumā šis statuss ir noteikts – izstrādē esoša persona), vai aizliegtu veikt pasākumu pret personu, kuras identifikācijas dati nav noskaidroti.

Jāuzsver, ka no pētījuma satura izriet būtisks **secinājums**: likumā lietotais jēdziens “konkrēta persona” neliedz uzsākt operatīvo izstrādi pret konkrētām personām, kuras sabiedrībā izšķiramas pēc, piemēram, to lietotā tālruņa numura vai lietotājbārda intermeta vietnē un ar to starpniecību paustās informācijas satura, kas norāda uz indivīda, kurš operatīvās darbības gaitā tiktu identificēts, noziedzīgo aktivitāti.

Priekšlikumi:

1. Izslēgt ODL 15. panta pirmajā un trešajā daļā ietvertu nosacījumu “attiecībā uz kurām tiek veikta operatīvā izstrāde” un ietvert norādi (nosacījumu) par to, kādai informācijai jābūt iegūtai, lai varētu veikt OE, – “dod pietiekamu pamatu turēt aizdomās par noziedzīga nodarījuma gatavošanu vai izdarīšanu” – un ietvert norādi, ka pasākums jāveic pret konkrētām personām (sk. piedāvāto normas jauno redakciju).
2. Normatīvajā regulējumā (iestāžu iekšējās instrukcijās) un praksē paredzēt iespēju operatīvās darbības procesa ietvaros fiksēt personas identifikācijai nepieciešamo materiālu (personas DNS saturošo bioloģisko materiālu, pirkstu nospiedumus, personas fotogrāfiju (video), balss ierakstu) un paredzēt konkrētās personas identifikāciju ar šādiem identifikācijas paņēmieniem: DNS, daktiloskopisko, habitoloģisko (portreta) un fonoskopisko ekspertīzi, savukārt vēlāk, jau uzsāktā kriminālprocesa ietvaros, – uzrādot personu atpazīšanai. Persona, kura fiksēta un ir identificējama ar minētajiem identifikācijas paņēmieniem, uzskatāma par “konkrētu personu” (sk. piedāvāto normas jauno redakciju).

Šāda iespēja jāparedz gadījumos, kad objektīvie apstākļi liedz personu identificēt ierastajā ceļā. Pasākuma lēmums amatpersonai jāsaskaņo ar pasākumu akceptējošo amatpersonu – prokuroru un / vai Augstākās tiesas tiesnesi, kuri arī vērtētu, vai pastāv objektīvi apstākļi, kas liedz personu identificēt ierastajā veidā.

Balstoties uz pētījuma secinājumiem un priekšlikumiem, var piedāvāt ODL 15. panta (Operatīvais eksperiments) pirmo un trešo daļu izteikt jaunā redakcijā:

- 1) Operatīvais eksperiments ir operatīvās darbības subjektu amatpersonu darbība, kuras mērķis ir radīt noteiktus apstākļus (situāciju), lai noskaidrotu interesējošās personas un lietas vai arī noteiktu šajos apstākļos personu rīcību vai lietu kustību un noskaidrotu šo personu rīcības motivāciju (subjektīvo pusi).
- 3) Operatīvais eksperiments, kura mērķis ir fiksēt, kā noziedzīgu vai citādu prettiesisku rīcību izraisošā situācijā rīkojas konkrētas personas, par kurām iegūta informācija dod pietiekamu pamatu turēt šīs personas aizdomās par noziedzīga nodarījuma gatavošanu vai izdarīšanu, izdarāms, pamatojoties uz operatīvās darbības subjekta amatpersonas lēmumu, ko akceptējis prokurors.

Operative Experiment Problematics

Abstract

Operational activities law of the Republic of Latvia section 15 paragraph three determines specific investigative experiment type (also called as operative experiment), the purpose of which is to record how persons in relation to whom the investigatory process is being conducted, act in a situation eliciting a criminal or other illegal act. To perform this measure, a person against whom the measure is targeted has to be included in specific operative investigatory status, and to add a person to that status, investigation unit has to know the exact person's identity data (name, surname and national identification code).

The article is about the requirement that investigatory experiment can be performed only against a person whose identification data are known and how that rule limits the possibilities to use the measure in fighting certain types of crime.

Keywords: operative activities, operative experiment, entrapment, provocation, incitement, particular person (individual), identified person (individual).

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 164(2551), 14.11.2001.
2. Code of Criminal procedure (Igaunijas Republikas Kriminālprocesa kodekss). *Riigi Teataja*. 2003. Iegūts no: <http://ej.uz/971b> [sk. 20.02.2018.].
3. Federal law No. 144-FZ on Operational search activities (Krievijas Federācijas Operatīvo meklēšanas pasākumu likums). *Imolin*. 2006. Iegūts no: <http://ej.uz/ktx7> [sk. 20.02.2018.].
4. Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 183(4375), 17.11.2010.
5. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005.
6. Law on operational activities: Republic of Lithuania (Lietuvos Republikas Operatīvās darbības likums). *Legislationline*. 2002. Iegūts no: <http://ej.uz/z191> [sk. 20.02.2018.].
7. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. *Valstybės žinios*. 122(6093), 10.20.2012. Iegūts no: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3B8E4F16C815> [sk. 20.02.2018.].
8. Operatīvās darbības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 131, 30.12.1993.

Tiesu prakse

9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 26. janvāra spriedums lietā “Khudobin pret Krieviju”, iesniegums Nr. 59696/00. *Council of Europe*. Iegūts no: <http://ej.uz/tpyc> [sk. 12.05.2018.].

Literatūra

10. Canadian police need to rethink the Mr. Big police method. 2018. *The Tyee* [News, culture, solutions]. Iegūts no: <http://ejuz.lv/jhp> [sk. 12.05.2018.].

11. Egan, M. 2018. What is dark web? *Tech advisor*. Iegūts no: <http://ej.uz/mouo> [sk. 20.02.2018.].
12. Greenberg, A. 2014. What is the dark web? *Wired*. Iegūts no: <https://www.wired.com/2014/11/hacker-lexicon-whats-dark-web/> [sk. 20.02.2018.].
13. Kavalieris, A. 2003. *Kriminālistika*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija.
14. *Kriminālistikas un operatīvās darbības latviešu, angļu, vācu un krievu terminoloģijas skaidrojošā vārdnīca*. 2007. Aut. kol. Dr. habil. iur. A. Kavaliera vad. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija.
15. Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 2-3-1 par jauno zinātnes apakšnozaru izveidošanu juridisko zinātņu nozarē. Zinātņu nozaru un apakšnozaru saraksts. 2018. *Latvijas Zinātnes padome*. Iegūts no: <http://ej.uz/g6qf> [sk. 20.02.2018.].
16. Mr. Big (police procedure). *Wikipedia*. Iegūts no: <http://ejuz.lv/jho> [sk. 12.05.2018.].
17. Orfox: A Tor browser for android. *Guardian Project*. Iegūts no: <https://guardianproject.info/apps/orfox/> [sk. 20.02.2018.].
18. Suvorovs, V. 2016. *Spiegošanas pamati. Kā strādāja visvarenākā un visnoslēgtākā 20. gadsimta izlūkošanas organizācija*. Rīga: Dienas Grāmata.
19. Terminu skaidrojošā vārdnīca. *Dictionary.com* Iegūts no: <http://www.dictionary.com/browse/staging> [sk. 20.02.2018.].
20. Vinogradov, D. 2015. 1 in 3 Syrian refugees have fake ID, German authorities admit. *RT*. Iegūts no: <http://ej.uz/dht1> [sk. 20.02.2018.].

Problem of Patient Discrimination in Sphere of Health Protection

Dr. Vitaliy M. Pashkov, PhD Andrii A. Olefir

Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine
v.pashkov26.06@ukr.net

Abstract

The article in an investigation of problems of patient discrimination in the sphere of health protection. Grounds for discrimination in this sphere were identified and the most urgent ones detected. Significant attention was paid to the experience of Ukraine in legal regulation of the issue. As for Ukraine, the most problematic matters are discrimination of patients on the basis of sexual orientation and place of residence. In prevention of discrimination an important role is played by international acts. The most important international document, in terms of protecting individual rights, is the European Convention on Human Rights. But international regulations have no specific rules that would prohibit discrimination in the health sector. Such provisions would be reflected in the national legislation. As a result, in the article, there were made practical propositions to the legislation.

Keywords: health, patient, medics, human rights, discrimination, sexual orientation.

Introduction

One of the most important achievements of civilisation is the equality of all people before law, which gives everyone an opportunity to be special, to differ from others and to independently determine their own way of life. But for this, the state must defend a free man, without imposing a particular form of behaviour as the only correct one.

This problem has become significantly topical through the provision of the so-called public services, especially medical care, where a patient may lose their health due to negative subjective attitudes of medics. In practice, there are cases when a doctor, due to low legal culture, has a biased subjective attitude towards a patient. For example, conflict of duty in the provision of health services occurs where a healthcare provider refuses to treat individuals in a certain way because of an objection, based on their own

religious or other belief, to (a) the treatment for which the patient has been referred to them or which the patient has requested; or (b) the patient as such – for example, because of the sex, sexual orientation or gender identity of the patient [29].

In most cases, human health depends on an individual. But the state policy in the field of public health and quality of organisation of medical services activities is not less important for human health [25].

For a doctor, as well as for a judge, all patients should be equal, with no exception. Doctors are expected to treat all their patients with equal respect, without condemning people who seek help. In turn, each patient has the right to a decent and respectful attitude of medics, not to be discriminated and harassed, and receive appropriate, affordable and equitable medical care. To prevent discrimination, a range of measures should be taken to provide prerequisite for the appropriate regulatory framework. Governments have different approaches of treating the problem of discrimination, sometimes ignoring legitimate interests of certain categories of people. Therefore, international legal acts are an important guarantee of these. As noted by researchers of the rights of mentally ill individuals, provisions of international legal acts aimed at protecting the rights of mentally ill persons play an extremely important role [28].

According to Article 26 of the International Covenant on Civil and Political Rights, all persons are equal before law and are entitled without any discrimination to equal protection of the law. In this respect, the law shall prohibit any discrimination and guarantee to all persons equal and effective protection against discrimination on any ground [18]. Article 2 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights addresses this issue in more detail, this issue is regulated more comprehensively: the State's Parties undertake to guarantee that the rights enunciated in the present Covenant will be exercised without discrimination of any kind as to race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status [19].

The most important international document, in terms of protecting individual rights, is the European Convention on Human Rights (hereinafter, ECHR). Article 14 of the Convention has no general prohibition of discrimination, it protects Conventional rights from such offences: the enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status [14].

Thus, an open list of features on the basis of which discrimination is possible can be found in the Convention [14]. The category of "other status" has allowed the ECHR to include those grounds (among others) that are expressly protected by the non-discrimination directives, namely: disability, age and sexual orientation [15].

But Article 1 of Protocol No 12 to the Convention provides a general prohibition of discrimination 1) on any grounds and in respect to 2) any law prescribed by national (internal) laws (not only the Conventional rights) [14].

The European non-discrimination directives prohibit differential treatment that is based on certain “protected grounds”, containing a fixed and limited list of protected grounds, covering sex (Gender Goods and Services Directive, Gender Equality Directive (Recast)), sexual orientation, disability, age or religion or belief (Employment Equality Directive), racial or ethnic origin (Racial Equality Directive) [15].

Prohibition of discrimination is regulated more comprehensively in the Charter of Fundamental Rights of the European Union: Any discrimination based on any ground such as sex, race, colour, ethnic or social origin, genetic features, language, religion or belief, political or any other opinion, membership of a national minority, property, birth, disability, age or sexual orientation shall be prohibited [9].

Thus, international regulations have no specific rules that would prohibit discrimination in the health sector. Such provisions would be reflected in the national legislation. For example, in the UK the Secretary of State’s duty as to reducing inequalities reduces a) inequalities between patients with respect to their ability to access health services, and b) inequalities between patients with respect to the outcomes achieved for them by the provision of health services [16].

Before studying of specific manifestations of discrimination in health care, it is worth paying attention to the general theoretical foundations of this issue. The following features of discrimination have to be mentioned:

- 1) it is a violation of the principle of equality (people are treated not as a person, but as a representative of a group (elderly, women, blacks, “persons of Caucasian nationality”, etc.);
- 2) any personal characteristics (age, sex, language, colour, ethnicity, etc.) can serve as grounds for discrimination;
- 3) discrimination can be direct and indirect. For example, form of discrimination on the basis of gender: (a) direct discrimination: where, on grounds of sex, one person is treated less favourably than the other is, has been or would be treated in a comparable situation; (b) indirect discrimination: where an apparently neutral provision, criterion or practice would put persons of one sex at a particular disadvantage compared with persons of the other sex, unless that provision, criterion or practice is objectively justified by a legitimate aim and the means of achieving that aim are appropriate and necessary [12].

To confirm the existence of discrimination, the plaintiff is going to prove the following:

- 1) there were differences in treatment of different persons;
- 2) as the result of such treatment, one person will obtain a less favourable position than the other, while they are in essentially identical conditions;
- 3) the only basis for making difference in treatment is one of the discriminatory characteristics (or a combination);
- 4) there is no objective or reasonable basis for the existence of such differences:
 - a) achievement of legitimate aim is impossible;
 - b) there is no reasonable proportionality between measures and goals.

A legitimate aim may, for example, be protection of victims of sex-related violence (in cases such as establishment of single-sex shelters), reasons of privacy and decency (in cases such as provision of accommodation by a person in a part of that person's home), promotion of gender equality or of interests of men or women (for example, single-sex voluntary bodies), freedom of association (in cases of membership of single-sex private clubs), and organisation of sporting activities (for example, single-sex sports events). Direct discrimination occurs only when one person is treated less favourably, on grounds of sex, than another person in a comparable situation. Accordingly, for example, differences between men and women in provision of healthcare services, which result from physical differences between men and women, do not relate to comparable situations and therefore, do not constitute discrimination [12].

Policy of positive actions is not a discriminative action, it reaches positive goals. It means that the principle of equality shall not prevent the maintenance or adoption of measures providing for specific advantages in favour of the under-represented sex [15, 9]. For example, provision of services without queue for elderly people may not be considered as discrimination against younger people, or state payments for those who decided to change their sex, on sex change operations could not be considered as discrimination against heterosexual women who have decided to increase their breast size. In essence, the policy of positive action is a kind of "compensation" for those individuals who have been or still remain an object for discrimination.

As a rule, scientists offer a limited list of manifestations of discrimination. Specifically, the current study identifies three well-defined types of perceived discrimination that can be associated with poor health outcomes:

- 1) age discrimination;
- 2) disability discrimination;
- 3) sexuality discrimination [1].

Discrimination based on sex, including harassment and sexual harassment, also takes place in areas outside labour market. Such discrimination can be equally damaging, acting as a barrier to full and successful integration of men and women into economic and social life [12].

However, in fact, the list of discrimination grounds is being wider.

Discriminatory Removal Donors from Blood Donation

According to the legislation of Ukraine, the following forms of risky behaviour serve as absolute contraindications to donation (elimination from donation, regardless of the remoteness of the disease and the results of treatment):

- 1) provision of sexual services for a fee;
- 2) sexual relations with strangers without a condom;
- 3) frequent change of sexual partners;

- 4) homosexual relationships;
- 5) drug addiction [23].

In essence, it is still a Soviet rudiment. But according to the Directive 2004/33/EC, the following sexual behaviours do not apply to donations: persons whose sexual behaviour puts them at high risk of acquiring severe infectious diseases that can be transmitted by blood [10].

The above-mentioned absolute contraindications to donation in Ukraine are completely wrong, because it is difficult to verify these facts by factual data or due to the frankly discriminatory nature of some of them, such as: provision of sexual services for a fee, frequent changes in sexual partners, homosexual relationships.

In this context, we would like to focus on homosexual relationships as a form of risky behaviour. Such definition, without proper justification, states that all persons with homosexual orientation refer to patients with infectious diseases, which ought to be isolated. There are no particular studies which confirm this.

That is, according to the laws of Ukraine, absolutely all persons who have homosexual orientation are not eligible for donation. Therefore, in order to become blood donors homosexual persons are forced to conceal their real status, which causes their psychological suffering. Thus, the interference in the personal (private) life of homosexual persons is carried out.

Discrimination based on sexual orientation and gender identity is not directly prohibited in Ukraine [37]. Simultaneously, the definition of the notion “discrimination” includes an open list of grounds for discrimination. According to Article 8 of the Convention, there shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for prevention of disorder or crime, for protection of health or morals, or for protection of the rights and freedoms of others [14]. There are no such grounds in our case.

The ECHR judgment in the case of “*Oliari and others vs. Italy*” has to be reminded here, in which the court concluded that the restriction on the marriage of a man with a husband or vice versa was not justified both in terms of national security, moral norms, health, and public welfare [4].

In the case of “*Geoffrey Leger vs. Minister for Social Affairs, Health and Women’s Rights and the French Blood Service*”, Geoffrey Leger in 2009 appealed to the French Institute of Blood to become a donor. However, he was denied on the grounds that Leger has homosexual orientation that is not in a clear line with the French law. The court found the ban on donating illegal and that it violates Article 14 of the Convention [20].

Besides, the inadmissibility of discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity was mentioned in the Resolutions of the Parliamentary Assembly [30; 31].

Discrimination in Insurance Relations

Some categories of sick people have difficulties in obtaining loans from banks, insurance payments, as insurers are afraid to insure these people. Patients with HIV, disabilities, chronic diseases, pregnant women have such problems. However insurers do not violate the Insurance Law: they have the right to establish different tariffs for different categories of citizens. Without access to medically confidential data, insurers cannot correctly calculate risks and, therefore, provide services for people. People who suffer from incurable diseases are insured “individually” or “with an increasing coefficient”. Nevertheless, at the current level of medicine an HIV-infected patient can live as much as a healthy one, and even more – since alcohol and smoking reduce the life expectancy of “healthy people”. Thus, the use of age or disability by insurers and banks to assess the risk profile of customers does not necessarily represent discrimination: it depends on the product.

This perspective can be challenged as not recognising the stereotyping which underpins the use of any discrimination ground as a basis for setting different premiums for financial products. A 72-year-old man who is refused travel insurance is suffering from a stereotype that older men are at greater risk of experiencing ill-health. Although this is factually true, it takes no account of the specific health record of an individual customer. The whole point of the law is to require suppliers to treat each person as an individual, not as a member of a group [2].

In this regard, insurance legislation should prohibit the establishment of discriminatory insurance conditions for a particular group of people; therefore, health status should always be assessed on individual basis. It is also necessary to regulate the procedure for insurers' access to electronic medical data.

Discrimination of HIV-infected People and with Excess Weight

Overweight people often become victims of discrimination in medical institutions. In this case, attitude of doctors to overweight men is more prejudiced than their attitude to women. Medics treat them disrespectfully and consider obesity as a cause of all their illnesses.

Discrimination of HIV-infected people is a bit similar with such problem. AIDS epidemic spreads throughout Europe, but in Ukraine it has acquired the most dangerous features: patients not only hide their status, thereby jeopardising treating physicians (especially dentists), but even patients refuse ARV-therapy and passing of primary tests. The growth of AIDS epidemic is facilitated by the fact that people feel lack of confidence in doctors because of the following circumstances:

- 1) reduction of staff of specialised medical facilities;
- 2) absence of real state policy aimed at counteracting HIV infection;

- 3) violation of professional and ethical norms among medical staff of public health institutions;
- 4) disclosure of survey results;
- 5) lack of effective judicial protection of the rights of patients according to the “system of mutual guarantee” in medicine and absence of independent quality control of medical care.

The next factor is that patients suffer of discrimination. For example, common types of discrimination of HIV-infected people are: firing from a job, refusal to provide proper medical care or pills, lack of adequate psychological support, restriction of the right to education.

Discrimination in Process of Using Auxiliary Reproductive Technologies (Surrogate Motherhood)

In Germany, attempts to implant embryos in women who intend to abandon their child is a crime. This crime can be committed by a physician responsible for embryo transfer surgery. Surrogacy is also prohibited in the Netherlands, Sweden, Austria and Switzerland. In Spain, only non-commercial surrogate motherhood is allowed. In Canada, surrogate motherhood is not forbidden, but contract with a surrogate mother is not legally valid, that is, a woman (surrogate mother) may keep a born child to herself. The same practice in regulating maternity issues is observed in most European countries where surrogate motherhood is legalised – the mother of the child is considered to be biological mother rather than mother of the genetic.

In Ukraine, surrogate motherhood is allowed; moreover, the liberal order of its implementation is established, as a result of which foreigners come to Ukraine to receive these services.

In Ukraine, according to the order of the Ministry of Health of Ukraine of 09.09.2013 No 787 [22] the mandatory conditions for the use of surrogate maternity is that this service can only be provided for married persons (they give a copy of the marriage certificate).

This provision restricts the rights of single citizens, as well as those who live in civil marriages and homosexual couples. After all, according to Article 21 of the Family Code of Ukraine, marriage is a family union of a woman and a man [33].

Treaty with surrogate mother can be contracted by one of the spouses or both of them; and the genetic connection with the child, carried by a surrogate mother, must be possessed, at least, by one of the spouses [22].

So, there are no objective prerequisites for such restriction of the rights of single citizens, persons living in civil marriages, as well as homosexual couples. That is why we can talk about the presence of signs of discrimination.

Discrimination by Age (for the Elderly)

Roots of ageism are gerontophobia and the fear of death, which are deeply embedded in people's minds. Discrimination against the elderly exists in all spheres of life and in patient care as well [32].

This type of discrimination can be held in the following forms:

- 1) physicians do not consider it necessary to pay a proper attention to diagnostics; in particular, it relates to heavily curable diseases;
- 2) violation of a patient's right to accurate and complete information (about their health conditions, purpose of the proposed research and medical measures, forecast of possible development of the disease, including existence of a risk to life and health); the provider of services must take into account the difficulty of perceiving information provided by age-related brain work and slow-down reactions;
- 3) improper service, especially in relation to age-related and seriously curable illnesses (in Ukraine there is a practice of doctors sending elderly people with cancer diseases home 'for dying');
- 4) insulting and disrespectful, and sometimes superficial attitude of health providers' staff.

Manifestations of such discrimination have not led yet to the formation of significant judicial practice, which is conditioned by the specific behaviour of elderly citizens. They rather take a passive position on protecting of their rights. However, this problem will only intensify over time, if we take into account the age structure of the population of Europe.

Europe is aging and Lithuania is aging twice as fast as Europe on the whole. The main causes are low birth and high emigration rates of younger Lithuanians. At the beginning of 2015, the population of Lithuania was 2.9 million, including more than 650,000 (or 22.3%) of pension-aged individuals. The elderly have become a significant part of society, but this does not mean in any way that they have become a privileged part of society. Europe, including Lithuania, has clear legal protection – a convention – for children, but does not have a convention for older persons [32]. Demographic profile of the EU population has seen dramatic changes in recent decades. Most EU Member States have experienced a significant reduction in population growth, which is now primarily fuelled by migration. In 2008, for example, 1% of the population increase was due to migrant inflows [17].

In Ukraine, the same causes influenced the demographic crisis. The number of permanent population of Ukraine at the beginning of 2015 – 42,759,700 people. The number of persons aged 60 and older is 21.8% (male – 3,317,300, female – 6,013,100). The number of children aged 0 to 15 is 6,816,000 people. The share of people in this age group is 15.9%. In Ukraine there is a clear tendency – general aging of the population. According to the international criteria, the population is considered to be old if the share of persons aged 65 and older exceeds 7%. At the beginning of 2015, almost every seventh person in Ukraine was 65 years old or more. The average age of the population of the country at the beginning of 2015 was 40.7 years old [35].

Negative statistics also apply to the level of morbidity. According to the World Health Organisation, the global burden of mental illness in 2004 was 13%, and in 2020 it will reach 15%. This indicator is highest for the countries of Eastern Europe, and especially Ukraine [28].

Factors contributing to this:

- 1) stereotypes in public opinion about the fact that the elderly have poor health and will die soon. This stereotype is denied by the fact that now the achievements of medicine and pharmacy can significantly increase the life expectancy, moreover, older people may have better health than young people who do not lead a healthy lifestyle;
- 2) stereotype related to the low estimation of the value of life of the elderly.

An important factor is the fact that age discrimination does not fall within the ambit of a particular right in the ECHR (unlike religion, or sexual orientation), issues of age discrimination may arise in the context of various rights. For example, in the case of “Schwizgebel vs. Switzerland”, a 47-year-old single mother complained about a refused application to adopt a child. National authorities based their decision on the age difference between the applicant and the child, and the fact that the adoption would impose a significant financial burden, given that the applicant already had one child. The ECHR found that she was treated differently from younger women applying for adoption on the basis of her age. However, lack of uniformity among States over acceptable age limits for adoption allowed the State a large margin of appreciation. Accordingly, the ECHR found that the difference in treatment was justifiable [15].

However, the above-mentioned cases of age discrimination in health care cannot be justified, because there are no reasonable and objective grounds for such distinction.

Such provisions directly prohibit discrimination on the basis of age: Article 21 of the Charter on Fundamental Rights of the European Union [9], Article 6 of the Directive 2000/78/EC establishes justification of differences of treatment on grounds of age, which shall not constitute discrimination, if, within the context of national law, they are objectively and reasonably justified by a legitimate aim, including legitimate employment policy, labour market and vocational training objectives, and if the means of achieving that aim are appropriate and necessary. Such differences of treatment may include, among others:

- a) setting of special conditions on access to employment and vocational training, employment and occupation, including dismissal and remuneration conditions, for young people, older workers and persons with caring responsibilities in order to promote their vocational integration or ensure their protection;
- b) fixing of minimum conditions of age, professional experience or seniority in service for access to employment or to certain advantages linked to employment;
- c) fixing of a maximum age for recruitment which is based on training requirements of the post in question or the need for a reasonable period of employment before retirement [11].

Discrimination on Basis of Patient's Welfare

Medics and healthcare managers often have no interest in providing high-quality services to the so-called free or privileged patients. Those who had received services under the basic insurance policy or within the framework of state programs of free medical care, will suffer such difficulties as: appointment of cheap medicines, use of primitive materials, refusal in sending to a specialised level of services, etc. Instead, patients who pay directly receive a high level of services.

In the United Kingdom, analysis of the 1999 and 2004 England Health Surveys' results depicts a clear relationship between health and socio-economic circumstances across a large number of ethnic groups, including Bangladeshi, Black Caribbean, Chinese, Indian, Irish and Pakistani populations. The findings suggest, however, that while lower socio-economic status plays a significant role in assessing risk of poor health among these groups, health outcomes for poorer persons are often compounded when equality characteristics such as belonging to an ethnic minority are added. This shows that even if migrants arrive in the host country in relatively good health, their health advantage appears to decline over time. Financial barriers emerged as a fundamental and serious obstacle to healthcare for migrants or ethnic minorities. User fees and dental care represent the two most frequently mentioned barriers [17].

Another problem is the inaccessibility of innovative technologies in medicine. Scholars argue that it is necessary to create conditions for patients to access the latest developments and techniques in the medical field without increasing the cost of such treatment through licensing fees [27]. The functioning of healthcare industry in any country is impossible without providing enough medicines for patient care. It obliges the state to improve public health, which must be the highest priority for the government as it relates to the very physical existence of society [26].

In Ukraine, lack of financing is the widespread reason of state's inactivity. For example, persons with the status "Honoured Donor of Ukraine" have the right to free extraordinary prosthetics. But local hospitals often refuse their appeals due to lack of funding. Subsequently, such refusals are challenged in courts and awarded to patients.

The ECHR has developed an approach of resolving such cases: a state, at its own discretion, determines the number of additional budget payments for citizens. A state may enter, suspend or terminate their payment by making appropriate legislative changes. However, if legislative provisions provide certain spending, state authorities will not refuse to grant it until the legislative provision remains in effect. Moreover, the Court does not accept the Government's argument regarding the budget, since public authorities can not refer to lack of funds as a basis for non-fulfilment of obligations [3, 34].

Even during periods of severe resource constraints, the most vulnerable members of society must be protected by adopting relatively low-cost targeted programs.

Discrimination Based on Sexual Orientation

Protection against discrimination on the ground of sex has been, and remains, a fundamental function of the European Union. Sexual orientation can be understood to refer to “each person’s capacity for profound emotional, affectional and sexual attraction to, and intimate relations with, individuals of a different gender or the same gender or more than one gender”. Typically cases relating to sexual orientation discrimination involve an individual receiving unfavourable treatment because they are homosexual or bisexual, but the ground also prohibits discrimination on the basis of being heterosexual [15].

Transsexualism

The root of problems associated with discrimination on this basis is that transsexuality was not excluded from the International Classification of Diseases. Although in 2011 the European Parliament appealed to the World Health Organisation to eliminate the disorders of sexual identity from the list of mental disorders.

Fortunately, the initiative on this issue has been taken by the ECHR in the case of “P.V. vs. Spain” [5]. The court pointed out that the non-exhaustive list of grounds on which, in accordance with Article 14 of the Convention, discrimination should not be allowed includes transsexualism. Even earlier, a similar conclusion was made with regard to sexual orientation in the case of “Salgueiro Da Silva Mouta vs. Portugal” [7].

Despite the fact that transsexualism is not explicitly indicated as a condition on the basis of which discrimination is prohibited, any forms of discrimination of transsexuals are prohibited.

In Ukraine, there are cases when homosexuals, bisexuals and especially transsexuals find themselves in a desperate situation, without any state support. Being shamed by officials, they make an attempt of suicide. Unfortunately, the state does not undertake any programmes aimed at overcoming the existing discrimination of homosexual, bisexual and transgendered people.

Example of obsolete legislation is the Richards case [8]. Richards, who was born a man, underwent gender reassignment surgery. The case surrounded the State pension entitlement in the UK, as at the time women received their State pension at the age of 60, while men received their State pension at the age of 65. When Richards applied for a State pension at the age of 60, she was refused, with an explanation stating that legally she was recognised as a man and therefore she could not apply for a State pension until she reached the age of 65. The ECJ held that this was unequal treatment on the grounds of her gender reassignment, and as a consequence this was regarded as discrimination contrary to Article 4 1) of the Directive on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security [15, 13].

The problem is that surgical operations and other types of medical intervention for people with the diagnosis of “Transsexualism” in all cases are paid by patients themselves. Even more problematic is the financial aspect of surgical operations for sex correction, since a price of such services is much higher than the average monthly income in Ukraine; and the market of such services is not developed. At the same time, in the EU member states, there is a practice of compensating for the costs of treating transsexualism (the hormonal therapy needed for such individuals throughout their lives).

In addition, there are other problems in Ukraine, namely:

- 1) a person who officially wants to change their sex is forced to carry out a physical operation to change the sex;
- 2) lack of necessary modern knowledge, qualifications in the field of transsexuality medicine for general practitioners-family doctors.

These ones in Ukraine are authorised to issue medical certificates on the change (correction) of gender identity [24].

Homosexuality

Despite the fact that homosexuality is excluded from the International Classification of Diseases, in Ukraine the perception of homosexuality as an abnormal behaviour continues. In health care, gender equality implies:

- 1) equal access of men and women to medical care;
- 2) equal reception of services in accordance with their real needs;
- 3) equal quality of medical services.

As already noted, in health care only biological and physiological factors can be considered as fair differences (some diseases are widespread only between men or women, others affect men and women in different ways).

Thus, the ECHR has determined that gender identity, like sexual orientation, forms part of the sphere of an individual's private life, and should, therefore, be free from governmental interference. It should be noted that the ECHR also protects against governmental interference relating to sexual orientation per se under Article 8 of the ECHR on the right to private life. Thus, even if discriminatory treatment based on this ground has occurred, it may be possible simply to claim a violation of Article 8 without needing to argue the existence of discriminatory treatment [15].

In Ukraine, people who have suffered from discrimination must independently prove their claims and objections to the court. Positive assessment should be given to Article 9 of the Directive 2004/113/EC, according to which Member States shall take such measures as are necessary, in accordance with their national judicial systems, to ensure that, when persons who consider themselves wronged because the principle of equal treatment has not been applied to them establish, before a court or other competent authority, facts from which it may be presumed that there has been direct or indirect discrimination, it shall be for the respondent to prove that there has been no breach of the principle of equal treatment [12].

Discrimination that Depends on Place of Residence

There are such cases when lack of registration of residence or other identification documents limits the right to health protection. In Ukraine, as a rule, it is impossible to become a donor without registration in a certain region. So, there are many potential donors from the number of students, military, who may not participate in donations.

In such cases employees of blood transfusion stations refer to sub-normative acts, according to which donor's admission to blood transfusion facilities is carried out on the basis of a document certifying the identity and registration. On the other hand, for identification, donor provides personal data that is unique without any risk of misidentification, as well as data for contact with the donor (passport, driver's license, military ticket, identity card, payee identification number) [23].

There is a limitation of personal right to become a donor of blood without proper justification.

More convincing argument is Article 3 of the Law of Ukraine "On freedom of movement and free choice of place of residence in Ukraine", which reads:

"Registration of place of residence of a person or its absence may not be a condition for realisation of rights and freedoms, envisaged by the Constitution, laws or international treaties of Ukraine, or grounds for their restriction" [36].

If someone has not register his / her place of residence, then in this case, he/she commits an administrative offense for which he / she will be punished [21].

The ECHR in the case of "Pichkur vs. Ukraine", in which the applicant complained that he was deprived of a pension on the basis of his residence, came up with the following conclusions. Firstly, there was recognised violation of Article 14 of the Convention, in conjunction with Article 1 of the First protocol to the Convention. The prohibition of discrimination extends beyond the appliance of rights and freedoms guaranteed by each State as required by the Convention. It also applies to those additional rights that fall within the general scope of any article of the Convention that the States have voluntarily decided to guarantee. Secondly, the difference in treatment is discriminatory if it has no objective and reasonable justification. Each State exercises its discretion in determining how particular differences in other similar situations justify a different attitude [6].

In the case of "Carson and Others vs. UK", the applicants complained that the government had discriminated against them on the basis of residence by refusing to allow their pension payments to be revised upwards on the same basis as pensioners residing within the UK or within one of the countries with which the UK has concluded a bilateral agreement in that respect. The ECHR found that although the ECHR creates no right to social security or pension payments, where the State itself decided to do so, this would give rise to a proprietary interest, which would be protected under Article 1 of Protocol 1 [15].

Conclusions

To prevent discrimination on the above-mentioned ground, it is necessary to make the following propositions:

- 1) provide a new standard of studying for health professionals with an emphasis on inadmissibility of discrimination, the concept of human rights, principles of equality and respect for the rights of people with homosexual and trans-sexual orientation;
- 2) establish an additional reward for health professionals who participate in treating of special patient groups, in particular elderly people, people with homosexual and trans-sexual orientation;
- 3) ensure a patient's confidence in the fact that "response" actions of medical institution will not be undertaken, if one had passed a complaint against discrimination of medical staff or another violations in relation to this patient. Therefore, in medical institutions questionnaires should be provided for all patients, in which they can answer particular questions (facts of discrimination, violation of patient's rights, etc.);
- 4) provide compulsory HIV-testing for primary and periodic medical examinations;
- 5) create special units, in the structure of the Ministry and local health bodies, whose sole function is to counteract all forms of discrimination in the sphere of health care, as well as elaboration of proposals for legislation;
- 6) adopt national laws (international legal acts) that provide protection of the rights of elderly citizens;
- 7) establish a new (special) form of liability with strict sanctions for discriminatory behaviour of medics;
- 8) adopt special legislation that clearly prohibits all forms and grounds for discrimination in health sector, namely: any discrimination based on race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, income, birth, age, physical or mental disability, including overweight, health (including HIV / AIDS), sexual orientation and gender identity, civil, political, social ceiling elements with regard to access to basic health care services.

Pacienta diskriminācijas problēmas veselības aizsardzības jomā

Kopsavilkums

Šajā rakstā autori analizē pacienta diskriminācijas problēmas veselības aizsardzības jomā. Tiek identificēti diskriminācijas iemesli šajā jomā, akcentējot visaktuālākos. Būtiska uzmanība tiek pievērsta Ukrainas pieredzei šī jautājuma tiesiskajā regulējumā. Saistībā ar tiesisko regulējumu Ukrainā aktuāli ir jautājumi par pacientu diskrimināciju, pamatojoties uz seksuālo orientāciju un dzīvesvietu. Diskriminācijas novēršanā svarīga nozīme ir starptautiskajiem aktiem. Vissvarīgākais starptautiskais dokuments attiecībā uz indivīdu tiesību aizsardzību ir Eiropas Cilvēktiesību konvencija. Savukārt starptautiskajā tiesiskajā regulējumā nav īpašu noteikumu, kas aizliedz diskrimināciju veselības jomā. Šādiem noteikumiem vajadzētu būt atspoguļotiem nacionālajos tiesību aktos. Raksta noslēgumā tika izdarīti praktiski piemērojami priekšlikumi grozījumiem tiesību aktos.

Atslēgvārdi: veselība, pacients, mediķi, cilvēktiesības, diskriminācija, seksuālā orientācija.

References

1. Alvarez-Galvez, J., Salvador-Carulla, L. *Perceived Discrimination and Self-Rated Health in Europe: Evidence from the European Social Survey*. PLOS ONE, September 5, 2013. Available from <http://journals.plos.org/plosone/s/contact> [reviewed 07.02.2018].
2. Bell, M. *Advancing EU Anti-Discrimination Law: the European Commission's 2008 Proposal for a New Directive*. The Equal Rights Review, 2009, 3, 7–18. Available from <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/mark%20bell.pdf> [reviewed 07.02.2018].
3. Case of Burdov vs. Russia (Application No. 59498/00). *European Court of Human Rights: Judgment, 7 May 2002*. Available from <http://sutyajnik.ru/rus/echr/judgments/burdov.htm> [reviewed 07.02.2018].
4. Case of Oliari and Others vs. Italy: a stepping stone towards full legal recognition of same-sex relationships in Europe. *Strasbourg Observers*. Available from <https://strasbourgobservers.com/2015/09/16/oliari-and-others-v-italy-a-stepping-stone-towards-full-legal-recognition-of-same-sex-relationships-in-europe/> [reviewed 07.02.2018].
5. Case of P. V. vs. Spain (Application No. 35159/09). *European Court of Human Rights: Judgment, 30 November 2010*. Available from <https://genderidentitywatch.files.wordpress.com/2013/12/chamber-judgment-p-v-v-spain-30-11-2010.pdf> [reviewed 07.02.2018].
6. Case of Pichkur vs. Ukraine (Application no. 10441/06). *European Court of Human Rights: Judgment, 7 November 2013*. Available from https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/aktuality/CASE_OF_PICHKUR_v._UKRAINE.pdf [reviewed 07.02.2018].
7. Case of Salgueiro Da Silva Mouta vs. Portugal (Application No. 33290/96). *European Court of Human Rights: Judgment, 21 December 1999*. Available from http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Salgueiro%20Da%20Silva%20Mouta%20v%20Portugal%20parental%20responsibility_.pdf [reviewed 07.02.2018].

8. Case of Sarah Margaret Richards vs. Secretary of State for Work and Pensions (Case C-423/04). European Court of Justice, 27 April 2006. Available from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CJ0423&from=EN> [reviewed 07.02.2018].
9. Charter on Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). *Official Journal of the European Communities*, 18.12.2000. Available from http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf [reviewed 07.02.2018].
10. Commission Directive 2004/33/EC of 22 March 2004 implementing Directive 2002/98/EC of the European Parliament and of the Council as regards certain technical requirements for blood and blood components. *Official Journal of the European Union*, 30.3.2004. Available from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:091:0025:0039:EN:PDF> [reviewed 07.02.2018].
11. *Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation*. Available from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0078> [reviewed 07.02.2018].
12. Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services. *Official Journal of the European Union*, 21.12.2004. Available from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:373:0037:0043:en:PDF> [reviewed 07.02.2018].
13. *Council Directive 79/7/EEC of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security*. Available from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31979L0007&from=EN> [reviewed 07.02.2018].
14. *European Convention on Human Rights: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 4.11.1950. Available from http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf [reviewed 07.02.2018].
15. *Handbook on European non-discrimination law*. European Union Agency for Fundamental Rights, 2010. Online available from http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_EN.pdf [reviewed 07.02.2018].
16. Health and Social Care Act 2012. [Legislation.gov.uk](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/7/contents/enacted). Available from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/7/contents/enacted> [reviewed 07.02.2018].
17. Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare. *European Union Agency for Fundamental Rights*, March 2013. Available from <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/inequalities-discrimination-healthcare> [reviewed 07.02.2018].
18. *International Covenant on Civil and Political Rights*. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966. Available from <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf> [reviewed 07.02.2018].
19. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December 1966. Available from https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/01/19760103%2009-57%20PM/Ch_IV_03.pdf [reviewed 07.02.2018].
20. *Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 29 April 2015* (request for a preliminary ruling from the Tribunal administratif, Strasbourg – France) – Geoffrey Léger vs. Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes, Établissement français du sang (Case C-528/13) Available from http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2015.213.01.0007.01.ENG [reviewed 07.02.2018].

21. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennya vid 7 grudnya 1984 roku № 8073-X* (Eng. *Code of Ukraine on Administrative Offenses of 7 December 1984 No 8073-X*). Available from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> [reviewed 07.02.2018].
22. *Nakaz Ministerstva oxorony zdorovya Ukrainy "Pro zatverdzhennya Poryadku zastosuvannya dopomizhnyx reproduktyvnyx texnologij vs. Ukraini" vid 09.09.2013 roku № 787* (Eng. *Order of the Ministry of Health of Ukraine "On Approval of the Procedure for the Application of Assisted Reproductive Technologies in Ukraine" of 9 September 2013 No 787*). Available from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> [reviewed 07.02.2018].
23. *Nakaz Ministerstva oxorony zdorovya Ukrainy 01.08.2005 roku No 385* (Eng. *Order of the Ministry of Health of Ukraine of 1 August 2005 No 385*). Available from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0896-05> [reviewed 07.02.2018].
24. *Nakaz Ministerstva oxorony zdorovya Ukrainy vid 05.10.2016 roku № 1041* (Eng. *Order of the Ministry of Health of Ukraine of 05.10.2016 No 1041*). Available from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1589-16> [reviewed 07.02.2018].
25. Pashkov, V., Batyhina, O., Trotska, M. *Legal restraints of pesticide effect on human organism and environment under international legislation. Wiadomości Lekarskie*. 2017, 2, 366–372.
26. Pashkov, V., Golovanova, I., Olefir, A. *The impact of the legal regime of intellectual property protection in the pharmaceutical market. Wiadomości Lekarskie*. 2016, 3, 582–587.
27. Pashkov, V., Hrekov, Y., Hrekova, M. The directions of development of legal regulation of patenting the methods of treatment in Ukraine considering the European and world experience. *Wiadomości Lekarskie*. 2017, 3, 628–633.
28. Pashkov, V., Olefir, A. Problems of Rehabilitation of Mentally Ill Persons: the International Legal Aspect (Ukrainian Experience). *Acta Balneologica*, 2017, T. LIX, 4(150), 341–353.
29. Petrova, D., Clifford, J. *Religion and Healthcare in the European Union Policy issues and trends*. NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe, 2009. Available from <http://nefnew.org/wp-content/uploads/2013/03/NEF-RelDem-RELIGION-HEALTHCARE-Final.pdf> [reviewed 07.02.2018].
30. *Resolution 1728 (2010) "Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity"*. Parliamentary Assembly. Online available from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17853&lang=en> [reviewed 07.02.2018].
31. *Resolution 1948 (2013) "Tackling discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity"*. Parliamentary Assembly. Available from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20010&lang=en> [reviewed 07.02.2018].
32. Selli, K., Czabanowska, K., Danusevičienė, L., Butkevičienė, R., Jurkuvienė, R., Overall, J. Discrimination of elderly patients in the health care system of Lithuania. *South Eastern European Journal of Public Health*, 2016, 6. Available from <http://www.seejph.com/index.php/seejph/article/view/124> [reviewed 07.02.2018].
33. *Simejnyj kodeks Ukrainy vid 10 sichnya 2002 roku № 2947-III* (Eng. *Family Code of Ukraine of 10 January 2002 No 2947-III*). Available from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [reviewed 07.02.2018].
34. *Sprava "Suk proty Ukrainy" (Zayava № 10972/05). Rishennya Yevropejskogo sudu z prav lyudyiny vid 10 bereznja 2011 roku* (Eng. *Case "Suk against Ukraine" (Statement No 10972/05). European Court of Human Rights: Judgment of 10 March 2011*). Available from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_715 [reviewed 07.02.2018].

35. *Zagalna xarakterystyka statevo-vikovogo skladu naseleण्या Ukrajyny na 1 sichnya 2015 roku* (Eng. *General characteristics of the sex-age composition of the population of Ukraine on January 1 2015*). Available from http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2015/dem_zag_0115.pdf [reviewed 07.02.2018].
36. *Zakon Ukrajyny "Pro svobodu peresuvannya ta vilnyj vybir miscya prozhyvannya v Ukrajini" vid 11.12.2003 r. № 1382-IV* (Eng. *Law of Ukraine "On Freedom of Movement and Free Choice of Place of Residence in Ukraine" of 11 December 2003 No 1382-IV*). Available from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1382-15> [reviewed 07.02.2018].
37. *Zakon Ukrajyny "Pro zasady zapobigannya ta protydyi dyskry`minaciji v Ukrajini" vid 6 veresnya 2012 roku № 5207-VI* (Eng. *The Law of Ukraine "On the Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine" of 6 September 2012 No 5207-VI*). Available from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> [reviewed 07.02.2018].

Development of Legal Framework within Educational and Professional Psychologist Practice in the Republic of Latvia

Dr. iur., Mg. art. Ivans Jānis Mihailovs

Ivans.Mihailovs@inbox.lv

Abstract

The aim of the research was to trace psychologist practice and educational development, as well as development of psychologist legal framework in the Republic of Latvia, by paying special attention to the essence of the Psychologist Law and related problems.

Psychologist Law promulgation has created necessary preconditions, in order to arrange the system of Latvian psychologist professional practice. However, no law is able to solve all challenges observed in any profession. It is clear that among such challenges there are not only different procedures, for example, psychologist registration, certification and recertification, but also professional improvement regulation and creation of good professional practice, and also constant progress of existing question about psychologist ethical professional practice, clearly positioning his service.

Keywords: psychologist educational and professional practice legal framework, Psychologist Law, requirements of psychologist professional practice.

Introduction

Psychology as a science and professional practice started gradually developing in the second part of the 19th century in the land that belongs today to the Republic of Latvia [9, 12], but professional psychologist education was established by higher education institution, University of Latvia, more than hundred years later – only in 1989 [11]. In its turn, the first law that regulates psychologist practice, Psychologist Law, after more than a 15-year-long discussion, was enacted on 30 March 2017 (took effect on 1 January 2018).

Regulation of psychologist practice is important not just because a psychologist affects an individual and his health, but often a psychologist's decision (conclusion) can have an impact on a person's future life, activities, getting or saving different rights, and

as 12% of the inhabitants of Latvia have admitted¹, they feel need for psychologist or psychotherapist counselling, but have never turned to one. 3% of the Latvian population have visited a psychologist last within a year's time, 5% – one to four years ago, but 7% – even a longer time ago [10]. The above mentioned raises a question about psychologist service quality, security, confidentiality, clear counselling conditions, counselling documentation, psychologist service quality control and nominated educational and qualification improvement requirements to psychologist.

Thereby the aim of the research was to trace psychologist practice and educational development, as well as development of psychologist legal framework in the Republic of Latvia, by paying special attention to the essence of the Psychologist Law and related problems.

Psychologist Education and its Regulations in the Republic of Latvia

Psychologist preparation in the Republic of Latvia began in 1989. It was the time when the country not only became independent again, but education was gradually converting from the USSR higher education model (5 years of study) to Western widespread bachelor and master educational models.

Within a relatively short time, psychologist studies were transformed into professional studies, viz. four year bachelor's study (160 Latvian credit points², 240 ECTS³), after acquiring a professional bachelor's degree and a professional psychologist-assistant qualification, and two years of master's study (80 Latvian credit points, 120 ECTS), after acquiring a professional master's degree and a professional psychologist qualification, or three years of academic bachelor's study (120 Latvian credit points, 180 ECTS), after acquiring an academic bachelor's degree and three years of professional master's study (120 Latvia credit points, 180 ECTS), after acquiring a professional master's degree and a professional psychologist qualification [15]. Professional qualification served as the foundation for further professional practice.

In its turn, three years of a PhD study programme, followed by promotion work presentation and by getting a PhD degree, gives a chance to prepare and perform scientific and academic work in the chosen field of psychology.

To get rights to offer higher education studies, the higher education institution has to receive a license for the appropriate study programme implementation; thus, the rights to provide a government recognised higher education document – diploma; the rights

¹ The survey was performed among 1003 Latvian population aged 18–74 years old in April, 2017.

² Credit point – Latvian accounting unit, which is matched to a 40-academic-hour capacity (one week study) [7].

³ ECTS – European Credit Transfer and Accumulation System.

to grant a professional qualification are given when the study programme / appropriate field of study (viz. related study programmes, too) has undergone accreditation.

Considering professional higher education standard, professional bachelor's study programme must contain general education study courses, at least for 20 Latvian credit points – humanitarian and social sciences courses, including courses which develop social, communication and organisational basic skills; field (fields of professional activity) theoretical basic courses and informational technology courses at least for 36 Latvian credit points; field (fields of professional activity) professional specialisation courses at least for 60 Latvian credit points; state examination, where part of it is bachelor's thesis or diploma (diploma project) development and presentation, at least for 12 Latvian credit points.

Nevertheless, professional master's study programme must contain study courses that provide profound education of newest achievements in the field's (professional field) theory and practice, at least for five Latvian credit points; research, creative work, work project and management study courses for at least three Latvian credit points; state examination, where part of it master's thesis or diploma paper (diploma project) development and presentation, at least for 20 Latvian credit points [25].

Professional study programme specifics are related to a relatively large proportion of professional practice (in total at least 26 Latvian credit points, 39 ECTS, respectively within the professional bachelor's degree framework – 20 Latvian credit points and within professional master's degree framework – six Latvian credit points). Professional practice is implemented at a psychologist's work place and related to the necessity of validating theoretical knowledge received during the study period, as well as the possibility of receiving skills and abilities under the supervision of an experienced psychologist, thus being prepared for enactment of the duties of a psychologist.

In the course of time (until 2017), psychologist education in Latvia was offered by seven higher education institutions – government founded higher education institutions: University of Latvia, University of Daugavpils, Rīga Stradiņš University, Riga Teacher Training and Educational Management Academy (in 2017 it was consolidated to University of Latvia) and private institutions of higher education: International Higher School of Practical Psychology (closed down at the end of 2015) and High school of psychology (from 2010 – Baltic Psychology and Management Higher School, which in 2015 was consolidated to Baltic International Academy), as well as, recently, "RISEBA" University of Business, Arts and Technology.

It is now possible to acquire bachelor-master-PhD education in psychology in universities, while other higher educational institutions offer bachelor-master education in psychology.

For persons who received education in psychology abroad, there is an obligation to acknowledge that by receiving Latvian academic informational centre conclusion:

- 1) if educational received abroad document conforms to Latvian assigned higher education document;

- 2) if there is a possibility to equalise to any assigned Latvian grade or diploma;
- 3) what additional conditions should be fulfilled, to equalise the educational document received abroad to any Latvian assigned academic grades or diploma, if abroad received academic grade or educational document does not satisfy any of the assigned Latvian grade or diploma requirements [15].

Such system in psychologist higher education was created and performed relatively successfully in Latvia until 2017, because in the enacted Psychologist Law psychologist education and professional practice rights have been separated, as well it has been defined that

“[a] person has the right to perform independent professional psychological practice confirmed by higher education diploma for accredited bachelor’s study programme and accredited master’s study programme and has acquired at least 200 Latvian credit points (300 ECTS); moreover, at least one of those programmes must be a professional study programme, requested is registration at the Psychologist register and certification that allows to work in the chosen psychological field” [20].

This means that reformation of higher education for psychologists will take place soon. On the one hand, it will be looking for better solution in bachelor and master’s study programmes’ optimisation and efficiency; on the other hand, better preparation of psychologists for certification during the studies will be ensured.

Towards Psychologist Professional Practice Legislation

Psychologist education and professional practice development in Latvia has raised the question about psychologist professional practice legislation. Nevertheless, the way to the Psychologist Law promulgation has been 15 years long, and it has been related to many debates.

It has been determined by many circumstances, among which the most highlighted have been psychologists’ opinions, interests and diversity of psychological approaches. In Latvia, over 40 non-governmental organisations represent psychologist interests, different ideas about psychologist needs, psychologist duties, rights, responsibility, also fear of changes and fear that psychologist practice legislation will create additional costs and administrative burden to psychologists (for example, obligation to document cooperation with a client, obligation to pay taxes, relatively high costs for qualification improvement), which directly will increase prices for psychologist service and respectively will decrease the amount of clients, there are worries that psychologist certification and recertification models will be complicated, worries about psychologist specialization etc. [1, 2, 4, 6, 7, 13].

Another highly important issue is which governmental institution will be responsible for psychologists – Ministry of Health, Ministry of Welfare, Ministry of Science and Education, The State Chancellery of Latvia or Cross-Sectoral Coordination Centre.

Consequently, Psychologist Law development and further progress was committed to Cross-Sectoral Coordination Centre, which in 2014 prepared an informative report “About the necessity of regulating psychologists professional activities”, which admitted that to provide unified psychologist service supervision and make it better in the long term, it is necessary to create psychologist certification system and provide supervision for psychologist professional practice, professional and general ethical consideration, as well as necessity for psychologist professional practice legislation [4].

In this context it should be emphasised that psychologist work covers many professional fields, which made it noticeably harder to develop psychologist professional practice legislation. Therefore, until 2017 in Latvia there was not created a general framework for psychologist practice, there were not defined psychologists’ duties and rights, and, more importantly, there were not defined client rights, there was not created a unified certification system that would provide control for unified educational and professional experience requirement for psychologists that would guarantee good quality of psychologist service, there were not defined limitations for psychologist to perform professional practice if practice realisation was unqualified and made harm to a client [14].

At the same time, psychologist basic skills were included in psychologist profession standard⁴ and profession classifier⁵. Nevertheless, this regulation was quite general and was more related to psychologist education and work relation arrangement, rather than systematic psychologist professional practice regulation [22].

Considering the above mentioned, some fields of psychology were nominated specific (additional) educational, qualification and reputational requirements; for example, to work as a psychologist in educational institutions [17, 26], to work with children [19], to perform forensic psychological expertise [21] etc.

Only in 2013, as a known compromise, the psychologist conclusion structure and rights to create psychologist conclusion framework were defined in the Children’s Rights Protection Law – psychologist conclusion about psychological assessment results for court, orphans’ court, police and prosecutor’s office cases, which are related with children’s rights protection, who have obtained at least a master’s degree in psychology and who has at least a 5-year professional experience working with children and families.

Psychologist conclusion contains:

- 1) institution where request came from;
- 2) psychological assessment goals;
- 3) psychological assessment time and place;
- 4) general information about child, which is or may be necessary in conclusion handing in process

⁴ Profession standard defines basic tasks and duties of professional practice, professional qualification requirements, necessary education, skills, competence and abilities to its performance [21].

⁵ Profession classifier is a system-wide (trade, position, speciality) list, which is created to provide appropriate overview and comparison for international labour force [5].

- 5) methods used for psychological assessment;
- 6) observation during assessment, client motivation and assessment limitations;
- 7) psychological assessment results and analysis;
- 8) justified conclusions and recommendations;
- 9) information about confidentiality;
- 10) psychologist's name, surname, degree, diploma number, high school, where diploma was given, assessment handing in date [16].

Furthermore, this law defines how to work with children, how to perform volunteer work, as well that according to the agreement, it is not allowed to give psychological assessment service to a psychologist:

- 1) who was convicted of criminal act related to violence of criminal threatening, regardless whether conviction was removed or cancelled;
- 2) who was convicted of criminal act against morality or sexual inviolability, regardless whether conviction was removed or cancelled;
- 3) whom court has applied prescribed medication (prescribed by the law).

Besides that, the Education Law article 50 defines that work as a teacher or psychologist in educational institution (because psychologist in educational institution is equal to a teacher [23]) cannot be granted to a person who was convicted for wilful criminal act (regardless whether conviction was removed or cancelled), except in cases when after removal or cancellation of conviction as determined by the Cabinet of Ministers, Education Quality Public Service has evaluated that it does not affect learners' interests and has allowed to work a previously convicted person (for wilful criminal act or a less serious crime), as well a disabled person, a person who does not speak the official language (Latvian) or a person who by court resolution has lost parental (care) rights [17].

Furthermore, all psychologists who work with children (viz. persons under 18 years old), are obliged to study the concept about children's right protection – a 40-academic-hour-long professional qualification improvement programme, and once every five years after learning the children's right programme – a 24-academic-hour educational programme of notion improvement about topicality in children's right protection [24].

In general, until the Psychologist Law was enacted, only in some public work fields there were defined requirements for psychologist education and work experience; nevertheless, this was partially defined and mutually diverse in different normative acts, which showed risks that psychologist service quality may not be guaranteed at an appropriate level, which could affect decision-making, as well as make harm to a person.

The Essence of the Psychologist Law

On 30 March 2017 the Parliament of Latvia, Saeima, in its third (final) reading enacted the Psychologist Law, which was announced by the president of Latvia on April 30, 2017. The law came into force on 1 January 2018.

The goal of this law is to regulate psychologist professional practice (viz. psychological assessment, preparation of psychologist conclusion, individual counselling, as well as service to groups or organisations, using professional notion and scientifically based methods), to provide qualified psychologist service. As can be seen, psychologist professional practice does not include psychological research or teaching (this was and still remains one of the discussion objects).

A psychologist can perform professional practice as an employee, by signing a contract with an employer, as a volunteer, by signing volunteer work contract, as employer or author, respectively signing contract with a company or royalty or self-employed person (viz. a person who gets income independently, without being involved as an employee in labour relations with an employer and by not taking any position that gives rights and reward).

In this context it is important to highlight that on the very same day, when the Psychologist Law was enacted, the law “Regarding regulated professions and recognition of professional qualifications” was also modified. Article 32⁷ of this law says that in the field of psychology regulated profession there is a psychologist who can perform his work independently, if he is certificated. In Latvia, the term “regulated profession” means regulated professional activity or regulated professional set of works, which can be enabled under the regulation of national law acts and practiced with an appropriate professional qualification.

“Regulated professions” in essence are related to the necessity to ensure professional work in accordance to certain quality requirements and criteria, if work is related to social interest protection, its security and health protection; to protect separate socially significant professions against unqualified people involvement, set for those professions high requirements; to provide the possibility of receiving professional qualification in the Republic of Latvia which will be admitted overseas, as well as the abroad received qualification to be admitted in Latvia; to encourage people to move around in the European Union countries and European Free Trade Association countries [18].

In the future a psychologist professional practice will be performed by people who have received higher education diploma for accredited bachelor’s study programme and accredited master’s study programme in psychology education with at least 200 Latvian credit points. Furthermore, at least one of those programmes is supposed to be a professional study programme, registered at the Psychologist register (which will be maintained by the Education Quality Public Service), and who received a psychologist certificate in at least one of psychologist work fields:

- 1) educational and school psychology;
- 2) work and organisational psychology;
- 3) clinical and health psychology;
- 4) legal psychology;
- 5) counselling psychology;
- 6) military psychology.

However, to work as a psychologist is restricted to people:

- 1) who do not have appropriate education;
- 2) who are not registered at the Psychologist register;
- 3) whose psychologist certificate has been suspended or cancelled and whose psychologist practice has been suspended or stopped, as well as to people whose psychologist practice has been suspended or stopped (usually if a psychologist has overstepped normative acts or professional ethical requirements);
- 4) who have been convicted as suspected or accused in criminal process for criminal act, related to violence or criminal threatening, or for crime against morality or sexual inviolability;
- 5) who have been convicted as suspected or accused in criminal process for criminal act, related to violence or criminal threatening, or for crime against morality or sexual inviolability, regardless if conviction was spent or cancelled;
- 6) who have been convicted as suspected or accused in criminal process for criminal act, related to violence or criminal threatening, or for crime against morality or sexual inviolability, but exempted from penalty;
- 7) against whom criminal process for criminal act, which is related to violence or criminal threatening, or for crime against morality or sexual inviolability, is terminated on unreasonable basis;
- 8) who have a trusteeship.

To make it possible for a psychologist to fully provide his service, in the Psychologist Law there is prescribed obligatory psychologist registration at the Psychologist register, further certification (certificate is given for seven years after all examination has been completed) and recertification. Thereby, under auspices of the Ministry of Education and Science there will be created a psychologist certification council, which will approve psychologist certification committee and psychologist ethical committee regulations and personal staff structure; it will approve psychologist ethical codex; organise psychologist certification, recertification and supervisor rights conferment, decision about psychologist registration at the register, psychologist professional practice suspension, termination and renewal, psychologist certificate issue, suspension, cancellation and renewal; make decision about supervisor (certificated psychologist, who has at least a 5-year-long personal practice experience in appropriate psychologist work field and who have passed psychologist-supervisor examination, acquiring the rights to perform psychologists' supervision – systematic cooperation with psychologist (individually or in group), which is based on mutual contract, which has a goal to supervise psychologist professional practice and fulfil their professional comprehension and competence, to ensure high quality of psychological service and psychologist readiness independently perform professional practice) assignment, suspension, cancellation and renewal; supervise and control psychologist professional practice; consider applications about psychologist professional practice, etc.

It is envisaged that there will be created six certification commissions (according to psychologist professional fields), which will evaluate the received information from certificate applicant and will perform competence examination. Likewise certificate committee will evaluate complaints about psychologist professional practice and will give a conclusion to the psychologist certification council about decision making.

To ensure safe and qualitative psychologist professional practice, in the Psychologist Law there have been prescribed the following professional practice basic principles for a psychologist:

- 1) principle of responsibility;
- 2) principle of competence;
- 3) principle of confidentiality;
- 4) principle of client psychological prosperity;
- 5) principle of professional cooperation;
- 6) principle of client informing about psychological assessment goals and results;
- 7) principle of ethical attitude and behaviour;
- 8) principle of respect to human personality;
- 9) principle of honesty.

It also encompasses the requirement to psychologist conclusion structure, which in essence is identical to the Children's Rights Protection Law – Psychologist conclusion, which has been prepared in two copies, shows the following information:

- 1) customer and client;
- 2) psychological assessment goals;
- 3) psychological assessment time and place;
- 4) general information about client, which is or may be necessary in conclusion-making process;
- 5) methods used for psychological assessment;
- 6) observation during assessment, client motivation and assessment limitations;
- 7) psychological assessment results and analysis;
- 8) reasoned conclusions and recommendations;
- 9) information about confidentiality;
- 10) date when conclusion is made;
- 11) psychologist's name, surname, certificate number and certificate date of issue.

At the same time, in the Psychologist Law there have been defined psychologist duties, rights and responsibilities about information non-proliferation and confidentiality requirement consideration. A psychologist's main duties are: appropriate method usage; storage of client information; ethical principle consideration; client informing about counselling goals; used method and results; salvation of client information, except cases described in normative acts or information sharing if it is agreed with a client, as well as an obligation to cooperate with other professional representatives and other psychologists in client issue resolving. To maintain the professional qualification and to be recertified, a psychologist is obliged to cooperate with psychologist-supervisor on regular basis, as well as enhance their own professional skills and competence.

A psychologist is obliged to keep his conclusions and cooperation records for 10 years. In the same way, a psychologist is obliged to instantly, not longer than within 24 hours, inform law enforcement agencies or other competent institutions, about circumstances which a psychologist has found out during his professional practice, if there is a serious suspicion that immediate circumstance non-consideration can lead to criminal act against a human life, health, morality or sexual inviolability.

At the same time, a psychologist has rights to refuse of giving psychological service, if it can create a direct threat to a psychologist's life, health or security. In its turn, a psychologist's client has rights, in a comprehensive form, to receive information from a psychologist about the goal of counselling, psychological assessment methods, process, results and conclusions, as well as rights fully or partially to refuse a psychologist's service (except cases when, for example, assessment is obligatory), to address in writing the Psychologist certification council, to evaluate the application of a psychologist's professional practice.

Special protection is guaranteed to a psychologist's non-adult clients (viz. a person under 18 years old). Service to this client is allowed only if a client's legal representative (usually – a parent) is informed about the service and agreed with it in writing, except if:

- 1) it is the first counselling session, when this client came to a psychologist and after counselling there was made no conclusion;
- 2) counselling session is given to anonymous client, using electronic communications;
- 3) counselling session or psychologist's conclusion, or session overview is asked from an Orphan's court, law enforcement institution or other competent institution, informing about that legal representative;
- 4) non-adult client is 14 years old and has himself approached a psychologist.

The Psychologist Law transition prescribes psychologist certification special conditions when the law comes into force, viz. to a person who has until January 1, 2018 received psychologist education, which conforms at least to five years full-time studies, and has done professional psychologist practice which has documentary proof for at least three years during last five years, has rights to have independent psychologist professional practice without registration at the register and psychologist certificate until December 31, 2019. In its turn until December 31, 2018 the person may come to apply for a certificate to the psychologist certification council, to be:

- 1) registered at the Psychologist register and receive a psychologist certificate without examination, if this person can documentary prove professional practice at least for three years during last five years;
- 2) registered at the Psychologist register to receive a psychologist certificate without examination and receive psychologist-supervisor rights without examination, if this person can documentary prove professional practice at least for five years during last seven years [8, 20].

Conclusion

The Psychologist Law promulgation has created necessary preconditions, in order to arrange the system of Latvian psychologist professional practice. However, no law is able to solve all challenges observed in any profession. It is clear that among those challenges there are not only different procedures, for example, psychologist registration, certification and recertification, but also professional improvement regulation and creation of good professional practice, and also constant progress of existing question about psychologist ethical professional practice, clearly positioning his service.

In addition, one of the fears tropicalized lately, is the question about psychologist client protection, because a psychologist has an obligation to document his practice, as well as when it is necessary to be able to verify / provide proof, for example, in certification process.

In the same way, more detailed legal solutions will be necessary in order to regulate demands, rights, duties, responsibilities if a psychologist works in a specific work field, for example, in the multi-professional team at medical institution. No less disputable is a question about a psychologist's duty to take responsibility for their professional practice results, defining a problem of those results, and also the possibility of getting professional liability insurance for a psychologist. Thereby, it should be considered that no law is able to solve all professional work issues, but it can highlight the way to practice development, strengthening safe, qualitative and legal psychologist service, effectively protect service providers and clients. This means that psychologist professional practice law legislation in Latvia is still and will be developing.

Psihologu izglītības un profesionālās darbības tiesiskā regulējuma attīstība Latvijas Republikā

Kopsavilkums

Psihologija kā zinātniskais virziens un profesionālās darbības prakse sāka pakāpeniski attīstīties tagadējās Latvijas Republikas teritorijā 19. gadsimta otrajā pusē, bet profesionālo psihologu sagatavošana, t. i., studijas augstākās izglītības iestādē – Latvijas Universitātē –, tika uzsāktas vairāk nekā gadsimtu vēlāk – tikai 1989. gadā. Savukārt pirmais likums, kas tieši regulē psihologu profesionālo darbību, – Psihologu likums, pēc vairāk nekā 15 gadu ilgām diskusijām ir pieņemts 2017. gada 30. martā (stājās spēkā 2018. gada 1. janvārī).

Psihologu profesionālās darbības regulējums ir nozīmīgs ne tikai tādēļ, ka psihologs tieši ietekmē cilvēku un viņa veselību un bieži vien no psihologa lēmuma (atzinuma) ir atkarīga cilvēka turpmākā dzīve, nodarbinātība, dažādu tiesību ieguve vai saglabāšana,

bet arī tādēļ, ka 12 % Latvijas iedzīvotāju atzīst, ka izjūt vajadzību pēc psihologa vai psihoterapeita konsultācijas, tomēr speciālistu nav apmeklējuši, 3 % Latvijas iedzīvotāju pēdējo reizi pie psihologa vai psihoterapeita vērsušies pēdējā gada laikā, 5 % – pirms viena vai četriem gadiem, savukārt 7 % ir vērsušies pie speciālista vēl senāk. Minētais aktualizē jautājumu par psihologu pakalpojumu kvalitāti, drošību, tostarp konfidencialitāti, skaidriem sadarbības noteikumiem, attiecību dokumentēšanu, pakalpojumu kvalitātes pārraudzību un psihologam izvirzītajām izglītības, kvalifikācijas un pilnveides prasībām.

Līdz ar to šajā rakstā ir mēģināts izsekot psihologu izglītības un profesionālās darbības tiesiskā regulējuma attīstībai Latvijas Republikā, īpašu uzmanību pievēršot Psihologu likuma būtībai un ar to saistītajām problēmām.

Rakstā konstatēts, ka Psihologu likuma pieņemšana ir izveidojusi nepieciešamos priekšnosacījumus, lai sakārtotu Latvijas psihologu profesionālās darbības sistēmu. Tomēr neviens likums nevar atrisināt visus izaicinājumus, kas ir vērojami katrā profesijā. Viena no problēmām, kas ir aktualizējusies pēdējā laikā, ir jautājums par psihologa klienta aizsardzību, jo psihologam ir pienākums savu darbību dokumentēt, kā arī nepieciešamības gadījumā apliecināt vai pierādīt, piemēram, sertifikācijas procesā.

Tāpat tiesiskie risinājumi būs nepieciešami, detalizētāk reglamentējot prasības, tiesības, pienākumus, atbildību, ja psihologs darbojas kādā specifiskā darbības jomā, piemēram, ārstniecības iestādē, multiprofesionālas komandas sastāvā. Ne mazāk diskutējams ir arī jautājums par psihologa pienākumu uzņemties atbildību par savas profesionālās darbības rezultātiem, šo rezultātu definēšanas problēmām, kā arī iespējamo psihologa profesionālās atbildības civiltiesisko apdrošināšanu. Tas arī nozīmē, ka psihologu profesionālās darbības tiesiskais regulējums Latvijas Republikā joprojām ir un būs attīstībā.

Atslēgvārdi: psihologa izglītības un profesionālās prakses tiesiskais regulējums, Psihologu likums, psihologa profesionālā prakse, prasības.

References

1. Ābelīte, L., (2014) *Psihologu karš* (Eng. *War of psychologists*). Available from https://www.pietiek.com/raksti/psihologu_kars
2. Avotiņš, V. (2014) *Mūze: Psihologus sertificēs un saskaldīs* (Eng. *The planned certification and splitting of psychologists*). Available from <http://nra.lv/latvija/124350-muze-psihologus-sertifices-un-saskaldis.htm>
3. Dzērve, L. (2015) *Psihologu organizācijas aizvien nerod kopsaucēju par topošo likumu* (Eng. *Psychologist organisations cannot reach consensus about the proposed law*). Available from <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/psihologu-organizācijas-aizvien-nerod-kopsauceju-par-toposo-likumu.a127362/>
4. *Informatīvais ziņojums "Par psihologu profesionālās darbības regulējuma nepieciešamību"* (2014) (Eng. *Informative report "About the necessity of psychologist professional activity regulation"*). Online available from http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/PKCZin_20140211_psi.pdf

5. *Jaunais Profesiju klasifikators* (Eng. *The New Profession Classificatory*). Available from <http://www.lm.gov.lv/text/80>
6. Latvijas Psihologu arodbiedrība. (2015) *Psihologu atklātā vēstule* (Eng. *Latvian Psychologists' Union, Psychologists' open letter*). Available from <http://www.irlv.lv/blogi/profesijas/psihologu-atklata-vestule>
7. *Latvijas psihologu sabiedriskās organizācijas aicina atbalstīt jauno likumu* (Eng. *Psychologist social organisations of Latvia call for support for the new law*). Available from <http://www.medicine.lv/raksti/latvijas-psihologu-sabiedriskas-organizacijas-aicina-atbalstitjauno-likumu>
8. *Likumprojekta "Psihologu likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums* (anotācija) (2015) (Eng. *Draft Law "The Psychologist Law" initial impact assessment report* (abstract)). Available from <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/0F4592F4A7F1594AC2257D250025C497?OpenDocument>
9. Mārtinsons, K., Lasmane, A., Karpova, Ā. (2016) *Psiholoģijas vesture* (Eng. *History of psychology*). Rīga: Zvaigzne ABC.
10. *Pētījums: 12% iedzīvotāju izjūt vajadzību pēc psihologa vai psihoterapeita, taču speciālistu nav apmeklējuši* (2017) (Eng. *Research: 12% of the inhabitants feel the needs towards psychologist and psychotherapist services, yet have never visited one*). Available from <http://apollo.tvnet.lv/zinas/12-latvijas-iedzivotaju-izjut-vajadzibu-pec-psihologa-vai-psihoterapeita-tacu-specialistu-nav-apeklejusi/797878>
11. *Psiholoģija Latvijā: psihologi, izglītība, profesionālā darbība* (2012) (Eng. *Psychology in Latvia: psychologists, education, professional activity*). K. Mārtinsons, sast. Rīga: RaKa, 2012.
12. Reņģe, V., Dragūns, J. (2012) *Psychology in Latvia: Its origins, development, and current state*. *European Psychologist*, 17(3), 246–252.
13. *Vairāk nekā 230 psihologi vērsās Saeimā pret Psihologu likumu*. (2015) (Eng. *More 230 psychologists approach the Parliament to oppose the Psychologist Law*). Available from <https://medicine.lv/raksti/vairak-neka-230-psihologi-versas-saeima-pret-psihologu-likumu>
14. *Vesperis, V. (2015) Miti un patiesība par Psihologu likumu* (Eng. *Myths and Truths about the Psychologist Law*). Online available from <http://www.medicine.lv/raksti/vesperis-miti-un-patiesiba-par-psihologu-likumu>

Legal acts

15. *Augstskolu likums* (Eng. *Higher Education Law*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=37967>
16. *Bērnu tiesību aizsardzības likums* (Eng. *Children's Rights Protection Law*). Online available from <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>
17. *Izglītības likums* (Eng. *Education Law*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>
18. *Likums "Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu"* (Eng. *Law "Regarding regulated professions and recognition of professional qualifications"*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=26021>
19. *Profesionālās izglītības likums* (Eng. *Professional Education Law*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=20244>
20. *Psihologu likums* (Eng. *Psychologist Law*). Available from <https://www.vestnesis.lv/op/2017/75.1>
21. *Tiesu ekspertu likums* (Eng. *Forensic Expert Law*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=280576>

22. *Ministru kabineta 2014. gada 26. augusta noteikumi Nr. 512 "Noteikumi par otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu"* (Eng. *Regulation No. 512 of August 26, 2014 of the Cabinet of Ministers "Regulations about the national standard of the second level professional higher education"*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=268761>
23. *Ministru kabineta 2014. gada 1. aprīļa noteikumi Nr. 173 "Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu"* (Eng. *Regulation No. 173 of April 1, 2014 of the Cabinet of Ministers "Regulations about specific knowledge acquisition of children's rights protection, the contents and aptitude of such knowledge"*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=265516>
24. *Ministru kabineta 2011. gada 19. maija noteikumi Nr. 354 "Noteikumi par pedagogu profesiju un amatu sarakstu"* (Eng. *Regulation No. 354 of May 19, 2011 of the Cabinet of Ministers "Regulations about the list of education profession sand positions"*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=229913>
25. *Ministru kabineta 2014. gada 28. oktobra noteikumi Nr. 662 "Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību"* (Eng. *Regulation No. 662 of October 28, 2014 of the Cabinet of Ministers "Regulations about the required education and professional qualification for educators and development of their professional competence"*). Available from <https://likumi.lv/ta/id/269965-noteikumi-par-pedagogiem-nepieciešamo-izglitibu-un-profesionalo-kvalifikaciju-un-pedagogu-profesionalas-kompetences-pilnveides>
26. *Ministru kabineta 2010. gada 28. maija noteikumi Nr. 461 "Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību"* (Eng. *Regulation No. 461 of May 28, 2010 of the Cabinet of Ministers "Regulations about profession classificatory, professionally relevant basic tasks and classification requirements, and procedure of professional classificatory usage and actualisation"*). Available from <https://likumi.lv/doc.php?id=210806>

Mirušu cilvēku personas datu aizsardzība

Mg. iur. Džena Andersone

Latvijas Universitāte, Juridiskā fakultāte, Doktora studiju programma

dzenaanderson@inbox.lv

Kopsavilkums

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu par mirušu cilvēku personas datu aizsardzības aspektiem. Mērķa sasniegšanai tiek aplūkots normatīvais regulējums un īstenotā prakse saistībā ar mirušo personu datu apstrādi. Mirušo personu datu apstrādē biežāk tiek izmantotas tās tiesību normas, kas attiecas uz mirušo pacientu datu apstrādi, taču arī šāda prakse visos gadījumos nav konsekventa. Rakstā tiek analizētas Ārstniecības likuma un Pacientu tiesību likuma normas personas datu aizsardzības kontekstā. Pacientu tiesību likuma normas nav izmantojamas situācijās, kas ir ārpus medicīnas iestāžu kompetences un mirušo pacientu personas datu aizsardzības tvēruma. Tāpēc rakstā galvenā uzmanība veltīta nepieciešamībai izstrādāt atsevišķus noteikumus mirušu cilvēku personas datu apstrādei.

Atslēgvārdi: personas dati, mirušu cilvēku personas dati, pacientu dati, mirušu pacientu dati.

Ievads

2018. gada 25. maijā stājās spēkā 2016. gada 27. aprīļa Eiropas Parlamenta un Padomes regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, ar ko tiek atcelta Direktīva 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula, turpmāk – arī Regula). Atbilstoši Vispārīgās datu aizsardzības regulas preambulas 27. punktam Regula netiek piemērota mirušu cilvēku personas datiem, atstājot dalībvalstīm iespēju paredzēt atsevišķus noteikumus par mirušu cilvēku personas datu apstrādi [3].

Latvijā spēkā esošajā Fizisko personu datu aizsardzības likumā [4] un jaunajā Personas datu apstrādes likumā [7], kura likumprojekts ir atbalstīts Saeimas Juridiskajā komisijā un virzīts izskatīšanai Saeimā pirmajā lasījumā, nav paredzēti kādi noteikumi mirušu cilvēku personas datu apstrādei. Taču ikdienas darbā rodas situācijas, kurās jautājums

par mirušu cilvēku personas datu iegūšanu un izmantošanu kļūst aktuāls. Turklāt šis jautājums pēdējos gados ticis apspriests arī plašsaziņas līdzekļos saistībā ar internetā pieejamiem aizgājēju profiliem sociālajos tīklos. Tāpēc šī raksta mērķis ir nedaudz plašāk aplūkot problēmas, kas saistītas ar to, ka nav regulējuma mirušu cilvēku personas datu apstrādes jomā, un sniegt priekšlikumus situācijas risināšanai.

Rakstā izmantotas šādas tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā (valodnieciskā viedokļa noskaidrošanai), sistēmiskā (sasaistes ar citām normām noskaidrošanai) un teleoloģiskā (jēgas un mērķa noskaidrošanai) tiesību normu interpretācijas metode. Balstoties uz noskaidrotajām atziņām un viedokļiem par pētījuma objektu, izmantotā aprakstošā metode ļauj interpretēt pētījuma rezultātus.

Mirušu cilvēku personas datu aizsardzības prakse

Latvijā normatīvais regulējums neparedz mirušu cilvēku personas datu aizsardzību, un arī citur pasaulē personas datu aizsardzības regulējums parasti tiek attiecināts tikai uz dzīvu cilvēku datiem. Pasaulē ir tikai dažas valstis, kuru normatīvajā regulējumā tieši un nepārprotami ir teikts, ka personas dati ir informācija gan par dzīvu, gan mirušu cilvēku.

Šādā veidā personas dati tiek definēti, piemēram, Islandes Datu aizsardzības likuma otrajā pantā [20]. Savukārt Singapūras Personas datu aizsardzības likumā jēdziens “indivīds” tiek attiecināts gan uz dzīvu, gan mirušu personu, taču viss minētais tiesību akts attiecībā uz mirušām personām netiek piemērots, izņemot personas datu izpaušanas aizliegumu un nosacījumu, ka mirušo cilvēku personas dati tiek aizsargāti desmit gadus pēc personas nāves [18]. Savukārt Dānijas Kriminālkodeksa 264. d. paragrāfā paredzēts sods (naudas sods vai brīvības atņemšana uz laiku līdz sešiem mēnešiem) par tādu attēlu vai informācijas pārsūtīšanu, kas saistīta ar citas personas, tostarp mirušas personas, privāto dzīvi [9].

Atbilstīgi Datu aizsardzības aktam Skotijā mirušu personu dati netiek pielīdzināti dzīvu personu datiem, un saskaņā ar Skotijas Informācijas brīvības likumu (2002) [15] informāciju par mirušu personu ir iespējams iegūt, taču likumā nostiprināts arī izņēmums, proti, nevienam netiek izsniegta informācija, kas satur mirušās personas veselības datus un ziņas, kas par personu iegūtas sociālās aprūpes laikā [12]. Atbilstīgi spēkā esošajam likumam un nostiprinātajai tiesu praksei [11] ziņas no mirušās personas slimības vēstures netiek izsniegtas arī radniekiem, tostarp vecākiem.

Latvijā Datu valsts inspekcija rekomendācijā “Personas datu definīcija” atzīst, ka miruša cilvēka dati jāaizsargā atsevišķos gadījumos [10]. Piemēram, situācijās, kurās informācija par mirušo vienlaikus attiecas arī uz dzīvām personām.¹ Arī juristu vidū ir

¹ Datu valsts inspekcija norāda: “Informācija par mirušām personām var attiekties arī uz dzīvām personām. Piemēram, informācija par to, ka mirusī Anna slimoja ar hemofiliju, norāda, ka viņas dēls Jānis arī slimo ar šo pašu slimību, jo tā ir saistīta ar gēnu, kas atrodas X hromosomā. Tādējādi gadījumos, kad var uzskatīt, ka informācija par mirušām personām vienlaikus attiecas arī uz dzīvām personām, tā ir uzskatāma par personas datiem, uz ko attiecas Datu aizsardzības likuma noteikumi, un mirušas personas dati netieši bauda personas datu aizsardzības noteikumos paredzēto aizsardzību.”

sastopams viedoklis, ka mirušas personas dati netieši bauda personas datu aizsardzību. Tā, piemēram, E. Eglīte, analizējot personas datu apstrādes tiesiskos aspektus, norāda, ka gadījumos, ja informācija par mirušām personām vienlaikus attiecas arī uz dzīvām personām, tā jāuzskata par personas datiem, uz ko attiecināmi Fizisko personu datu aizsardzības likumā ietvertie datu apstrādes nosacījumi [14, 17].

Tādējādi mirušo personu datu aizsardzības nepieciešamība tiek saistīta vienīgi ar pienākumu vienlaikus aizsargāt kādas dzīvas personas datus. Taču mirušās personas dati paši par sevi paliek bez šādas aizsardzības. Šajā jomā nav konkrēta regulējuma, tāpēc prakse rada savus noteikumus situācijas risināšanai. Publiski pieejamā informācija par lielāko sociālo tīklu politiku šajā jautājumā liecina, ka ārvalstu portāli, piemēram, www.facebook.com (*Facebook*), piedāvā vairākas opcijas – gan profila dzēšanu pēc tuvinieku lūguma (uzrādot miršanas apliecību), gan piemiņas vietnes vai virtuālā memoriāla izveidi, gan arī vēl dzīves laikā izmantojamu pakalpojumu – attiecīga rīkojuma sagatavošanu, kā portālam rīkoties ar personas sociālo profilu pēc nāves, kas līdzvērtīgi testamentam tiek izpildīts pēc miršanas apliecības uzrādīšanas [22].

Savukārt Latvijas sociālā vietne Draugiem.lv personas nāves gadījumā piedāvā tikai vienu opciju – dzēst personas profilu. Mirušo lietotāju profili tiek dzēsti pēc pirmās pakāpes tuvinieku lūguma. Uzrādīt miršanas apliecības kopiju tiek prasīts tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, ja nav pirmās pakāpes radnieku vai ja ir pamatotas aizdomas, ka tuvinieku viedokļi par profila dzēšanu varētu atšķirties. Portāls neapkopu precīzu statistiku par mirušo personu profilu dzēšanu, bet pēc vispārīgām aplēsēm nedēļā tiek dzēsti aptuveni 5–10 profili, t. sk. ne tikai mirušo lietotāju, bet arī viltus profili.² Draugiem.lv pārstāvis Jānis Palkavnieks uzsver, ka mirušo personu tuviniekiem netiek izpaustas attiecīgā profila paroles, lai šādā veidā neradītu piekļuvi konfidencialai informācijai, proti, vēstuļu saturam. Vienīgā iespēja, kas tiek piedāvāta radniekiem pirms profila dzēšanas, ir mirušās personas publicēto fotogrāfiju lejupielāde [13].

No šeit minētā secināms, ka vienotu noteikumu rīcībai ar mirušo cilvēku personas datiem nav, tomēr sabiedrība šādos gadījumos rīkojas atbilstīgi saviem morāli ētiskajiem priekšstatiem par to, ko drīkst un ko ne, cenšoties izturēties ar pietāti pret aizgājēju datiem.

Mirušu pacientu personas datu aizsardzības teorētiskie jautājumi

No Datu valsts inspekcijas rekomendācijas izriet, ka ar mirušas personas datiem galvenokārt tiek saprasti miruša pacienta dati un ar pacienta nāvi nebeidzas medicīniskā personāla pienākums glabāt profesionālos noslēpumus par personu.

Profesionālos noslēpumus medicīnā parasti apzīmē ar terminu “ārsta noslēpums”, un ar to saprot visu informāciju, kas fiksēta pacienta medicīniskajā dokumentācijā. Pienākums glabāt slepenībā šīs ziņas ir saistošs ne tikai galvenajām ārstniecības

² Informācija no portāla Draugiem.lv 2017. gada 14. februāra elektroniskās vēstules šī raksta autorei.

personām – ārstiem –, bet arī visam medicīnas iestādes personālam, tostarp atbalsta un administratīvajiem darbiniekiem, – visiem, kam tiešā vai netiešā veidā ir pieeja pacientu medicīniskajai dokumentācijai.

Datu valsts inspekcijas rekomendācija šajā jautājumā faktiski sakrīt ar Latvijas ārstu ētikas kodeksa ceturtajā punktā noteikto, ka ārsts tur slepenībā ziņas par pacientu arī pēc pacienta nāves [17].

Analoģisks ārsta noslēpuma glabāšanas pienākums paredzēts arī Austrālijas Mediķu asociācijas vadlīnijās – aizsargāt miruša pacienta medicīnisko ziņu konfidencialitāti ir ārsta ētisks un tiesisks pienākums. Šādas ziņas ir izpaužamas tikai un vienīgi likumā paredzētos gadījumos [16]. Tas ir gan Apvienotās Karalistes Centrālās medicīnas padomes vadlīnijās – “mediķu konfidencialitātes pienākums pēc pacienta nāves iestāšanās turpinās” [21], gan arī citu pasaules valstu medicīnas ētikas kodeksos un priekšrakstos.

Tādējādi var secināt, ka attiecībā uz miruša pacienta medicīniskiem datiem darbojas īpašs normatīvais regulējums. Kā jau iepriekš tika minēts, šāds speciāls tiesiskais regulējums, piemēram, Skotijā iekļauts Skotijas Informācijas brīvības likumā (2002), savukārt Latvijā tas iestrādāts Pacientu tiesību likumā [6].

Atbilstoši Pacientu tiesību likuma 10. panta trešajai daļai arī mirušu pacientu dati tiek aizsargāti. Savukārt šā paša panta ceturtajā daļā izsmēļoši uzskaitīti izņēmuma gadījumi, kuros informāciju par pacientu pēc viņa nāves drīkst izpaust konkrētam personu lokam,³ proti:

- ja informācijas sniegšana var ietekmēt minēto personu dzīvību vai veselību vai atvieglot veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu tām;
- ja informācija ir saistīta ar pacienta nāves cēloni vai ārstniecību laikā pirms viņa nāves.

Pacientu tiesību likuma 10. panta ceturtais daļas 1. punktā minētie gadījumi, saprotams, attiecas uz situācijām, kad mirušā tuviniekiem attiecīgās ziņas nepieciešamas sava veselības stāvokļa nodrošināšanai, piemēram, dažādu iedzimtu slimību, ģenētiskas pārmantojamības u. tml. gadījumos, kuros precīza informācija par pārmantojamām ģenētiskām slimībām var būtiski palīdzēt diagnostikas un ārstēšanas procesā.

Taču minētās normas otrajā punktā formulējums nav gluži skaidrs. No normas sākuma daļas (“informācija ir saistīta ar pacienta nāves cēloni”) nepārprotami izriet mirušā radnieku tiesības uzzināt nāves cēloni, taču atklāts paliek jautājums, cik plašu informāciju šīs personas varētu saņemt, jo, iespējams, personas slimības vēstures lielākā daļa vai visa dokumentācija par konkrētās personas pēdējo stacionēšanas reizi varētu būt saistīta ar tās nāves cēloni.

³ Atbilstoši Pacientu tiesību likuma 7. panta pirmajai daļai minēto personu lokā ir pacienta laulātais, bet, ja tā nav, – pilngadīgi un rīcībspējīgi tuvākie radnieki šādā secībā: pacienta bērni, pacienta vecāki, pacienta brāļi vai māsas, pacienta vecvecāki un pacienta mazbērni.

Savukārt normas otrajā daļā aiz vārda “vai” (“ārstniecība laikā pirms viņa nāves”) neskaidrības rada vārda “pirms” tvērums, proti, par kādu laikposmu (nedēļām, mēnešiem vai gadiem) varētu tikt pieprasīta un saņemta informācija par konkrēto mirušo personu. Tāpat ne mazāk svarīgs ir jautājums par pašu informācijas saturu, piemēram, vai tajā jāietver arī ziņas par lietotajiem medikamentiem, personas atkarībām u. c.

Analizētās normas otrajā punktā noteikts precīzs formulējums – “informācija saistīta ar ārstniecību”. Tātad, lai labāk saprastu šo regulējumu, vispirms jānoskaidro jēdziena “ārstniecība” saturs. Saskaņā ar Latvijā spēkā esošo Ārstniecības likumu “ārstniecība” tiek definēta kā “profesionāla un individuāla slimību profilakse, diagnostika un ārstēšana, medicīniskā rehabilitācija un pacientu aprūpe” [2].

Ar slimību profilaksi saprot visu darbību kompleksu, kas vērsts uz to, lai persona nesašlimtu. Diagnostika ir process, kurā tiek noteikta pacienta diagnoze un veselības stāvoklis, izmantojot dažādas medicīnā pieņemtas metodes. Ārstēšana ir viss pasākumu kopums, kas tiek veikts saslimušās personas atveseļošanai un patoloģiska stāvokļa novēršanai, tostarp medikamentozā terapija un operatīvā iejaukšanās. Turklāt ārstēšana var norisināties kā ambulatori, tā arī stacionārā.

Savukārt jēdzieni “medicīniskā rehabilitācija” un “pacientu aprūpe” ir definēti Ārstniecības likumā. Šī likuma pirmā panta 14. punktā noteikts, ka medicīniskā rehabilitācija ir atsevišķa “medicīnas nozare, kas nodarbojas ar cilvēka fiziskā, psiholoģiskā, sociālā, aroda un izglītības potenciāla attīstīšanu vai atgūšanu atbilstoši viņa fizioloģiskajiem vai anatomiskajiem ierobežojumiem, vai – stabilu veselības traucējumu gadījumā – ar pacienta dzīves pielāgošanu videi un sabiedrībai [...]”. Tā paša panta 12. punktā pacientu aprūpe tiek skaidrota kā “veselības aprūpes sastāvdaļa, kas ir tieši vai netieši saistīta ar sabiedrības, ģimenes vai personas veselības uzturēšanu, veicināšanu, aizsardzību un atgūšanu [...]”.

Minētās definīcijas un jēdzienu skaidrojumi iezīmē ārkārtīgi plašu jautājumu loku, kas Pacientu tiesību likuma 10. panta ceturtās daļas otrajā punktā ir ļoti lakoniski formulēts – “informācija saistīta ar ārstniecību”. Taču, palūkojoties uz visu jautājumu kopumu, kas tiek aptverts ar šo īso formulējumu, var secināt, ka iegūstamo datu apjoms ir ļoti liels, kas turklāt nav pat konkrēti ierobežots laikā.

Datu apjoma labākai uzskatāmībai tiks modelēta situācija, par piemēru izmantojot kādu reālu prakses gadījumu saistībā ar vienu no jēdziena “ārstniecība” komponentiem, proti, diagnostiku.

Diagnostikas gaitā iegūstamā informācija var būt arī nesaistīta ar personas nāves cēloni, taču tā noteikti būs fiksēta medicīniskajos dokumentos. Piemēram, persona tiek stacionēta sakarā ar smadzeņu išēmisko lēkmi, stacionārā mirst, autopsijā konstatētais nāves cēlonis ir cerebrālās išēmijas izraisīts artērijas pilnīgs nosprostošanās. Taču, iestājoties stacionārā, pacientam tiek ņemtas asinis laboratoriskiem izmeklējumiem, kuros konstatēts, ka papildu citām pamata slimībām persona bijusi arī inficēta ar cilvēka imūndeficīta vīrusu (HIV). HIV infekcija šajā gadījumā nav nāves cēlonis, taču ziņas par to iekļautas pacienta medicīniskajā kartē, tostarp ārsta gatavotajā slimības izrakstā – epikrīzē. Šādas

informācijas izsniegšana mirušā tuviniekiem var radīt visai neparedzamas sekas. Ievērojot, ka visbiežāk medicīniskie dati par mirušo cilvēku tiek pieprasīti saistībā ar dažādām tiesvedībām, neapšaubāmi, šādas konfidenciālas ziņas var kļūt zināmas arī plašākam personu lokam, piemēram, otrai tiesvedībā iesaistītajai pusei.

Neatrisināts paliek arī jautājums par analizējamā pantā paredzēto personu loku, kam likumdevējs piešķīris tiesības saņemt informāciju par mirušo pacientu. Pacientu tiesību likumā ir noteiktas ne tikai personas, kuras tiesīgas saņemt ziņas par mirušo, bet imperatīvi arī secība, kā tas darāms. Pirmā un galvenā persona šajā rindā ir pacienta laulātais. Pēc tam seko atruna – “ja tāda nav”, tad – bērni, vecāki, brāļi, māsa utt. Taču šis formulējums būtiski ierobežo pacienta pilngadīgo bērnu tiesības uzzināt sava tēva vai mātes nāves cēloni vai ārstniecību pirms nāves arī gadījumā, ja mirušo pacientu pārdzīvojušais laulātais (kurš turklāt var arī nebūt pacienta bērnu vecāks) to nemaz nevēlas.

Situācijās, kurās kādam no mirušā tuviniekiem ir aizdomas par radnieka īsto nāves cēloni⁴ vai ar to saistītajām medicīniskajām manipulācijām un ārstniecības kvalitāti kopumā, kas varēja izraisīt personas nāvi, nedrīkstētu šim tuviniekam liegt tiesības aktīvi iesaistīties procedūrā (ja laulātais vai kāds cits radnieks, kam atbilstoši likumā sniegtajam formulējumam ir priekšroka, to nedara), kas saistīta ar atbilstošu ziņu iegūšanu un nodošanu attiecīgām tiesībsargājošām iestādēm izmeklēšanas darbību veikšanai, ekspertīzes pieprasīšanai u. tml.

Mirušu pacientu personas datu aizsardzība praksē

Par iepriekš analizētās normas nepietiekamu skaidrību liecina arī prakse, kura parāda, ka Pacientu tiesību likuma normu interpretācija ir atšķirīga un piemērošana – nekonekventa. Piemēram, kāda persona tiesvedības nolūkos vērsās ar iesniegumu Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centrā, lai iegūtu ziņas par savu mirušo tēvu, proti, vai viņš sirdzis ar garīgām slimībām, vai bijis klīnikas uzskaitē, vai lietojis psihotropos medikamentus. Šī informācija personai bija nepieciešama aizdomu dēļ, ka tēvam bijuši psihiskās veselības traucējumi, kuri viņam, iespējams, pilnībā nav ļāvuši saprast savu darbību nozīmi, vadīt tās un apzināties savas rīcības sekas, ieķīlājot vairākus ģimenes īpašumus. Pēc šīs personas nāves mantiniekiem, tostarp dēlam, radās pienākums pret kreditoriem tēva uzkrāto parādu dēļ. Ar līdzīgu pieprasījumu mirušā dēls vērsās arī rehabilitācijas centrā “Jaunķemeri”, Paula Stradiņa Klīniskajā universitātes slimnīcā un vēl dažās medicīnas iestādēs, lai noskaidrotu apstākļus un iemeslus, kāpēc viņa tēvs ilgstoši bija ārstējies un uzturējies šajos stacionāros.

⁴ Līdz 2005. gada 15. aprīlim Latvijā bija spēkā likums “Par civiltāvokļa aktiem”, kurā bija noteikts, ka nāves cēloni norāda ne tikai miršanas reģistrā, bet arī miršanas apliecībā. Kopš likums zaudēja spēku un šajā jomā tika pieņemti jauni normatīvie akti, nāves cēloni miršanas apliecībā nenorāda, un tas apgrūtina tuviniekiem šādas informācijas iegūvi.

Gan Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centrs, gan rehabilitācijas centrs “Jaunķemeri”, gan arī Paula Stradiņa Klīniskā universitātes slimnīca, atsaucoties uz Pacientu tiesību likuma 10. panta ceturto daļu, atteicās sniegt mirušās personas datus (medicīnisko dokumentu kopijas) dēlam, kam tie bija vajadzīgi tiesvedībai. Atteikumā tika norādīts, ka iesniegumā minētais datu apstrādes mērķis neatbilst nevienam no likumā paredzētajiem informācijas sniegšanas tiesiskajiem pamatiem. Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centra un Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas atbildēs turklāt tika norādīts, ka informāciju var izprasīt ar tiesas starpniecību.

Savukārt Nacionālais veselības dienests šajā situācijā nepiemēroja Pacientu tiesību likumu un atšķirīgi interpretēja normatīvos aktus, proti, Nacionālais veselības dienests savā atbildes vēstulē atsaucās uz Datu valsts inspekcijas rekomendācijā “Personas datu definīcija” minēto par mirušu personu datu aizsardzību atsevišķos gadījumos, kā arī uz Fizisko personu datu aizsardzības likuma 2. panta 8. punktu (tādējādi atzīstot pieprasīto informāciju par sensitīviem datiem) un Informācijas atklātības likuma [5] 5. panta otrās daļas 4. punktu (par ierobežotas pieejamības informāciju uzskatāma informācija par fiziskās personas privāto dzīvi).

Nacionālais veselības dienests veica izvērstu sensitīvo datu pieprasījuma pamatojuma analīzi, balstoties uz atziņu, ka trešajām personām šāda informācija tiek nodota tikai gadījumā, ja informācijas pieprasītājs ir pierādījis savas tiesības iegūt šo informāciju un šī datu apstrāde atbilst kādam no Datu aizsardzības likumā noteiktajiem tiesiskajiem nosacījumiem. Nacionālais veselības dienests uzskatīja, ka datu pieprasītāja mērķis – vērsšanās tiesā ar pieteikumu par pēcnāves ekspertīzes nozīmēšanu mirušajam tēvam – atbilst Datu aizsardzības likuma 11. panta 6. punktā⁵ paredzētajam sensitīvu datu apstrādes izņēmuma gadījumam un Datu aizsardzības likuma 13. panta otrajā daļā⁶ paredzētajai kārtībai. Nacionālais veselības dienests atzina personas tiesības uz mirušās personas sensitīvo datu saņemšanu un izmantošanu tiesvedības nolūkā. Iznākumā Nacionālais veselības dienests mirušās personas dēlam izsniedza informācijas apkopojumu par visiem sniegtajiem ambulatorajiem un stacionārajiem veselības aprūpes pakalpojumiem kopš 2003. gada 19. jūlija,⁷ kas ietvēra visas šajā laikposmā līdz pat nāves brīdim reģistrētās aprūpes epizodes un hospitalizācijas gadījumus ārstniecības iestādēs (tostarp informāciju par iestādes konkrēto ārstējošo ārstu, pie kura pacients vērsies, pilnu ģimenes ārsta kontaktinformāciju, diagnozēm u. c. ziņas).

⁵ Sensitīvo personas datu apstrāde ir aizliegta, izņemot gadījumu, kad apstrāde attiecas uz tādiem personas datiem, kuri ir nepieciešami fiziskās vai juridiskās personas tiesību vai likumisko interešu aizsardzībai tiesā.

⁶ Personas datus var izpaust, pamatojoties uz rakstveida iesniegumu vai vienošanos, norādot datu izmantošanas mērķi, ja likumā nav noteikts citādi. Personas datu pieprasījumā norādāma informācija, kas ļauj identificēt datu pieprasītāju un datu subjektu, kā arī pieprasāmo personas datu apjomu.

⁷ Datums, kad Latvijā veselības aprūpes nozarē tika sākta vienota fizisku personu datu apstrādes sistēmas darbība.

Informācijas apkopojumā bija ietvertas arī ziņas par personas nāves faktu un cēloni. Nacionālā veselības dienesta atbildē papildus bija ietverta arī informācija par visiem aptiekā izsniegtajiem medikamentiem, par kuriem attiecīgie farmaceiti veikuši datu ievadi vadības informācijas sistēmā. Informatīvajā apkopojumā bija iekļauti tikai dati, kas netiek reģistrēti vienotajā reģistrā, proti, ziņas par neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegtiem pakalpojumiem (izsaukumiem), pacientam nozīmēto terapiju un medicīnisko dokumentāciju.

Citas ārstniecības iestādes, piemēram, Madonas slimnīca un Rīgas Austrumu klīniskā universitātes slimnīca, mirušās personas dēlam izsniedza visas to rīcībā esošās medicīniskās dokumentācijas kopijas par tēva ārstēšanos slimnīcā, saņemot par to attiecīgu samaksu, kas noteikta slimnīcu cenrāžos, par medicīnisko karšu kopiju izgatavošanu, noformēšanu un iesiešanu.

Vērtējot konkrēto gadījumu, konstatējams, ka prakse mirušu personu medicīnisko datu izsniegšanas jautājumos Latvijā ir ļoti atšķirīga un nav vērojama vienota pieeja normatīvā regulējuma interpretācijā.

Šobrīd vēl spēkā esošā Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. pantā uzskaitītie sensitīvo datu (tostarp medicīnisko datu) apstrādes izņēmuma gadījumi ir daudz plašāki nekā Pacientu tiesību likuma 10. pantā paredzētie, un ir saskatāma abu šo normu kolīzija.

Ievērojot, ka Fizisko personu datu aizsardzības likums zaudē spēku līdz ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas spēkā stāšanos, svarīgi ir precizēt Pacientu tiesību likumu daļā, kas attiecas uz pacientu datu aizsardzības jautājumiem (likuma 10. pantu), lai panāktu tā atbilstību Regulas prasībām par īpašu kategoriju personas datu apstrādi.

Regulas 9. pantā ir paredzēti nosacījumi īpašu kategoriju personas datu apstrādei, tie ir dati, kas atklāj rases vai etnisko piederību, politiskos uzskatus, reliģisko vai filozofisko pārliecību, dalību arodbiedrībās, seksuālo orientāciju, ziņas par dzimumdzīvi, kā arī ģenētiskie, biometriskie un veselības dati.

Šā panta otrajā daļā ir paredzēta virkne izņēmumu apstrādes aizliegumam, starp kuriem ir jau ierastie (Fizisko personu datu aizsardzības likumā iekļautie nosacījumi) kritēriji, kā arī noteikti jauni, piemēram, gadījumi, kad “apstrāde ir vajadzīga profilaktiskās vai arodmedicīnas nolūkos, darbinieka darbības novērtēšanai, medicīniskas diagnozes, veselības vai sociālās aprūpes, vai ārstēšanas, vai veselības, vai sociālās aprūpes sistēmu un pakalpojumu pārvaldības nodrošināšanas nolūkos”. No vienas puses, šis nosacījums ir tuvs Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. panta 5. punktā minētajam izņēmumam – “personas datu apstrāde ir nepieciešama ārstniecības vajadzībām, veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanai vai to administrēšanai un zāļu un medicīnisko ierīču izplatīšanai vai to administrēšanai”, taču Regula konkrētajā gadījumā paredz svarīgu papildu nosacījumu, proti, medicīniskās diagnozes, veselības, sociālās aprūpes, ārstēšanas u. tml. nolūkos personas datus var apstrādāt tikai tajā gadījumā, ja šos datus apstrādā profesionālis, uz kuru attiecas dienesta noslēpuma ievērošanas pienākums, vai dati tiek apstrādāti šāda profesionāļa atbildībā, vai datus apstrādā cita persona, uz kuru arī attiecas pienākums ievērot dienesta noslēpumu.

Tādējādi Regula netiešā veidā uzliek dalībvalstīm pienākumu pieņemt noteikumus par dienesta noslēpumu, kas attiektos tieši uz veselības aprūpes un ārstniecības jomu. Kā jau iepriekš norādīts, medicīnā ar terminu “ārsta noslēpums” apzīmē visu informāciju, kas fiksēta pacienta medicīniskajā dokumentācijā, un pienākums glabāt slepenībā šo informāciju ir saistošs visam medicīnas iestādes personālam. Tomēr, lai panāktu konsekvētu un vienādu gan dzīvu, gan mirušu personu veselības, medicīniskās un sociālās aprūpes datu apstrādi, nepieciešams precizēt Pacientu tiesību likumu, vienādojot terminoloģiju atbilstīgi Regulā izmantotajiem jēdzieniem un likuma 10. panta 5². daļā paredzot, ka veselības informācijas sistēmā uzkrāto informāciju par pacientiem apstrādā tikai tās personas, uz kurām attiecas dienesta noslēpuma ievērošanas pienākums. Šajā gadījumā dienesta noslēpuma saturam Regulas izpratnē attiecībā uz personas datu apstrādi jābūt vienādam neatkarīgi no Pacientu tiesību likuma 10. panta 5². daļā uzskaitīto subjektu⁸ darba pienākumu un funkciju specifikas.

Minētais daļēji sasaucas arī ar Regulā noteiktajām dalībvalstu tiesībām saglabāt vai ieviest papildu nosacījumus attiecībā uz ģenētisko datu, biometrisko datu vai veselības datu apstrādi. Ja normatīvie akti netiks savstarpēji saskaņoti vai minētie datu apstrādes jautājumi tiks atstāti bez atbilstīga regulējuma vispār, tad līdz ar Regulas spēkā stāšanos un Fizisko personu datu aizsardzības likuma spēka zaudēšanu Pacientu tiesību likuma un Ārstniecības likuma normas nebūs pilnībā atbilstošas personas datu apstrādes principiem un nespēs nodrošināt prasības izpildi (ka veselības un citus īpašu kategoriju personas datus apstrādā tikai tās personas, kuras ir pakļautas dienesta noslēpuma ievērošanas pienākumam).

Mirušu cilvēku personas datu aizsardzības termiņi

Vērtējot mirušu cilvēku personu datu aizsardzības nepieciešamību, par nozīmīgāko kritēriju ir atzīstams laiks, kas pagājis pēc cilvēka nāves.

Nevar piekrist nostādnei, ka mirušu personu dati pārstāj baudīt tiesisko aizsardzību ar brīdi, kad cilvēks miris. Šāda pieeja nebūtu atbilstoša ne no juridiskā, ne morāli ētiskā viedokļa. Arī gadījumos, ja aizgājējam nav neviena tuvinieka, ja teorētiski mirušās personas dati tāpēc nevarētu tikt attiecināti ne uz vienu dzīvu personu, tomēr nebūtu pieļaujama visu noteikumu par mirušā cilvēka datu apstrādi nekavējoša atcelšana. Ievērojot, ka jautājumu par mirušu personu datu apstrādi Regula atstāj nacionālo valstu ziņā, Latvijā nepieciešams izstrādāt noteikumus mirušu cilvēku personas datu apstrādei, iespējams, papildinot jauno Personu datu apstrādes likumu, kura spēkā stāšanās bija plānota vienlaikus ar Regulu – 2018. gada 25. maijā.

⁸ Ārstniecības personas un ārstniecības atbalsta personas, farmaceiti un farmaceitu asistenti, Nacionālais veselības dienests, Veselības inspekcija, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, Valsts darba inspekcija, Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija.

Kā iepriekš minēts, Singapūrā mirušu cilvēku personas dati tiek aizsargāti desmit gadus pēc personas nāves. Šāda laikposma izvēle nav pietiekami pamatota, un, kā norāda Singapūras Nacionālās Universitātes profesors Saimons Čestermans (*Simon Chesterman*), desmit gadu termiņa noteikšana ir vairāk kompromisa lēmums starp tiem likumdevēja varas pārstāvjiem, kuri vēlējās likumā noteikt divdesmit gadu termiņu mirušu personu datu aizsardzībai, un tiem, kuri principiāli iebilda pret jebkāda termiņa iekļaušanu likumā [8]. S. Čestermans izsaka pieņēmumu, ka priekšlikuma ideja par mirušu personu datu aizsardzības termiņa noteikšanu likumā varētu nākt no Kanādas normatīvā regulējuma, atbilstoši kuram informācijas atklāšana bez personas piekrišanas ir atļauta pēc divdesmit gadiem pēc tās personas nāves, par kuru informācija ir pieejama [19].

Laikposms, kurā mirušu personu datiem varētu piemērot konfidencialitātes režīmu līdzīgi kā dzīvu cilvēku datiem, Latvijā būtu nosakāms pēc analogijas ar Arhīvu likumā [1] noteiktajiem arhīva dokumentu pieejamības un izmantošanas ierobežojumiem. Arhīvu likuma 8. panta otrās daļas 4. punktā noteikts, ka

“pieejamība tiek ierobežota dokumentiem, kuri satur sensitīvus personas datus vai citu informāciju par personas privāto dzīvi (tai skaitā informāciju par personas adopciju un notariālas darbības apliecināšanu informāciju), ja tajos esošo personas datu vai informācijas izmantošana būtiski var aizskart personas privāto dzīvi. Ja citos likumos nav paredzēti ierobežojumi, šādu dokumentu pieejamība tiek ierobežota uz 30 gadiem no tās personas nāves, uz kuru dokuments attiecas. Ja personas nāves datumu nav iespējams noteikt, pieejamība tiek ierobežota uz 110 gadiem pēc tās personas dzimšanas, uz kuru dokuments attiecas. Ja nav iespējams konstatēt ne personas nāves, ne dzimšanas datumu, dokumenta pieejamība tiek ierobežota uz 75 gadiem pēc dokumenta radīšanas”.

Šāda termiņa noteikšana mirušu cilvēku personas datu aizsardzībai būtu pietiekami pamatota, un šāda likumā paredzētu termiņu savstarpēja atbilstība veicinātu arī vienotu izpratni un normu piemērošanu attiecībā uz mirušu personu datiem un dokumentiem.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Latvijā nav izstrādāts normatīvais regulējums mirušu cilvēku personas datu apstrādei. Nepieciešamība aizsargāt mirušu cilvēku personas datus tiek saistīta tikai ar pienākumu vienlaikus aizsargāt kādas dzīvas personas datus.
2. Mirušu cilvēku personas datu apstrāde praksē ir nekonsekventa, un cilvēki šādās situācijās cenšas rīkoties atbilstīgi saviem morāli ētiskajiem priekšstatiem.
3. Ar mirušas personas datiem biežāk tiek saprasti tieši miruša pacienta, nevis mirušas personas dati. Attiecībā uz miruša pacienta medicīniskiem datiem darbojas īpašs normatīvs regulējums, un Latvijā tas ir Pacientu tiesību likums. Atšķirībā no mirušu pacientu medicīniskajiem datiem mirušu cilvēku personas datu aizsardzība normatīvajos aktos nav paredzēta.
4. Pacientu tiesību likums būtu precizējams atbilstoši Vispārīgās datu aizsardzības regulas terminoloģijai un datu apstrādes pamatnostādņēm.

5. Latvijā nepieciešams izstrādāt noteikumus mirušu cilvēku personas datu apstrādei, un mirušu cilvēku personas datu konfidencialitātes režīms būtu nosakāms pēc analogijas ar Arhīvu likumā noteiktajiem arhīva dokumentu pieejamības un izmantošanas ierobežojumu laika termiņiem.

Personal Data of Deceased Persons

Abstract

The aim of the article is to provide an insight into the personal data protection aspects of the deceased's data. For achieving this goal, the article presents the existing regulatory framework and practice in relation to the processing of personal data of deceased persons. Such processing is more often based on provisions of the law relating specifically to the processing of deceased patients, but this practice is not consistent in all cases. The provisions of the Patients' Rights Law cannot be used in situations beyond the competence of medical institutions and scope of personal data protection of deceased patients. Therefore, the article focuses on the need to develop separate rules for the processing of personal data of deceased persons.

Keywords: personal data, personal data of deceased persons, patient data, data of deceased patients.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Arhīvu likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 35(4227), 03.03.2010. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=205971> [sk. 31.03.2018.].
2. Ārstniecības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 167/168(882/883), 01.07.1997. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=44108> [sk. 31.03.2018.].
3. Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. L 119, 04.05.2016.
4. Fizisko personu datu aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 123/124(2034/2035), 06.04.2000. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=4042> [sk. 31.03.2018.].
5. Informācijas atklātības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 334/335 (1395/1396), 06.11.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=50601> [sk. 31.03.2018.].
6. Pacientu tiesību likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 205(4191), 30.12.2009. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=203008> [sk. 31.03.2018.].
7. Personas datu apstrādes likums: likumprojekts (1182/Lp12), 14.03.2018. *Latvijas Republikas Saeima*. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/C74799DB57161C61C225825000483C5F?OpenDocument> [sk. 31.03.2018.].

Literatūra

8. Chesterman, S. After privacy: The rise of Facebook, the fall of Wikileaks, and Singapore's personal data protection act 2012. *Singapore Journal of Legal Studies*. 2012, 391–415. Iegūts no: <https://law.nus.edu.sg/sjls/articles/SJLS-Dec-12-391.pdf> [sk. 01.04.2018.].
9. Danish Criminal code: Order No. 909 of September 27, 2005, as amended by Act Nos. 1389 and 1400 of December 21, 2005. *SCRIBD*. Iegūts no: <https://www.scribd.com/document/261684665/Danish-Criminal-Code-07052012> [sk. 31.03.2018.].
10. Datu valsts inspekcijas rekomendācija "Personas datu definīcija". *Datu valsts inspekcija*. 2008. Iegūts no: http://www.dvi.gov.lv/lv/wp-content/uploads/jaunumi/publikacijas/Personas_datu_definicija_rekomendacija.pdf [sk. 31.03.2018.].
11. Decision 029/2008 Mrs G and Aberdeen city council: Deceased person's social work record. *Scottish Information Commissioner*. Iegūts no: <http://www.itspublicknowledge.info/ApplicationsandDecisions/Decisions/2008/200700962.aspx> [sk. 01.04.2018.].
12. Does the Data protection act 1998 cover a deceased person's social work records? *ScOPT*. 2017. Iegūts no: <http://www.scopt.co.uk/archives/3746> [sk. 01.04.2018.].
13. Dzīve pēc nāves internetā jeb – kas notiek ar profilu, cilvēkam aizejot aizsaulē? *Jauns.lv*. 2014. Iegūts no: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/156964/dzive-pec-naves-interneta-jeb-kas-notiks-ar-tavu-profilu-kad-tu-nomirsi> [sk. 31.03.2018.].
14. Eglite, E. Personas datu apstrādes tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*. 40(687), 04.10. 2011, 16–21.
15. Freedom of information (Scotland) Act 2002 (asp 13). *UK legislation*. Iegūts no: http://www.legislation.gov.uk/asp/2002/13/pdfs/asp_20020013_en.pdf [sk. 01.04.2018.].
16. Guidelines for doctors on disclosing medical records to third parties. *Australian Medical association*. 2010. Iegūts no: <https://ama.com.au/article/guidelines-doctors-disclosing-medical-records-third-parties-2010> [sk. 31.03.2018.].
17. Latvijas ārstu ētikas kodekss. *Medicina.lv*. Iegūts no: <http://www.medicina.lv/lat/second4.php?page=zakoni&P1=4> [sk. 31.03.2018.].
18. Personal data protection act 2012 (No. 26 of 2012). *Singapore Statutes online*. 2012. Iegūts no: <https://sso.agc.gov.sg/Act/PDPA2012> [sk. 31.03.2018.].
19. Personal information protection and electronic documents act (S. C. 2000, c. 5). *Justice laws website*. Iegūts no: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/P-8.6/page-2.html#h-6> [sk. 01.04.2018.].
20. The Data protection act. Act on the protection of privacy as regards the processing of personal data, No. 77/2000 of May 10, 2000. *Persónuvernd*. 2000. Iegūts no: <https://www.personuvernd.is/information-in-english/greinar/nr/438> [sk. 31.03.2018.].
21. The General Medical Council's Guidance on confidentiality. *General Medical Council*. Iegūts no: http://www.gmc-uk.org/Confidentiality___English_1015.pdf_48902982.pdf [sk. 31.03.2018.].
22. What will happen to my Facebook account if I pass away? *Facebook*. Iegūts no: <https://www.facebook.com/help/103897939701143> [sk. 31.03.2018.].

New Principles of Football Security in Europe

Karina Zalcmāne

Rīga Stradiņš University, Faculty of Law, Latvia

karina.zalcmāne@gmail.com

Abstract

On July 3, 2016, the Stade de France stadium in Paris hosted a ceremony of signing the Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events (hereinafter referred to as the Convention) (Sport Conventions, 2016). The provisions of the new Convention are aimed at the overall integration of approaches to security issues during the sporting events (Details of Treaty No. 218, 2016).

In order to understand why the European Convention of 1985 is no more relevant, the article offers analysis of the new Convention and its controversial moments.

One of the main objectives of the Convention is to ensure safety, security and favourable atmosphere at football matches and other sports events; for this purpose, the signatories should adopt a single balanced multilateral approach in the spirit of effective local, national and international partnership and cooperation (Details of Treaty No. 218, 2016).

The members shall ensure regular improvement of law enforcement strategies taking into account national and international experience; in case any offense is committed abroad, the members shall cooperate so that the corresponding sanctions were applied to the offender in the country of the offense or in the country of the offender's residence or citizenship.

However, not all countries without hesitation sign and subsequently ratify the Convention. For example, one of the problems is the creation of a National Football Information Point (NFIP) and its integration into the law enforcement system. For many European countries, the NFIP is an innovation; therefore, its establishment shall bring multifarious questions.

Keywords: ETS No. 120, football fans, sports Law, violence.

Introduction

Though many international efforts to ensure safety during sports events were taken in past decades, football fan violence is still a serious problem. Regrettably, the European Football Championship in France will be remembered for rather the clashes of the police and hooligan fans than showy games.

On July 3, 2016, the Stade de France stadium in Paris hosted a ceremony of signing the Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events (hereinafter referred to as the Convention), where the heads of Council of Europe, UEFA and the French Government, as well as a number of Ministers of the EU countries were present (Sport Conventions, 2016). Despite the title of the Convention stating “Football” (which is understandable since football fans have been mostly mentioned in incidents reports), the Council of Europe emphasises that the treaty is equally effective towards other competitive sports requiring special organisation.

The Convention is open for signature by the Council of Europe (hereinafter referred to as the CE) and the European Cultural Convention member states, as well as by non-member states that have acceded to the European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches [European Treaty Series, No. 120, Strasbourg, August 19, 1985] (Details of Treaty No. 218, 2016).

The signing ceremony was attended by Thorbjørn Jagland, the CE Secretary General, Michael L. van Praag, the Union of European Football Associations (UEFA) Stadiums and Security Chairman, and other officials. The first signatories to the Convention were France, Bulgaria, Georgia, Greece, Lithuania, Monaco, Montenegro, Netherlands, Portugal, Macedonia, Switzerland, Moldova, Russia and Ukraine (Sport Conventions, 2016).

The Convention enters into force immediately once ratified by at least three European states (Details of Treaty No. 218, 2016), which was expected right in 2016, as almost all states had expressed their will to accede to the Convention before.

So far, the Convention has been signed by representatives of 29 European countries (as it is on January 20, 2018) and ratified by six (Details of Treaty No. 218, 2016). The Convention entered into force on November 1, 2017.

Aim

The aim of the study was to understand why the European Convention of 1985 is no more relevant and why only six signatories from 29 have ratified it.

Hypothesis

Despite the signing and ratification of the Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events will not result in heavy sports reforms in many countries; some participants are rather hesitant to ratify it, since its implementation will bring some important changes in the national legislation and football infrastructure.

Methods

In order to confirm the hypothesis and to conduct a conclusion, the following methods of theoretical research were used: method of description, in order to describe the state of affairs as currently existent; comparative method, in order to understand why the European Convention of 1985 is no more relevant; induction and deduction.

Results

According to UEFA, about 46 % of all matches are followed by incidents, a quarter of them being rated serious or critical. Between 2013 and 2015, the number of disciplinary cases against the state or its team has increased by 64 % (Bengtsson, 2016).

The new treaty supersedes the European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches developed in 1985 after the Heysel Stadium Disaster in Brussels (Details of Treaty No. 218, 2016). Then, during the European Cup, a final match between Juventus (Italy) and Liverpool (England), a conflict of fans resulted in a collapsed stand causing 39 people dead and hundreds wounded (The Heysel disaster, 2000).

The Convention provides the participating States with an arsenal of practices to ensure safety of the spectators at sporting events. It defines the list of actions to stop and prevent violence.

It is designed to ensure security during sports events, as well as consolidate international police cooperation and promote interaction of law enforcement agencies, local authorities, football clubs and fans (Details of Treaty No. 218, 2016). One of the treaty's aims is to organise interaction of interested parties to ensure safety during matches.

This is already a common practice in a number of countries. The most severe prohibitions against fan violence are in the UK; there several laws on spectator behaviour at football stadiums were passed at once (Anderson & Banerjee, 2015). If the UK team plays abroad, the police, for example, may confiscate the blacklisted fans' passports for a certain time period (Siekman, et al., 2004). Since the measure is temporary, nobody's right to freedom of movement is violated; as for the period of such confiscation, it is at the discretion of the state. The Convention stresses, however, that the imposed sanctions shall be in strict accordance with national judicial or executive legislation.

Besides, the UK football clubs and other sports organisations use a well-developed membership system. These organisations provide active assistance in identifying hooligans. For example, a fan violating the stadium code of conduct may be stripped of his membership.

Laws to ensure spectators' safety are also adopted in some German states. For causing damage at the stadium, the offender's club may decide to ban him from attending football matches for a period of up to five years, and the non-compliant offender may be sentenced for a term of up to six months (Noli, 2016).

German police may give fans B and C categories, such a warning against their unauthorised departure, in order to prevent hooligans from leaving the country for international football matches (Noli, 2016). These fans may also be put under official control.

Another preventive measure in Germany, likewise in England, is confiscating a fan's passport for a certain time period, thus making them unable to buy a train or plane ticket (Hyland, 2000). Fans may also be invited to an interview at the police station. Ignoring the invitation may result in a fine of up to € 500 or in an administrative arrest (Noli, 2016). The information on persons under such a restriction goes to the border services.

Once the law was enacted, the German fans raised numerous complaints for violation of their constitutional rights to watch football matches at the stadiums; all such cases, though, had negative court resolutions (Noli, 2016).

Restrictions on attending football matches (personal ID card access) are also applied in Italy and Poland. In Italy, an attendance ban is the decision of the Police Commissar (Caruso & Domizio, 2013); a Polish fan may be banned by his football club (Gonda, 2013).

Russia adopted the law regulating behaviour at sporting events in July 2013 (enacted as of January 20, 2014) ("Закон о болельщиках" вступает в силу в понедельник (Eng. "Law on Fans" comes into force on Monday), 2014); rules of conduct during official sports events were adopted in December 2013 (Об утверждении Правил поведения зрителей при проведении официальных спортивных соревнований (Eng. Approval of the rules of conduct of viewers in the event of official sports competitions), 2013).

According to the current legislation, the penalty for violation of the above rules is a fine of 10,000 roubles (approx. € 155) and up to 160 hours of compulsory community service with a possible 6–36 months ban on attending matches ("Закон о болельщиках" вступает в силу в понедельник (Eng. "Law on Fans" comes into force on Monday), 2014]. Moreover, a violator fan can be arrested for a period of up to 15 days and get 6–84 months attendance ban ("Закон о болельщиках" вступает в силу в понедельник (Eng. "Law on Fans" comes into force on Monday), 2014].

So far, Latvia has not officially acceded to the latest Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events.

Like many CE countries, Latvia has its experience in organising and holding international competitions. However, the visitors thereto cannot always feel comfortable and safe. Nevertheless, it is because of rather radically-minded fans from other countries than the behaviour of local fans.

For Latvia, signing and subsequent ratification of the Convention would mean a significant change of both legal system and the whole sports infrastructure.

Discussion

Despite the signing and ratification of the Convention will not result in heavy sports reforms in many countries, some participants may still face the following challenges (Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events, 2016):

- The Convention obliges its participants to adopt new regulations and certification systems dealing with stadium licensing and security, as well as to ensure a stadium design, infrastructure and human flow management compliance with international standards. Also, the treaty concerns the improvement of sanitation facilities, access ways for children, senior people and people with disabilities, regulation of ticket sales, alcohol consumption and use of pyrotechnics, separation of competing fans, counter-terrorism measures and measures against black marketing. Given the potential conflict of interest (for example, where stadiums belong to local authorities), the Convention points out at the need for a clear separation of concerns as to managing municipal property at stadiums and stadium licensing. Thus, many countries ratifying the Convention will need to rebuild their football infrastructure.
- Many countries will have to amend their legislation and provide for a number of preventive and punitive measures for violence and hooliganism, restrictions on leaving the country for football events among them. The Convention also considers imposing sanctions against the country where the crime was committed or the country of an offender's residence or citizenship, as well as banning stadiums from holding competitions. At the same time, it is still a national legislation prerogative to determine who to punish, why and to what extent. It is worth noting that the widespread punishment, an empty stands game, hardly favours sports or its values.
- Once the convention is ratified by ten countries, a committee on safety and security at sporting events will be established to start implementing its regulations. The committee will monitor the execution of the Convention and give, where necessary, its recommendations on changing legislation, law enforcement practices or policies concerning sports. A signing country is thereby lumbered with a supervisor and a liability to make changes to its relevant laws, which may not always be useful for the national legislator, the scientific society and society as a whole.
- One of the measures to be implemented is a personalised card or fan passport (fan ID). The card will be tested during World Cup 2018, the championship matches to be held at 12 stadiums in 11 Russian cities. Only fans having the card will be allowed to enter the host country.
- Local authorities and special organisations are recommended to boost their cooperation with organised fans, especially football fans. Every club should

have people responsible for cooperation with their fans and communication with the police. Fan communities are expected to establish strict rules of conduct and monitor their implementation. Law enforcement agencies, in their turn, should allocate officers able to build a constructive dialogue with fans and establish contacts with their European counterparts, particularly, with the officers of the UEFA Pan-European Safety Centre. Besides, some countries are advised to consider introducing the institute of the so-called spotters, which has proven successful in several European countries. Spotters are police officers who understand fan culture and rules of conduct and help a fan to build adequate relations with law enforcement bodies (O'Neill, 2005). A spotter's main task is to prevent violations and conflicts, as well as minimise force interaction of a fan and an officer (O'Neill, 2005).

- One of the main problems is the creation of a National Football Information Point (NFIP) and its integration into the law enforcement system.

The NFIP should become a single contact point to exchange, under international cooperation, the latest strategic and tactical information on football matches and personal data in accordance with national and international regulations, as well as to provide, coordinate or organise the international law enforcement cooperation during global football matches.

Furthermore, given the content of the Convention, the NFIP shall be a national source of information on police experience during football matches; the NFIP shall also develop fan environment and study the associated risks to ensure safety and security.

For many European countries, the NFIP is an innovation; therefore, its establishment shall bring multitude of questions.

Conclusion

Despite most experts in sports law evaluate the EC Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events positively, a signatory may face the following challenges upon its ratification:

- Partial or complete change of football infrastructure.
- Numerous changes in criminal and / or administrative laws.
- Cooperation with a supervisory body.
- Implementation of special preventive tools (personalised card or a fan ID) followed by training.
- Establishment of a National Football Information Point (NFIP) and its integration into the existing law enforcement system.

And yet still, any international treaty or new sports security laws will work only when the relevant legal conditions and implementation mechanisms are established at the national level. So far, the Convention has only been ratified by six of 29 signatories. When the document comes into its full effect remains an unanswered question.

Jaunie futbola drošības principi Eiropā

Kopsavilkums

2016. gada 3. jūlijā Francijā, *Stade de France* stadionā, tika rikota parakstīšanas ceremonija Eiropas Padomes Konvencijai par integrētu pieeju drošībai, drošumam un pakalpojumiem futbola spēlēs un citos sporta pasākumos (turpmāk tekstā – Konvencija, *Sport Conventions*, 2016). Jaunās Konvencijas noteikumi ir vērsti uz vispārīgu pieeju drošības jautājumiem sporta pasākumu laikā uz šo normu integrēšanu (*Details of Treaty No. 218*, 2016).

Lai saprastu, kāpēc 1985. gada Eiropas Konvencija nav vairs saistoša, rakstā piedāvāta jaunās Konvencijas un ar to saistīto pretrunīgo jautājumu analīze.

Viens no Konvencijas galvenajiem mērķiem ir garantēt drošību, apsardzi un labvēlīgu gaisotni futbola spēļu un citu sporta pasākumu laikā; šajā nolūkā Konvencijas parakstītājiem būtu jāpieņem vienota un līdzsvarota daudzpusēja pieeja, pamatojoties uz efektīvu vietējo, valsts un starptautiska mēroga partnerību un sadarbību (*Details of Treaty No. 218*, 2016).

Dalībniekiem jānodrošina regulāra tiesību aizsardzības stratēģiju pilnveidošana, ņemot vērā valsts un starptautisko pieredzi; ja likumpārkāpums ir izdarīts ārvalstī, dalībniekiem ir jāsadarbojas, lai atbilstošas sankcijas tiktu piemērotas pret likumpārkāpēju valstī, kurā ir izdarīts likumpārkāpums, vai likumpārkāpēja dzīvesvietas vai pilsonības valstī.

Tomēr ne visas valstis steidz parakstīt un vēlāk ratificēt šo Konvenciju. Piemēram, viena no problēmām ir Nacionālā futbola informācijas centra (NFIC) izveidošana un tā integrācija tiesībaizsardzības sistēmā.

Daudzām Eiropas valstīm NFIC ir jauninājums, tāpēc tā izveide raisa daudz dažādu jautājumu.

Atslēgvārdi: ETS Nr. 120, futbola līdzjutēji, sporta tiesības, vardarbība.

References

1. Anderson, G., Banerjee L. Regulating unruly football fans: the state of English law and proposed improvements. 2015. *Law In Sport*. Available from <https://www.lawinsport.com/blog/item/regulating-unruly-football-fans-the-state-of-english-law-and-proposed-improvements> [accessed on 08.05.2017].
2. Bengtsson, H. Football violence on the rise again: UEFA disciplinary actions up 64% in two years. 2016. *The Guardian*. Available from <https://www.theguardian.com/football/datablog/2016/jun/18/football-violence-on-the-rise-again-uefa-disciplinary-actions-up-64-in-two-years> [accessed on 08.05.2017].
3. Caruso R., Domizio M. *Hooliganism and demand for football in Italy: Attendance and counter-violence policy evaluation*. 2013. Available from http://wp.comunite.it/data/wp_no_101_2013.pdf [accessed on 08.05.2017].

4. *Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events of 3 July, 2016*. Available from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680666d0b> [accessed on 08.05.2017].
5. *Details of Treaty No. 218*. 2016. Available from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/218> [accessed on 20.01.2018].
6. Gonda, M. Supporters' movement "Against modern football" and sport mega events: European and Polish contexts. *Przegląd Socjologiczny*, 2013; 62(3): 85–106.
7. Hyland, J. New measures against football hooligans undermine civil liberties in Britain. 2000. *World Socialist Web Site*. Available from <https://www.wsws.org/en/articles/2000/08/act-a29.html> [accessed on 08.05.2017].
8. Neill, M. *Policing Football*. London, UK: Palgrave Macmillan, 2005.
9. Noli, M. Legal Measures and Strategies Against Violence at Football Events in Germany. In: Tsoukala, A., Pearson, G., Coenen, P. (Ed.). *Legal Responses to Football Hooliganism in Europe*. The Hague, The Netherlands: T. M. C. Asser Press, 2016. – pp. 53–73.
10. Siekmann, R., Gardiner, S., Soek, J., Olfer, M., Mojet, H. *Football hooliganism with an EU dimension: towards an international legal framework*. 2004. Available from http://www.asser.nl/media/2169/cms_sports_49_1_report-hooliganism.pdf [accessed on 08.05.2017].
11. *Sport Conventions*. Available from http://www.coe.int/t/DG4/sport/News/News-TRV_14signatories_NewConvention_en.asp [accessed on 26.12.2016].
12. The Heysel disaster. *BBC*. Available from http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/768380.stm [accessed on 08.05.2017].
13. "Закон о болельщиках" вступает в силу в понедельник (Eng. "Law on Fans" comes into force on Monday). 2014. *Российская Газета*. Available from <https://rg.ru/2014/01/20/zakon-anons.html> [accessed on 08.05.2017].
14. Об утверждении Правил поведения зрителей при проведении официальных спортивных соревнований (Eng. Approval of the rules of conduct of viewers in the event of official sports competitions). 2013. Available from <http://government.ru/docs/8976/> [accessed on 08.05.2017].

Pirmais psihologu profesionālās darbības regulējumam veltītais izdevums latviešu valodā

*Dr. psych. Kristīne Mārtinsone, Dr. iur. Sandra Kaija,
Dr. iur. Ivans Jānis Mihailovs*

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
kristine.martinson@rsu.lv,
sandra.kaija@rsu.lv,
ivans.mihailovs@rsu

2018. gads ir zīmīgs visiem Latvijas psihologiem, jo 1. janvārī stājās spēkā Psihologu likums, kura izstrāde ilga gandrīz 20 gadus. Vienlaicīgi stājās spēkā grozījumi likumā “Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu”, savukārt 1. jūnijā – Ministru kabineta 2018. gada 29. maija noteikumi Nr. 301 “Psihologu noteikumi” un Ministru kabineta 2018. gada 29. maija noteikumi Nr. 302 “Psihologu sertifikācijas padomes nolikums”.

Šajos normatīvajos aktos noteikts, ka psihologs ir reglamentēta profesija, tie regulē psihologu izglītību un profesionālo darbību Latvijas Republikā, reģistrācijas un sertifikācijas / resertifikācijas prasības, regulāras sadarbības ar psihologu pārraugu prasības, kā arī tajos reglamentētas psihologu un klientu, tostarp nepilngadīgo klientu, tiesības, pienākumi un atbildība. Vienlaikus tiek izveidota psihologu profesionālās darbības (paš) pārvaldes, izvērtēšanas un uzraudzības sistēma.

Psihologu profesionālās darbības regulējuma izstrāde un ieviešanas uzsākšana raisīja virkni diskusiju psihologu profesionālajā kopienā un aktualizēja vairākus jautājumus, kuri ir pašsaprotami juristiem, bet ir jauni (sveši) psihologiem. Taču jaunie normatīvie akti nebūt neatrisina visas profesionālajā vidē esošās problēmas, jo psihologiem ir saistošs arī citos likumos noteiktais, piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likumā, Darba likumā, Civillikumā, Komerclikumā, Izglītības likumā un likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”.

Turklāt līdz šim latviešu valodā nebija zinātnisko izdevumu, kuros skaidroti ar psihologu profesionālo darbību saistītie juridiskie jautājumi. 2017. gada rudenī pēc Latvijas Psihologu biedrības iniciatīvas Rīgas Stradiņa universitātes profesores

Kristīne Mārtinsonē, Sandra Kaija, Ivans Jānis Mihailovs. Pirmais psihologu profesionālās darbības regulējumam veltītais izdevums latviešu valodā

Dr. psych. Kristīnes Mārtinsones vadībā tika izveidota juristu un psihologu darba grupa, kuras mērķis bija skaidrot Psihologu likuma normas un rast risinājumus jautājumos, kuros viedokļi atšķiras.

Intensīvas sadarbības rezultātā, pārsniedzot sākotnēji iecerēto, tapis pirmais psihologu profesionālās darbības regulējumam veltītais izdevums latviešu valodā – grāmata *Psihologu profesionālā darbība Latvijā: saturs, organizācija, regulējums. Psihologu likuma komentāri* (zinātniskās redaktore *Dr. psych.* Kristīne Mārtinsonē un *Mg. iur.* Barba Girgensone), kuru 2018. gada jūnijā izdeva Tiesu namu aģentūra.

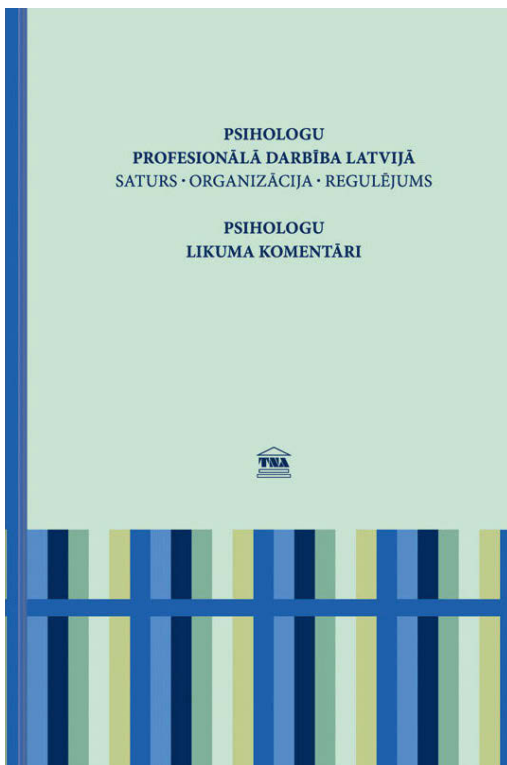
Šis apjomīgais (367 lpp.) izdevums ir psihologu un juristu, kā arī valsts pārvaldes darbinieku radošās sadarbības rezultāts (jāatzīmē, ka šis izdevums ir Latvijā viens no pirmajiem likumu komentāriem, kurus sniedz ne tikai jurists, bet arī nozares profesionālis). Grāmatas autoru vidū ir RSU mācībspēki: profesore *Dr. iur.* Sandra Kaija, docents *Dr. iur.* Ivans Jānis Mihailovs un docente *Dr. psych.* Jeļena Koļesņikova, kā arī RSU psiholoģijas doktorants Rolands Bortaščenoks. Grāmatas autori ir arī *Dr. oec.* Vladislavs Vesperis, *Dr. paed.* Lilita Voitkeviča, *Dr. phil.* Ieva Baumanē, *Mg. psych.* Marina Brice, *Mg. psych.* Gitāna Dāvidsone, *Mg. iur.* Barba Girgensone, *Mg. iur.* Līga Kirstuka, *Mg. iur., Mg. psych.* Veronika Leja, *Mg. psych.* Ilze Paleja, *Mg. psych.*, uzņēmējdarbības vadības maģistre Gunita Smirnova un *Mg. iur., Mg. psych.* Ilze Vilka.

Grāmatai ir trīs daļas. Pirmajā daļā ir sniegts ieskats psihologa profesijas būtībā, aplūkots psiholoģijas izglītības un profesionālās darbības prakses vēsturiskais ietvars un raksturota profesionālā darbība. Šeit ir ietverta arī nodaļa par Psihologu likuma tapšanu un skaidrota reglamentētas profesijas būtība.

Otrajā daļā, ievērojot gan teorētiskās atziņas, gan praktiskos aspektus, ir komentēti visi Psihologu likuma panti, ievērojot tradicionālo izklāsta formu, t. i., tiek sniegts komentārs par katru šī likuma pantu un šī likuma pārejas noteikumiem.

Trešā daļa ir veltīta specifiskiem jautājumiem – psihologa darbam saistībā ar kriminālprocesu, administratīvo procesu un civilprocesu. Īpaša uzmanība veltīta datu aizsardzības un informācijas uzglabāšanas prasībām profesionālajā darbībā.

Grāmatā ir ietvertas arī zinātnisko redaktoru (*K. Mārtinsones, B. Girgensones*) piezīmes par dažiem būtiskiem psihologu

Kristīne Mārtinsons, Sandra Kaija, Ivans Jānis Mihailovs. Pirmais psihologu profesionālās darbības regulējumam veltītais izdevums latviešu valodā

profesionālās darbības aspektiem, psihologa profesionālās darbības organizāciju, kā arī, ievērojot vairākkārtējus psihologu lūgumus, pievienoti daži dokumentu piemēri, kuri jāuzlūko kā atbalsta materiāls psihologu profesionālās darbības dokumentēšanā.

Domājams, ka šis izdevums sekmēs psihologu profesionālās darbības prakses attīstību mūsu valstī. Psihologi šo grāmatu varēs izmantot savā ikdienas profesionālās darbības praksē, lai attīstītu jaunas pieejas un risinājumus, spētu pamatot savus lēmumus un viedokli, nepieciešamības gadījumā rastu atbalstu savai rīcībai un savas prakses aizsardzībai. Šo grāmatu varēs izmantot arī studiju procesā, apgūstot psihologa profesionālās darbības un ētikas jautājumus. Savukārt tiem profesionāļiem un speciālistiem, kuri sadarbojas ar psihologiem, īpaši juristiem, tā ļaus labāk izprast psihologu profesionālās darbības organizāciju un psihologu statusu dažādās tiesību jomās.

Vērtējot grāmatas saturu, ir jāapzinās, ka tie ir pirmie psihologu profesionālās darbības skaidrojumi, kas noteikti būtu papildināmi, attīstoties psihologu profesionālo darbību regulējošo normatīvo aktu piemērošanas praksei. Vienlaikus šis veikums iezīmē jaunas psiholoģijas un tiesību zinātnes pētniecības iespējas, kuras var izmantot un tālāk attīstīt katrs uzmanīgs lasītājs.

Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors

- Andersone, Džena 108
Baikovska, Inese 45
Grinciuns, Mārcis 56
Kaija, Sandra 128
Mārtinsone, Kristīne 128
Matvejevs, Aleksandrs 9
Mihailovs, Ivans Jānis 94, 128
Olefir, Andrii A. 76
Panova, Alisa 30
Pashkov, Vitaliy M. 76
Sumbarova, Marina 39
Treļs, Ēriks 17
Zalcmane, Karina 120